

Elina Ryhänen

**YHTEISKUNTAVASTUUN
VELVOITTAVUUSARVIOINTI UUDEN
VARALLISUUSOIKEUDEN MUKAAN**

Pro gradu -tutkielma
Velvoiteoikeus
Lapin yliopisto
2016

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Yhteiskuntavastuun velvoittavuusarviointi uuden varallisuusosoikeuden mukaan

Tekijä: Elina Aulikki Ryhänen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, velvoiteoikeus

Työn laji: Tutkielma X Laudaturtyö Lisensiaatintyö Kirjallinen työ

Sivumäärä: 85

Vuosi: Syksy 2016

Tiivistelmä:

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää uuden varallisuusosoikeuden keinoin, miten ja mihin yrityksiä voidaan velvoittaa yhteiskuntavastuuta koskien.

Yritysten yhteiskuntavastuu ei ole ilmiönä uusi. Tästä huolimatta ei ole saavutettu yksimielisyyttä siitä, millainen asema sille tulisi antaa yritysten liiketoiminnassa. Eräät näkökulman korostavat yhteiskuntavastuun vapaaehtoista luonnetta. Toiset puolestaan katsovat, että yrityksillä on velvollisuus toimia vastuullisesti. Lisäksi eräänä ongelmana yhteiskuntavastuun velvoittavuusarvioinnissa voidaan nähdä oikeudellinen nykytila, jossa yhteiskuntavastuuta koskevaa tehokasta normistoa ei ole kyetty luomaan kansallisella tai kansainvälisellä tasolla. Tämän vuoksi oikeusperiaatteet voivat olla yksi keino yhteiskuntavastuun oikeudellisessa arvioinnissa.

Juha Karhun esittelemän uuden varallisuusosoikeuden keskeisenä ajatuksena on tuoda painottaa perusoikeuksien asemaa oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa ja lisätä ratkaisujen tilanneherkkyyttä. Tämän vuoksi uusi varallisuusosoikeus sopii hyvin nykyaikaisen liiketoiminnan, jossa muutokset tapahtuvat nopeasti, arvioimiseen. Myös yhteiskuntavastuu ilmiönä on hyvin dynaaminen. Siksi tässä tutkimuksessa yhteiskuntavastuun velvoittavuusarvioinnissa käytetään hyväksi uuden varallisuusosoikeuden sidosperiaatteita, varautumis-, avoimuus- ja luottamuksensuojaperiaatteita. Velvoittavuusarviointia lähestyn tutkimuksessa kolmen yhteiskuntavastuuta koskevan oikeudellisen ongelman, velvoittavuus-, vastuu-, ja seuraamusongelman, kautta.

Uuden varallisuusosoikeuden sidosperiaatteet näyttäisivät antavan yhden toimivan ratkaisun yhteiskuntavastuun oikeudellisen velvoittavuuden arvioinnissa. Periaatteiden avulla yritykset voitaisiin saattaa vastuuseen ennen kaikkea yhteiskuntavastuuraporteissaan antamistaan sitoumuksista, sekä toiminnassaan luomista odotuksista sidosryhmilleen. Tästä huolimatta on kuitenkin huomioitava, että oikeusperiaatteiden käyttöön oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa liittyy vielä paljon epävarmuutta, sillä ne ovat alttiita ratkaisijan omille arvopunninnoille, mikä puolestaan voi varaantaa oikeudenmukaisten ratkaisujen antamisen.

Avainsanat: Yhteiskuntavastuu, uusi varallisuusosoikeus, oikeusperiaatteet, lainoppi, oikeustaloustiede

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön X

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi X

(vain Lappia koskevat)

Sisällysluettelo

LÄHTEET	V
1. JOHDANTO	13
1.1. TUTKIMUKSEN TAUSTA	13
1.2. TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUKSEN TAVOITE.....	14
1.3. TUTKIMUSMETODIT	15
1.4. TUTKIMUKSEN RAKENNE	17
2. YRITYSTEN YHTEISKUNTAVASTUU	18
2.1. YHTEISKUNTAVASTUUN HISTORIA.....	18
2.2. KEHITYS	20
2.3. YHTEISKUNTAVASTUUN KÄSITE: KAKSI NÄKÖKULMAA	22
2.3.1. Yleistä	23
2.3.2. Keskeisiä termejä.....	25
2.3.3. Voitontuottamistarkoitus.....	29
2.3.4. Vastuullinen yritystoiminta.....	31
2.4. LAINSÄÄDÄNNÖN ASETTAMAT REUNAEDOT YRITYSTEN TOIMINNALLE	33
2.5. YHTEISKUNTAVASTUUTA KOSKEVAT KESKEISET KANSAINVÄLISET SÄÄDÖKSET	35
2.5.1. YK:n sopimukset ja julistukset	35
2.5.2. OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille	36
2.5.3. Yhteiskuntavastuu Euroopan unionissa	37
2.5.4. Yhteiskuntavastuuta koskevat standardit ja suositukset.....	38
2.6. YHTEISKUNTAVASTUU OIKEUDELLISENA ONGELMANA	39
2.6.1. Velvoittavuusongelma.....	40
2.6.2. Vastuuongelma	41
2.6.3. Seuraamusongelma.....	43
3.OIKEUDELLISTEN PERIAATTEIDEN ASEMA OIKEUSJÄRJESTELMÄSSÄ JA OIKEUDELLISESSA RATKAISUTOIMINNASSA	44
3.1. OIKEUSPERIAATTEIDEN ASEMA OIKEUSJÄRJESTELMÄSSÄ	44
3.3. OIKEUSPERIAATTEET: NORMEJA VAI OIKEUSLÄHTEITÄ?	47
3.4. OIKEUSPERIAATTEIDEN MERKITYS RATKAISUHARKINNASSA	50
4. UUSI VARALLISUUSOIKEUS	53
4.1. PERUSOIKEUKSIEN VARAAN RAKENTUVA UUSI VARALLISUUSOIKEUDELLINEN JÄRJESTELMÄ	53
4.2. YHTEISKUNNAN MUUTOSTRENDIT UUDEN VARALLISUUSOIKEUDEN TAUSTALLA	62
4.3. PERUSOIKEUSJÄRJESTELMÄN SISÄISET PERIAATTEET	67
4.3.1. Vastavuoroisuus.....	68
4.3.2. Suhteellisuusperiaate.....	68
4.3.3. Yhdenvertaisuusperiaate.....	69
4.4. UUDEN VARALLISUUSOIKEUDEN SIDOSPERIAATTEET: VARAUTUMISPERIAATE, LUOTTAMUKSENSUOJA JA AVOIMUUSPERIAATE	69
4.4.2. Varautumisperiaate	70
4.4.3. Luottamuksensuoja	72
4.4.3. Avoimuusperiaate	75
4.5. VARALLISUUSOIKEUDELLINEN HARKINTA JA ONGELMANRATKAISUN RAKENNE-ELEMENTIT	77
4.5.1. Toimintaympäristö.....	77

4.5.2. Kokonaisjärjestely	78
4.5.3. Intressitaho	78
4.5.4. Riskipositio	79
5. YHTEISKUNTAVASTUUN OIKEUDELLINEN ARVIOINTI UUDEN VARALLISUUSOIKEUDEN MUKAAN	79
5.1. YHTEISKUNTAVASTUU YHTEISKUNNAN KEHITYSTRENDIEN ILMENTYMÄNÄ	79
5.2. YHTEISKUNTAVASTUUN ONGELMALLISUUS PERINTEISESSÄ VARALLISUUSOIKEUDEN JÄRJESTELMÄSSÄ	81
5.3. UUDEN VARALLISUUSOIKEUDEN SIDOSPERIAATTEET: RATKAISU ONGELMAAN?	82
5.3.1. Varautumisperiaate ja ennakoiva vastuullisuus	83
5.3.2. Sidosryhmänäkökulma luottamuksensuojaan	86
5.3.3. Avoimuus toimintaperiaatteena	90
6. LOPUKSI.....	92

Lähteet

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Helsinki 1989.

Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa Häyhä, Juha. (toim.) Minun metodini. Helsinki 1997.

Aarnio, Aulis: *Uusi varallisuus oikeus – vai vanha?* Lakimies 4/2002, s.515-534.

Aarnio, Aulis: Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Helsinki 2006.

Allot, Antony: Limits of Law. Lontoo 1980.

Alvesalo, Anne. & Ervasti, Kaijus: Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Helsinki 2006.

Anttiroiko, Ari-Veikko: Yhteiskuntavastuu ja sen määrittelyprosessi. Teoksessa Järvinen, Raija. (toim.) Yhteiskuntavastuu – näkökulmia yritysten ja julkisyhteisöjen yhteiskunnalliseen vastuuseen. Vammala 2004.

Buhman, Kari: *Corporate social responsibility: what role for law? Some aspects of law and CSR.* Corporate Governance: The international journal of business in society, 2/2006, s. 188 – 202.

Carroll, Archie: Corporate Social Responsibility. Teoksessa Cuevas Shaw, Lisa. (toim.) Sage Brief Guide to Corporate Social Responsibility. Sage 2012.

de Sadeleer, Nicholas: *Revisiting risk assessment techniques in the light of the precautionary.* Ympäristöjuridiikka. 1/2005, s. 37–49

Dworkin, Ronald: Taking Rights Seriously. Cambridge 1978.

Dworkin, Ronald: A Matter of Principle. Oxford 1986.

Euroopan yhteisöjen komissio: Vihreä kirja yritysten sosiaalisen vastuun eurooppalaisten puiteiden edistämisestä, KOM(2001) 366 lopullinen, 18.7.2001

Fleming, Peter. & Jones, Marc: The End of Corporate Social Responsibility. Sage 2013.

Friedman, Milton: Capitalism and Freedom. Chicago 1962.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeuden oppikirja. Helsinki 2009.

Horrigan, Bryan: Corporate Social Responsibility in the 21st Century. Northampton 2010.

Jussila, Markku: Yhteiskuntavastuu. Nyt. Vantaa 2010.

Kaisto, Janne: Lainoppi ja oikeusteoria – Oikeusteorian perusteista aineellisen varallisuusoikeuden näkökulmasta. Helsinki 2005.

Kanniainen, Vesa: Yritysten yhteiskuntavastuu normina: Normin syntyminen, normien epävakaus ja normeja tukevat mekanismit. Teoksessa Tolvanen, Matti. & Svensk, Niko. (toim.) Vero ja finanssi: Matti Myrsky 60 vuotta. Helsinki 2013.

Karhu, Juha: *Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi*. Lakimies 3/2003, s. 789–807

Karhu, Juha: Tilannekohtainen oikeudellinen harkinta ja oikeuslähdeoppi. Teoksessa Tala, Jyrki & Wikström, Kauko. (toim.) Oikeus - kulttuuria ja teoriaa. Juhlakirja Hannu Tolonen. Turku 2005.

Karhu, Juha: Perusoikeusnäkökohtia esineoikeudellisista kollisionratkaisuperiaatteista. Teoksessa Iire, Tero. (toim.) Varallisuus, vakuudet ja velkojat – Juhlajulkaisu Jarmo Tuomisto 1952 – 9/6 – 2012. Turku 2012.

Karhu, Juha: Kommentteja kirjoituksiin. Teoksessa Mikkilä, Jaakko & Lohi, Tapani. (toim.) Oikeus ja kritiikki. Helsinki 2012.

Kavonius, Petter: Oikeusperiaatekin velvoittaa! Saarijärvi 2001.

Kavonius, Petter: Tarpeidenmukainen oikeusperiaateajattelu. Helsinki 2003.

Kavonius, Petter: Oikeusperiaatteet ja vakavasti otetut oikeudet. Lakimies 1/2004, s.95-98.

KHT-yhdistys: Yhteiskuntavastuuraportointi – vaatimuksia ja erityiskysymyksiä. Helsinki 2008.

Koillinen, Mika: Luottamuksensuoja eurooppalaisena oikeusperiaatteena. Helsinki 2012.

Lautjärvi, Kari: Yhteiskuntavastuun merkitys osakeyhtiön johdon päätöksenteossa. Teoksessa Immonen, Raimo., Knuutinen, Reijo., Mylly, Ulla-Maija., Nyström, Patrik., Viinikka, Tuija. & Annola, Vesa. (toim.) Oikeuden ja talouden rajapinnassa – Juhakirja Matti J. Sillanpää 60 vuotta. Helsinki 2016.

Länsineva, Pekka: Perusoikeudet ja varallisuussuhteet. Jyväskylä 2002.

Länsineva, Pekka: Perusoikeusjärjestelmä uuden varallisuus oikeuden ytimenä. Teoksessa Mikkilä, Jaakko & Lohi, Tapani. (toim.) Oikeus ja kritiikki. Helsinki 2012.

Maitland, Ian: Corporate Social Responsibility as a Profit Maximization. Teoksessa Cuevas Shaw, Lisa. (toim.) Sage Brief Guide to Corporate Social Responsibility. Sage 2012.

Mattelart, Armand: Informaatioyhteiskunnan historia. Tampere 2003.

Mielityinen, Sampo: Vahingonkorvausoikeuden periaatteet. Helsinki 2006.

Mähönen, Jukka. & Villa, Seppo: Osakeyhtiö I – yleiset opit. Helsinki 2007.

Mähönen, Jukka. & Villa, Seppo: Osakeyhtiö III- Corporate Governance. Helsinki 2010.

Mähönen, Jukka: *Ei-taloudellinen informaatio ja corporate governance*. Defensor Legis. 4/2013, s. 566-578.

Määttä, Kalle: Yritysoikeus yritystoiminnan suunnittelussa. Helsinki 2005.

Määttä, Kalle: Näkökulmia oikeustaloustieteeseen. Helsinki 2006.

Määttä, Tapio: Systeemiajattelu Uuden varallisuusosoikeuden ongelmanratkaisuvoiman perustana. Teoksessa Mikkilä, Jaakko & Lohi, Tapani. (toim.) Oikeus ja kritiikki. Helsinki 2012.

Niskala, Mikael., Pajunen, Tommi. & Tarna-Mani, Kaisa: Yhteiskuntavastuun raportointi – raportointi ja laskentaperiaatteet. Keuruu 2009.

Oker-Blom, Max: Uusi varallisuusosoikeus muuttuvan yhteiskunnan haltuunottajana. Teoksessa Mikkilä, Jaakko & Lohi, Tapani. (toim.) Oikeus ja kritiikki. Helsinki 2012.

Paasto, Päivi: Analyttinen vai perusoikeusrakenteinen varallisuusosoikeus? Teoksessa Tammi-Salminen, Eva. (toim.) Omistus, sopimus ja vaihdanta. Turku 2004.

Pohjonen, Soile: *Law and Business – Successful Business Contracting, Corporate Social Responsibility and Legal Thinking*. JFT 2009/3–4 s. 470-484.

Pulliainen, Erkki: Yhteiskuntavastuu. Helsinki 2008.

Pöyhönen, Juha: Uusi varallisuusosoikeus. Helsinki 2003.

Pöyhönen, Juha: Vahingonkorvauksen perusteet. Teoksessa Timonen, Pekka. (toim.) Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään 1. Yksityisoikeus. Helsinki 1999.

Pöyhönen, Juha: Korvausmallit vahingonkorvausoikeudessa. Teoksessa Aarnio, Aulis; Holopainen, Toivo; Hoppu, Esko. & Lahti, Raimo. (toim.) Oikeustiede – Jurisprudentia XXXII. Jyväskylä 1999.

Ranta, Jouni: Varautumisperiaate ympäristöoikeudessa. Helsinki 2003.

Roach, Brian: Corporate Power in Global Economy. Tufts University 2007.

Saarnilehto, Ari. Sopimusoikeuden perusteet. Helsinki 2009.

Saarnilehto, Ari., Annola, Vesa., Hemmo, Mika., Karhu, Juha., Kartio, Leena., Tammi-Salminen, Eva., Tolonen, Juha., Tuomisto, Jarmo. & Viljanen, Mika: Varallisuus oikeus. Helsinki 2012.

Serafeim, George: The Role of the Corporation in Society: An Alternative View and Opportunities for Future Research. Harvard 2014.

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Helsinki 2003.

Siltala, Raimo: Perusoikeusjärjestelmän sisäinen logiikka – Juha Karhun Uusi varallisuus oikeus –kirjan tutkimuksellisten premissien tarkastelua. Teoksessa Mikkilä, Jaakko & Lohi, Tapani. (toim.) Oikeus ja kritiikki. Helsinki 2012.

Sorsa, Kaisa: Itsesääntely ja yhteiskuntavastuu. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu. 45/2010.

Syrjänen, Jussi: Oikeudellisen ratkaisun perusteista. Helsinki 2008.

Timonen, Pekka: Johdatus lainopin metodiin ja lainopilliseen kirjoittamiseen. Helsinki 1998.

Tolonen, Hannu: Siviilioikeuden yleiset periaatteet. Teoksessa Saarnilehto, Ari. (toim.) Varallisuus oikeuden kantavat periaatteet. Helsinki 2000.

Tolonen, Hannu: Oikeuslähdeoppi. Helsinki 2003.

Tolonen, Juha: Varallisuus oikeus ja talousjärjestys. Teoksessa Saarnilehto, Ari. (toim.) Varallisuus oikeuden kantavat periaatteet. Helsinki 2000.

Tolonen, Juha: Talouden oikeustiedettä. Teoksessa Tala, Jyrki & Wikström, Kauko. (toim.) Oikeus - kulttuuria ja teoriaa. Juhlakirja Hannu Tolonen. Turku 2005.

Tomas, G., Hult, M. & Mena, Jeannette., Ferrell O. & Ferrell, Linda. *Stakeholder marketing: a definition and conceptual framework*. AMS Review. 1/2011. S. 44–65.

Tuori, Kaarlo: Kriittinen oikeuspositivismi. Helsinki 2000.

Tuori, Kaarlo: *Critical legal postivism*. Aldershot 2002.

Tuori, Kaarlo: Oikeuden ratio ja voluntas. Helsinki 2007.

Työ- ja elinkeinoministeriö: Työ- ja elinkeinoministeriön raportteja 5/2013, OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.

Vihervuori, Pekka: Ympäristöoikeus. Teoksessa Timonen, Pekka. (toim.) Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään 1. Yksityisoikeus. Helsinki 1999.

Virolainen, Jyrki & Martikainen, Petri: Tuomion perusteleminen. Helsinki 2010.

Wilhelmsson, Thomas: *Social civilrätt*. Helsinki 1987.

Elektroniset lähteet

Eduskunta: Oikeuslähteet-tietopaketti. Viitattu 6.7.2016.
https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/kotimaiset-oikeuslahteet/Sivut/Lainsaadanto.aspx

GRI: About us. Viitattu 21.6.2016. <https://www.globalreporting.org/information/about-gri/Pages/default.aspx>

ISO: Social responsibility. Viitattu 21.6.2016.
<http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>

Lautjärvi, Kari: Yhteiskuntavastuu osakeyhtiön päätöksenteossa. Asiantuntija-artikkeli.
Edilex 21.3.2016. Viitattu 20.6.2016. <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/artikkelit/16273.pdf>

OECD: About the OECD. <http://www.oecd.org/about/>. Viitattu 21.6.2016.

UNEP: Rio Declaration on Environment and Development. Viitattu 20.6.2016.
<http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=78&articleid=1163>

Ympäristöministeriö: Mitä on kestävä kehitys. Viitattu 15.5.2016.
http://www.ymparisto.fi/fi-fi/ymparisto/kestava_kehitys/mita_on_kestava_kehitys

Virallislähteet

Direktiivin 2013/34/EU Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi koskien muiden kuin taloudellisten tietojen ja monimuotoisuutta koskevien tietojen julkistamista.

HE 109/2005 vp Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi

HE 309/1993 vp Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

HE 84/1999 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle ympäristönsuojelu- ja vesilainsäädännön uudistamiseksi

Lyhenteet

EU	Euroopan unioni
FiBS	Finnish Business & Society
GRI	Global Reporting Initiative
ILO	Kansainvälin työjärjestö (International Labour Organisation)
KPL	Kirjnapitolaki
OECD	Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö (Organisation for Economic Cooperation and Development)
OikTL	Oikeustoimilaki
OYL	Osaakeyhtiölaki
PL	Suomen perustuslaki
UNEP	United Nations Environment Programme
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen tausta

Markkinoiden globalisoituessa myös yritykset ovat saaneet enemmän valtaa yhteiskunnallisina toimijoina. Suuret yritykset vaikuttavat sekä miljardien ihmisten jokapäiväiseen elämään että ympäristöön monin eri tavoin.¹ Tämän vuoksi huomiota kiinnitetään yhä enemmän siihen, miten yritykset toimivat yhteiskunnassa, ja millaisia vaikutuksia yritystoiminnalla on suhteessa muihin yhteiskunnallisiin toimijoihin ja ympäristöön.² Toisin sanoen, yritystoimintaa tarkasteltaessa yritysten yhteiskuntavastuu on kasvattanut merkitystään.

Keskustelu yritysten yhteiskuntavastuusta ei kuitenkaan ole uusi asia vaan sen juuret ulottuvat vuosikymmenten taa. 1950-luvulla ilmestyivät ensimmäiset yhteiskuntavastuuta koskevat kirjoitukset ja siitä eteenpäin se on vakiinnuttanut asemaansa tieteellisten ja yhteiskunnallisten keskustelujen herättäjänä.³

Vuosikymmenten aikana yhteiskuntavastuuta koskevien keskustelujen painopisteet ovat vaihdelleet, mutta aihe itsessään on silti säilynyt ajankohtaisena. Etenkin yhteiskuntavastuun käsite ja varsinainen sisältö herättävät yhä edelleen eriäviä mielipiteitä. Joidenkin näkökulmien mukaan yhteiskuntavastuuta tulisi tarkastella osakkeenomistajälhtöisesti, kun taas toiset näkökulmat painottavat yritysten vastuuta yhteiskunnallisina toimijoina.⁴

Vaikka yhteiskuntatieteelliset ja taloustieteelliset tutkimukset ovat olleet merkittävässä asemassa yhteiskuntavastuun merkityksen ja roolin yhteiskunnallisessa selvittämisessä, on oikeustieteellisellä tutkimuksellakin ollut oma paikkansa yhteiskuntavastuukeskusteluissa. Oikeudellisten näkökulmien painopiste on myös vaihdellut eri aikakausina, mutta viime aikoina keskustelua ovat johtaneet etenkin lainsäädännön tehottomuutta kritisoivat näkökulmat.⁵

¹ Roach 2007, s. 1.

² Serafeim 2014, s.2.

³ Carroll 2012, s.4

⁴ Carroll 2012, s.4.

⁵ Kannianen 2013, s. 81-87

Oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna yhdeksi ongelmallisimmista aspekteista yhteiskuntavastuussa voidaan erottaa yhteiskuntavastuuta koskevat velvoittavuuskysymykset. Toisin sanoen kysymykset siitä, mihin ja minkälaisiin toimiin yhteiskuntavastuu yrityksiä oikeastaan velvoittaa. Velvoittavuusarvioinnin tekee oikeudellisesta näkökulmasta erityisen hankalaksi se, että tällä hetkellä voimassaolevan lainsäädännön avulla näitä kysymyksiä ei ole saatu tyydyttävästi ratkaistua. Lisäksi yhteiskuntavastuu ilmiönä on erittäin dynaaminen ja jatkuvasti muuttuva, jolloin lainsäädännön avulla voi olla hankala vastata tarpeeksi nopeasti esiin nouseviin ongelmiin.⁶ Tämän vuoksi yksi keino yhteiskuntavastuun oikeudellisessa arvioinnissa voivat olla oikeusperiaatteet.

Koska yhteiskuntavastuu liittyy kiinteästi taloudelliseen toimintaan yritystoiminnan kautta, on sitä tarkoituksenmukaista tarkastella varallisuus oikeuden näkökulmasta. Varallisuus oikeuden alana koskee taloudellisen toiminnan sääntelyä ja sen instrumentteina toimivat sopimus, kauppa ja vahingonkorvaus. Perinteinen varallisuus oikeuden alana on kuitenkin melko jäykästi sovellettavissa nopeasti muuttuvan yhteiskunnan ja taloudellisen toiminnan oikeudellisiin tarpeisiin. Tämän vuoksi ehkä paremmat ratkaisuedellytykset yhteiskuntavastuuta koskevaan ratkaisuharkintaan tarjoaa Juha Karhun (ent. Pöyhönen) esittelemä uusi varallisuus oikeus ja sen tarjoamat välineet uudella oikeudellisella ratkaisuharkinnalla. Uuden varallisuus oikeuden tavoitteena on Karhun mukaan luoda paremmat edellytykset nykyajan liiketoimintaan sopivalle liikejuridiikalle. Karhun mukaan uusi varallisuus oikeus pystyy tilanneherkkyytensä vuoksi vastaamaan paremmin nopeasti muuttuvan yhteiskunnan luomiin haasteisiin oikeudellisessa harkinnassa. Joustavan ja tilanneherkän luonteensa vuoksi uusi varallisuus oikeus siis tarjoaa perinteistä varallisuus oikeutta sopivamman vaihtoehdon arvioida nopeasti muuttuvaa yhteiskuntavastuun oikeuden alaa.

1.2. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite

Vaikka yhteiskuntavastuu koskee sekä kaikenlaista yritystoimintaa että julkisyhteisöjen toimintaa, tässä tutkimuksessa huomiota kiinnitetään osakeyhtiöihin. Tämä sen vuoksi,

⁶ Jussila 2010, s.8.

että kaikista yritystoimintamuodoista juuri osakeyhtiöillä voidaan nähdä olevan eniten valtaa ja vaikutuksia yhteiskuntaan ja globaaleina toimijoina.⁷ Yhteiskuntavastuuta tarkastellaan pääasiassa suhteessa suomalaiseen oikeusjärjestelmään ja lainsäädäntöön, mutta mukaan otetaan myös joitain kansainvälisiä näkökohtia, joilla voidaan nähdä olevan merkitystä myös suomalaisen yritystoiminnan kannalta. Etenkin yhteiskuntavastuun käsitteen sisällöstä käydään kansainvälistä keskustelua, joka vaikuttaa myös suomalaiseen yhteiskuntavastuututkimukseen. Lisäksi kansainväliset yhteiskuntavastuuta koskevat suositukset ja toimintaohjeet koskevat myös suomalaisia yrityksiä.

Tässä tutkimuksessa on erotettu kolme yhteiskuntavastuuta koskevaa oikeudellista ongelmaa, joiden kautta yhteiskuntavastuuta pyritään oikeudellisesti arvioimaan ja toisaalta, joihin uuden varallisuus oikeuden oikeusperiaatteiden kautta yritetään etsiä ratkaisuja. Ensimmäinen oikeudellinen ongelma on jo edellä mainittu velvoittavuusongelma, eli kysymys siitä, mihin yhteiskuntavastuu yrityksiä velvoittaa. Toinen yhteiskuntavastuuta koskeva oikeudellinen ongelma voidaan johtaa velvoittavuusongelmasta. Sen keskiössä ovat kysymykset siitä, mille tahoille yritys on itse asiassa vastuussa, kun puhutaan yhteiskuntavastuusta. Tämän vuoksi kyseistä ongelmaa kutsutaan vastuuongelmaksi. Kolmas oikeudellinen ongelma koskee yhteiskuntavastuun laiminlyönnin seurauksia, jonka vuoksi sitä voidaan nimittää seuraamusongelmaksi. Seuraamusongelma tulee ratkaistavaksi aina suhteessa kahteen edellä mainittuun ongelmaan, sillä seurausta ei voida määrittää ennen kuin on ratkaistu velvoittavuus- ja vastuukysymykset. Seuraamusongelman ratkaisu riippuu myös aina oikeudellisen ratkaisuharkinnan tuloksesta, joka käytännössä jää tuomareiden ratkaistavaksi. Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa ei paneuduta syvällisesti seuraamusongelman ratkaisuun vaan ainoastaan esitetään joitain mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja.

1.3. Tutkimusmetodit

Edellä mainittuihin ongelmiin pyritään löytämään vastaus käyttäen apuna uuden varallisuus oikeuden teorioita. Tarkemmin sanottuna sen sidosperiaatteita ja oikeudellisen ongelmanratkaisun rakenne-elementtejä. Tutkimuksessa pyritään tulkitsemaan

⁷ Esim. Serafeim 2014, s.1.

oikeusperiaatteiden sisältöä suhteessa käytännössä ilmenevään oikeudelliseen ongelmaan, yhteiskuntavastuuseen. Toisin sanoen, tutkimuksessa tarkastellaan ja arvioidaan uuden varallisuus oikeuden ongelmanratkaisuvoimaa suhteessa yhteiskuntavastuuta koskeviin oikeudellisiin ongelmiin lainopin keinoin.

Lainopin perinteisenä tehtävänä on systematisoida oikeussäännöksiä ja selvittää oikeusjärjestyksen sisältöä eli toisin sanoen tulkita oikeusnormeja.⁸ Säädösten tulkinta ja normien soveltaminen käytäntöön ei ole mekaaninen ja yksikäsitteisiä sääntöjä noudattava prosessi vaan se on harkintaa ja punnintaan.⁹ Lainopin tutkii voimassa olevaa oikeutta ja sen perimmäisenä tehtävänä on oikeussäännösten sisällön selvittäminen. Keskeisenä tavoitteena lainopillisessa tutkimuksessa on esittää kannanottoja eli tulkintasuosituksia siitä, miten säännöksiä tulisi erilaisissa tilanteissa soveltaa. Näin ollen systematisointi kulkee tavallaan tulkinnan taustalla.¹⁰

Koska pelkästään lainopin keinoin ei saada aikaan vielä kovinkaan tyydyttäviä ja perusteltuja kannanottoja, on niitä tukevaan argumentaatioon kiinnitettävä myös erityistä huomiota.¹¹ Itse asiassa juuri erilaisten kannanottojen perustelut ovat keskeisimmässä roolissa lainopillisessa tutkimuksessa. Tämä siksi, että lainoppi ei tavoittele yhtä ainoaa objektiivista totuutta. Lainopillinen kannanotto ei toisin sanoen ole to tai epätosi vaan paremmin tai huonommin perusteltu.¹² Koska yhteiskuntavastuu liittyy kiinteästi yritystoimintaan, ei sitä voida tarkastella erillään taloudellisista näkökulmista. Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa käytetään sekä oikeusjärjestyksen nykytilan esittämisessä että tulkinnan ja arvioinnin apuna oikeustaloustieteellisiä argumentteja.

Oikeustaloustieteellisen tutkimuksen avulla voidaan vastata kysymyksiin säännösten tarkoituksenmukaisuudesta ja oikeudellisen sääntelyn taloudellista vaikutuksista. Argumentointi ei tällöin perustu ainoastaan oikeudellisiin näkökulmiin, vaan taloustieteellinen argumentaatio saa myös vahvan roolin tutkittavasta ilmiöstä riippuen. Kuten uudessa varallisuus oikeudessa, myös oikeustaloustieteessä, tapauksen sisällöllisille näkökohdille annetaan ratkaiseva rooli argumentaatioissa.¹³ Näin ollen

⁸ Aarnio 1997, s.48.

⁹ Aarnio 2006, s.237.

¹⁰ Timonen 1998, s.12.

¹¹ Aarnio 1997, s.49.

¹² Timonen 1998, s.15.

¹³ Määttä 2006, s.2-3.

tutkimuksen aineisto koostuu voimassa olevan lainsäädännön ja oikeustieteellisen tutkimuksen lisäksi taloustieteellisiä näkökulmia tarjoavasta kirjallisuudesta.

1.4. Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen alussa käydään läpi yhteiskuntavastuun historiaa ja kehitystä sekä käsitteellistä sisältöä. Tavoitteena on tuoda esiin yhteiskuntavastuuta koskevaa keskustelua, joka osoittaa aihepiirin yhteiskunnallisen ja taloudellisen merkityksen ja toisaalta sitä koskevan keskustelun ristiriitaisuutta. Juuri yksimielisyyden puuttuminen yhteiskuntavastuu-käsitteen sisällöstä ja merkityksestä luo pohjan myös sen oikeudelliselle problematiikalle.

Tämän jälkeen tutkimuksessa käydään lyhyesti läpi yhteiskuntavastuuta koskevaa suomalaista ja kansainvälistä sääntelyä. Tarkoituksena on osoittaa, kuinka nykyinen voimassa oleva lainsäädäntö ja kansainvälinen sääntely eivät tarjoa riittäviä keinoja yhteiskuntavastuuta koskevien oikeudellisten kysymysten ratkaisemiseen. Tämän pohjalta puolestaan erotetaan kolme yhteiskuntavastuuta koskevaa oikeudellista ongelmaa: velvoittavuus-, vastuu- ja seuraamusongelmat.

Koska tämän tutkimuksen tavoitteena on arvioida oikeusperiaatteiden soveltuvuutta yhteiskuntavastuuta koskevassa oikeudellisessa harkinnassa, on tutkimuksessa myös tarkoituksenmukaista käydä lyhyesti läpi oikeusperiaatteiden asemaa oikeusjärjestelmässä sekä niiden merkitystä oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa.

Uuden varallisuus oikeuden teorian läpikäyminen lyhyttä esittelyä laajemmin on tutkimuksellisesti perusteltua, sillä samalla voidaan osoittaa sen käyttökelpoisuus sellaisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten ilmiöiden, kuten yhteiskuntavastuun, oikeudelliseen ongelmanratkaisuun. Samalla pyritään tuomaan esiin kriittisiä näkökulmia.

Lopuksi yhteiskuntavastuuta tarkastellaan uuden varallisuus oikeuden valossa ja pyritään löytämään uuden varallisuus oikeuden oikeusperiaatteiden tarjoamia ratkaisuvaihtoehtoja yhteiskuntavastuuta koskevaan kolmeen oikeudelliseen ongelmaan.

2. Yritysten yhteiskuntavastuu

2.1. Yhteiskuntavastuun historia

“ There is one and only one social responsibility of business - to use its resources and engage in activities designed to increase its profits so long as it stays within the rules of the game, which is to say, engages in open and free competition without deception or fraud”¹⁴

Näin Milton Friedman kuvaili yhteiskuntavastuuta¹⁵ vuonna 1962 ilmestyneessä kirjassaan. Vaikka kirjan ilmestymisestä on kulunut jo yli 50 vuotta ja yritykset ja ennen kaikkea niiden toimintaympäristöt ovat muuttuneet, on keskustelu yritysten yhteiskuntavastuusta yhä ajankohtainen.

Ensimmäistä kertaa yhteiskuntavastuu mainittiin kirjallisuudessa 1950-luvulla ja 1960-luvulle tultaessa se oli jo kasvattanut merkitystään talous- ja yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa. Kirjallisuudessa keskityttiin tuolloin vielä yhteiskuntavastuun käsitteen määrittämiseen ja sisältöön. Vastakkain olivat Friedmanin kaltaisten tutkijat, joiden mukaan yhteiskuntavastuu tarkoitti yrityksen voittojen maksimointia, ja tutkijat, jotka edustivat modernimpaa näkemystä yritystoiminnalle. Näiden uusien ajatusten keskeisenä sisältönä oli, että yhteiskuntavastuu oli jotain muuta kuin ainoastaan yritysten taloudellista vastuuta osakkeenomistajilleen.¹⁶

1970- ja 1980-luvuilla yhteiskuntavastuukeskustelua johti taloustieteellinen näkökulma. Yhteiskuntavastuu nähtiin ennen kaikkea mahdollisuutena liiketoiminnalle etenkin yrityksen maineen näkökulmasta tarkasteltuna.¹⁷ Toisin sanoen motiivit vastuulliseen toimintaan tulivat yrityksiltä itseltään, kun vastuullisuus nähtiin samalla mahdollisuutena

¹⁴ Friedman 1962, s.133.

¹⁵ Yhteiskuntavastuu on suomenkielinen vastine englanninkieliselle termille Corporate Social Responsibility.

¹⁶ Carroll 2012, s.4.

¹⁷ Carroll 2012, s.4-10.

kasvattaa markkinaosuuttaan ja voittoja, ei niinkään mahdollisuutena toimia oikein ja tuottaa yhteiskunnallista hyvää.

Yhteiskuntavastuun kehityshistoriassa tapahtui merkittävä harppaus 1990-luvulla, kun YK, kansalaisjärjestöt ja yritysmaailma aloittivat neuvottelut keskenään.¹⁸ Jo pidemmän aikaa globalisaatio ilmiönä on joutunut kritiikin kohteeksi sen ulottaessa vapaamarkkinaideologiaa ja sen rakenteita yhä laajemmalle ympäri maailmaa. Länsimaita on lisäksi syytetty imperialististen rakenteiden ylläpitämisestä ja haluttomuudesta parantaa kehitysmaiden asemaa ja kehitysedellytyksiä. Samaan aikaan yhdeksi vastavoimaksi globalisaation kehitykselle nousi eri muotoja saanut kansalaisaktivismi.¹⁹

Kolmen tahon keskusteluissa lanseerattiin ensimmäistä kertaa laajemmassa mittakaavassa kestävä kehityksen käsite, jonka avulla pyrittiin kiinnittämään huomioita yritysten pitkän aikavälin toiminnan vaikutuksiin, jotka olivat aikaisemmin jääneet markkinataloudellisten ajatusten varjoon. Samalla huomattiin yritysmaailman tarve yleisille yhteiskunnallisille tavoitteille ja periaatteille, jotka olisivat konkreettisempia toimintaohjeita kuin mitä esimerkiksi YK:n ihmisoikeusjulistus sillä hetkellä tarjosi.²⁰ Lopullinen ratkaiseva askel yhteiskuntavastuun kehittymisessä tapahtui, kun YK:n alaisena toimivan UNEP:n (United Nations Environment Programme) ensimmäinen yritysten vastuullisuuden raportointiohjeistus valmistui 1999. Tästä ohjeistuksesta kehittyi myöhemmin GRI:n²¹ (Global Reporting Initiative) ohjeistus ja organisaatio.²²

Suomessa yhteiskuntavastuun kehitys alkoi Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) toimesta. EK:a edeltänyt Teollisuuden ja Työnantajain keskusliitto käänsi ja määritteli yhteiskuntavastuuta käsitteleviä käsitteitä vuonna 2001 ilmestyneessä oppaassaan. EK:n lisäksi keskeisiä toimijoista yhteiskuntavastuun kehityksessä 2000-luvun alussa Suomessa olivat Eettinen foorumi ja Finnish Business & Society ry (FiBS).²³

¹⁸ Jussila 2010, s.7.

¹⁹ Anttiroiko 2004, s.18. Esimerkiksi yksi laajimmin huomioita saaneista järjestöistä on Greenpeace, joka on pyrkinyt tuomaan esiin globaaleja ympäristökysymyksiä omalla suoraviivaisella tyylillään median kautta.

²⁰ Jussila 2010, s. 7.

²¹ Ks. Tarkemmin luku 2.3.4.

²² Jussila 2010, s.7.

²³ Jussila 2010, s.8.

Yritysten yhteiskuntavastuuta voidaan hyvällä syyllä pitää yhtenä merkittävimmistä yritystoimintaa muokanneista ilmiöistä 2000-luvulla.²⁴ Yhtenä syynä kyseiselle kehitykselle voidaan pitää 2000-luvulla huomiota herättäneitä erilaisia ongelmia, kuten keskustelua ilmastonmuutoksesta ja ihmisoikeuksista etenkin kehittyvien maiden työntekijöiden näkökulmasta. Kyseisten ongelmien vastavoimaksi on esitetty vaatimuksia yritysten korostuneelle yhteiskuntavastuullisuudelle.²⁵ Tästä on seurannut, että aiemmat yleisemmällä tasolla käydyt keskustelut yritysten vastuullisuudesta ja kestävästä kehityksestä ovat hiljalleen konkretisoituneet yritysten yhteiskuntavastuussa käytännön toiminnaksi.²⁶

2.2. Kehitys

Yhteiskuntavastuu on verrattain nuori, mutta nopeasti kehittyvä tieteenala ja sitä koskevat teoriat ja käsitteet ovat kehittyneet vauhdilla. Yhteiskuntavastuuta koskevaa teoriaa on luotu muun muassa kansainvälisten tutkimus- ja yhteistyöprosessien kautta. Tämän vuoksi perusteoriaakaan eivät ole yksittäisten tutkijoiden luomia vaan ne on laadittu laajassa yhteistyössä eri toimijoiden välillä.²⁷

Kuten aiemmin todettiin, merkittävin harppaus yhteiskuntavastuun kehityksessä tapahtui 1990-luvulla YK:n, kansalaisjärjestöjen ja yritysmaailman välisissä keskusteluissa, jolloin alettiin luoda myös sitä koskevaa käsitteistöä. Noihin aikoihin yhteiskuntavastuun kehityksessä panostettiin erityisesti yhteiskuntavastuun osa-alueiden tunnistamiseen ja ryhmittelyyn. Tuolloin syntyi muun muassa vieläkin osittain käytössä oleva yleisjaottelu kolmeen osa-alueeseen: taloudelliseen vastuuseen, sosiaaliseen vastuuseen ja ympäristövastuuseen. Lisäksi alettiin kehittää erilaisia mittareita ja standardeja yhteiskuntavastuun keskeisimmille osa-alueille ja toimintatavoille.²⁸

²⁴Yhteiskuntavastuuta koskevaa keskustelua kiihdyttivät 2000-luvun alussa suurta huomiota herättäneet useat skandaalit, joissa yritysten toimintatapoja alettiin yhä enemmän kyseenalaistaa. Esimerkiksi amerikkalaisen energiajätti Enronin konkurssi 2002 aiheutti aikanaan suurta kohua, kun analyytikot olivat antaneet konkurssikypsän yhtiön osakkeille ostosuosituksia vielä vuoden 2001 lopulla, vaikka yrityksen todellinen tila olisi pitänyt olla nähtävissä jo paljon aiemmin. Uusi kohu syntyi, kun konkurssin myötä yrityksen eläkerahasto romahti ja työntekijät menettivät siten sen kautta kerätyt eläkkeet. Anttiroiko 2004, s.17.

²⁵ Horrigan 2010, s.3.

²⁶ Jussila 2010, s.7.

²⁷ Jussila 2010, s. 8.

²⁸ Jussila 2010, s.8-9.

2000-luvulle tultaessa huomio kiinnittyi yhä enemmän yhteiskuntavastuun sidosryhmävaikutuksiin.²⁹ Kun aikaisemmin yhteiskuntavastuuta oli tarkasteltu ainoastaan toiminnan lopputuloksen näkökulmasta, nyt huomiota kiinnitettiin myös eri sidosryhmien toiveisiin koskien yritysten toimintaa.³⁰

2000-luvun kiihtyvänä ilmiönä voidaan myös informaatioteknologian nopea kehittyminen. Tämän on otettu huomioon myös yhteiskuntavastuun tarkastelussa, jossa teknologian nopea kehitys on nähty yhtenä mahdollisuutena hyvinvoinnin kasvulle. Se on muun muassa mahdollistanut nopeamman tiedonvälityksen, minkä johdosta sidosryhmien saatavavilla on koko ajan entistä enemmän yritystä koskevaa tietoa. Näin ollen sidosryhmät ovat myös alkaneet ottaa myös entistä aktiivisempaa roolia yrityksen toiminnan epäkohtien esiintuomisessa. Yritykselle tämä puolestaan muodostaa maineriskin, joka vaikuttaa yrityksen imagoon ja pahimmillaan sen markkina-arvoon.³¹

2010-luvulla huomio on puolestaan kiinnittynyt yritysten johtamiskäytäntöihin. Taustalla on vaikuttanut ajatus siitä, ettei yksittäisillä toimenpiteillä ole pitkällä tähtäimellä kovinkaan suurta merkitystä.³² Tärkeämpää on, että yritystä johdetaan vastuullisesti ja määrätietoisesti ja, että yhteiskuntavastuuseen suhtaudutaan yrityksen omistajien ja johdon keskuudessa myönteisesti, jolloin se nähdään pikemminkin mahdollisuutena kuin uhkana.³³ Viime aikoina yhteiskuntavastuukeskustelussa on myös korostunut olennaisuustarkastelu. Toisin sanoen jokaisen toimenpiteen, suunnitelman ja päätöksen osalta on otettava huomioon kyseessä olevan asian käytännön merkitys ja olennaisuus verrattuna muihin vaihtoehtoihin. Olennaisuusajattelun mukaan siis yrityksen on turha tuhata resursseja toimenpiteisiin, joilla ei voida saavuttaa yhtä selkeästi yhteiskunnallista hyvää kuin muilla vaihtoehtoisilla toimenpiteillä.³⁴

Yhteiskuntavastuukeskustelun kehittyessä on myös sitä koskevien oikeudellisten arviointien painopiste muuttunut. Alkuvaiheessa oikeudellinen keskustelu keskittyi

²⁹ Carroll 2012, s.10.

³⁰ Jussila 2010, s.9.

³¹ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s. 11-12.

³² Jussila 2010, s.9.

³³ Carroll 2012, s.10. Taustalla on vaikuttanut vahvasti myös 2008 luottokriisi, joka herätti paljon keskustelua epäonnistuneista johtamis- ja palkitsemiskäytännöistä yrityksissä, ja niiden mukanaan tuomista ongelmista. Horrigan 2010, s.12.

³⁴ Jussila 2010, s.9.

määrittelemään yhteiskuntavastuuta käsitteenä, myöhemmin painopiste on siirtynyt enemmän sen oikeudelliseen sisältöön. Nykyään keskustelua johtaa ajatukset yhteiskuntavastuusta omana oikeudenalana. Ajatuksia on esitetty muun muassa sen normiluonteesta. Yleinen mielipide on, että nykyinen lainsäädäntö on liian tehoton ratkaisemaan siihen liittyviä oikeudellisia ongelmia.³⁵ Toisaalta, edelleen joidenkin näkökulmien mukaan yhteiskuntavastuuta ei tulisi sotkea oikeudelliseen ajatteluun, vaan sen luonne tulisi säilyttää vapaaehtoisena.³⁶

Yhteiskuntavastuun dynaamisuus toimii sille monin tavoin eduksi. Sitä voidaan pitää tieteenalana luotettavana, sillä monista muista tieteenaloista poiketen, se ei ole riippuvainen erittäin vanhoista perustiedoista tai vanhanaikaisiin toimintatapoihin pohjautuvista perusteorioista.³⁷ Toisaalta, tästä nopeasta kehityksestä ja dynaamisuudesta johtuen monet perustavalaatuiset kysymykset ovat jääneet vielä avoimiksi. Yhteiskuntavastuulle ei esimerkiksi löydy yhtä selkeää määritelmää, mikä voi johtaa siihen, että lähes millaista toimintaa tahansa voidaan tietystä näkökulmasta katsottuna pitää vastuullisena. Yhteiskuntavastuu on myös vahvasti sidoksissa useampiin eri tieteenaloihin kuten yhteiskuntatieteisiin ja taloustieteisiin. Tämän vuoksi sen merkitys vaihtelee kulloisenkin tarkastelutavan mukaan huomattavasti. Lisäksi yhteiskuntavastuu on alkanut kasvattaa merkitystään oikeustieteellisessä tutkimuksessa ja sääntelyssä. Tämä on puolestaan herättänyt paljon kysymyksiä muun muassa yhteiskuntavastuun velvoittavuuteen liittyen.

2.3. Yhteiskuntavastuun käsite: kaksi näkökulmaa

Yhteiskuntavastuullisuutta ja vastuullista yritystoimintaa pidetään kiistatta tärkeinä nykyajan liiketoiminnan vaatimuksina. Sillä nähdään olevan monenlaisia hyötyjä niin yritykselle itselleen kuin sen sidosryhmille ja sitä ympäröivälle yhteiskunnalle. Toisaalta yksimielisyyttä ei ole saavutettu siitä, mitä vastuullisuus itseasiassa tarkoittaa ja millaista toimintaa se pitää sisällään. Vastakkain ovat kaksi näkökulmaa. Yrityksen voitonmaksimointia korostava näkökulma, jossa yhteiskuntavastuullisuus nähdään välineenä yrityksen voittojen tavoittelussa. Toisen näkökulman mukaan yritykset ovat

³⁵ Kannianen 2013, s. 81-87.

³⁶ Horrigan 2010, s.7.

³⁷ Jussila 2010, s.8.

velvoitettuja toimimaan vastuullisesti yhteiskunnassa, vaikka se tapahtuisi yrityksen voittojen kustannuksella. Toisaalta uusimmat ajatukset yhteiskuntavastuusta eivät halua tehdä eroa niiden kahden näkökulman välille vaan katsovat, että yhteiskuntavastuu yritystoiminnassa on kaikkien osapuolten eduksi.

2.3.1. Yleistä

Yhteiskuntavastuu on yrityksen vastuuta yritystoiminnan aiheuttamista vaikutuksista ympäröivään yhteiskuntaan, ympäristöön ja yrityksen sidosryhmiin.³⁸ Yhteiskuntavastuun tausta-ajatuksena on tehdä yrityksistä, ja ennen kaikkea niiden toiminnasta, kestäviä ja menestyviä pitkällä aikavälillä, sekä minimoida yritystoiminnan harjoittamisesta aiheutuvia haitallisia vaikutuksia yhteiskunnassa. Samalla voidaan ajatella, että yrityksistä tulee aiempaa eettisempiä yhteiskunnallisia toimijoita, joiden tarkoituksena ei ole ainoastaan hyötyä yhteiskunnan resursseista vaan antaa myös jotain takaisin.³⁹ Toisaalta juuri kehittyvissä maissa voidaan nähdä usein suurimpia ongelmia esimerkiksi ympäristönsuojelua ja ihmisoikeuksia koskien, jolloin yhteiskuntavastuullinen pohdinta olisi paikallaan. Tämän tuo hyvin esiin yhteiskuntavastuun merkityksen globaalilla tasolla. Tällä hetkellä vastuuta kantavat lähinnä länsimaiset yritykset, joilla on siihen mahdollisuus ja jotka hyötyvä siitä selvästi eniten.

Yhteiskuntavastuun käsite on hyvin moninainen ja siihen liittyy monia erilaisia yhteiskunnallisia näkökulmia ja ilmiöitä. Yhteiskuntavastuu ymmärretään eri tavalla riippuen siitä, minkälaisesta yhteiskunnallisesta taustasta sitä tarkastellaan. Esimerkiksi eri oikeus- ja talousjärjestelmissä yhteiskuntavastuu saa hyvin erilaisia merkityksiä. Myös sillä on väliä, millaisella taloudellisella kehitysasteella on valtio, jossa yhteiskuntavastuu on tarkastelun kohteena. On helposti ymmärrettävää että kehittyvissä maissa, jossa maan talous ja yhteiskuntajärjestys ei ole vielä vakaalla pohjalla, ei yhteiskuntavastuu saa yhtä painavaa merkitystä kuin kehittyneissä maissa, joissa siihen on myös mahdollista suunnata resursseja.⁴⁰

³⁸ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s. 19.

³⁹ Horrigan 2010, s.34; Jussila 2010, s.24; Carroll 2012, s. 2..

⁴⁰ Horrigan 2010, s.37.

Myös monet eri tahot ovat pyrkieneen tarjoamaan omia tiivistettyjä määritelmiään yhteiskuntavastuun käsitteelle. Kaikissa määritelmissä toistuvat kuitenkin samat teemat kuten vapaaehtoisuus.⁴¹ Euroopan komission on esimerkiksi määritellyt yritysten yhteiskuntavastuun käsitteeksi, jossa yritykset yhdistävät vapaaehtoisesti sosiaaliset ja ekologiset huolenaiheensa liiketoimintaansa ja vuorovaikutukseensa sidosryhmiensä kanssa.⁴² Vapaaehtoisuuden korostuminen merkitsee myös sitä, että yhteiskuntavastuullisuuden katsotaan yleisesti tarkoittavan toimintaa, joka ylittää lakien asettamat eli pakolliset, vaatimukset.⁴³ Kaiken kaikkiaan kyseiset määritelmät ovat kuitenkin jääneet varsin abstraktille tasolle kuten esimerkki Euroopan komission antamasta määritelmästä osoittaa. Tämä johtuu osittain siitä, että yhteiskuntavastuu kattaa laaja-alaisesti kaiken yhteiskunnallisen toiminnan ja toimijat.⁴⁴ Lisäksi yhteiskunnan muuttuessa myös yhteiskuntavastuun käsite muuttuu tai ainakin vaihtaa painoarvoaan. Kun esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuilla huomio kiinnittyi sosiaalisiin tekijöihin, kuten työntekijöiden ja kuluttajien oikeuksiin, ovat ympäristönäkökulmat kasvattaneet merkitystään 2000-luvulla.⁴⁵

Kuten aiemmin mainittiin, 1990-luvulla vahvistettiin yhteiskuntavastuuta koskeva perusjaottelu. Sen mukaan yhteiskuntavastuu voidaan jakaa kolmeen laajempaan osa-alueeseen, jotka ovat taloudellinen ja sosiaalinen vastuu, sekä ympäristövastuu.⁴⁶

Taloudellinen vastuun näkökulmasta yritystä tarkastellaan kahdella eri tasolla. Ensinnäkin huomiota kiinnitetään yrityksen pitkän aikavälin toimintaedellytyksiin. Tämä perustuu siihen, että yrityksen tulisi voida toimia myös tulevaisuudessa ja palvella sen sidosryhmiä myös pitkällä aikavälillä. Toinen näkökulma puolestaan keskittyy tarkastelemaan yrityksen rahavirtoja ja niiden jakautumista eri sidosryhmille. Pyrkimyksenä on siten selvittää, hyödyttääkö yritys kaikkia sen sidosryhmiä tasapuolisesti koko sen toimialueella. Tarkastelu ei tällöin keskity ainoastaan voitonjakoon, vaan myös hankintoihin, palkkoihin ja muihin yrityksen kuluihin.⁴⁷

⁴¹ Horrigan 2010, s.34.

⁴² Euroopan yhteisöjen komissio: Vihreä kirja yritysten sosiaalisen vastuun eurooppalaisten puitteiden edistämisestä, KOM(2001) 366 lopullinen, 18.7.2001, s. 7.

⁴³ Buhmann 2006, s.189.

⁴⁴ Horrigan 2010, s.34.

⁴⁵ Carroll 2012, s. 2-10.

⁴⁶ Englanninkielisissä kirjoituksissa puhutaan käsitteestä *triple bottom line*, jolle ei löydy suoraa suomenkielistä käännöstä.

⁴⁷ Horrigan 2010, s.36; Jussila 2010, s. 15.

Sosiaalinen vastuu käsittelee nimensä mukaisesti ihmisiä. Alkujaan sosiaalisen vastuun yhteydessä pyrittiin parantamaan työntekijöiden oikeuksia ja hyvinvointia. Nykyään sen ala on kuitenkin laajentunut koskemaan kaikkia yrityksen sidosryhmiä. Sosiaalisen vastuun voidaan siis katsoa koskevan laajasti yrityksen toimialueen ihmisten hyvinvointia ja hyvinvoinnin edellytyksiä.⁴⁸ Perinteistä kolmijakoa on myös täydennetty ja tarkennettu erilaisilla lisäjaotteluilla. Esimerkiksi sosiaalinen vastuu on usein jaettu vielä erikseen työhyvinvointiin, ihmisoikeuksiin, kuluttajasuojakysymyksiin ja tuotevastuuseen.⁴⁹ Näistä ihmisoikeudet korostuvat etenkin globaalilla tasolla. Ihmisoikeusnäkökulman pyrkimyksenä on kiinnittää huomiota ihmisten maailmanlaajuiseen tasa-arvoon.⁵⁰ Paljon on käyty keskustelua muun muassa työntekijöiden oikeuksista ja työoloista niin sanotuissa halpatuontamaissa.

Ympäristövastuu on ehkä yhteiskuntavastuun helpoiten ymmärrettävissä oleva osa-alue. Sen kautta tarkastellaan kokonaisvaltaisesti yritystoiminnan vaikutuksia ympäristölle ja luonnon resursseille. Tarkastelu tapahtuu niin lokaalilla kuin globaalillakin tasolla. Ympäristövastuulla ei kuitenkaan tarkoiteta ainoastaan yrityksen oman toiminnan suoria vaikutuksia ympäristöön vaan myös sidosryhmien, kuten asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden, toiminta otetaan huomioon.⁵¹ Ympäristövastuussa on merkittäviltä osin kysymys varautumisesta ja ennaltaehkäisystä. Sen keskeisiä kysymyksiä ympäristövastuun näkökulmasta ovat tehokas ja säästäväinen luonnonvarojen käyttö, ympäristön- ja luonnonsuojelu ja vastuu koko tuotteen elinkaaren aikaisista ympäristövaikutuksista.⁵²

2.3.2. Keskeisiä termejä

Yhteiskuntavastuu käsite rakentuu myös useista sitä täydentävistä ja selittävästä termeistä. Termit konkretisoivat yhteiskuntavastuun osa-alueita ja tuovat esiin niiden käytännön sovellutuksia.⁵³ Myöskään kaikkia yhteiskuntavastuuseen liitettäviä termejä ja

⁴⁸ Horrigan 2010, s 36-36; Jussila 2010, s. 15-16.

⁴⁹ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.19.

⁵⁰ Horrigan 2010, s 36-36; Jussila 2010, s. 15-16.

⁵¹ Jussila 2010, s. 15.

⁵² Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.19.

⁵³ Jussila 2010, s. 11.

ilmiöitä ei voida tyhjentävästi luetella vaan myös niiden joukko muuttuu ja laajenee koko ajan samaa tahtia koko yhteiskuntavastuun käsitteen kehittymisen kanssa.

Keskustelu yrityksen sidosryhmistä⁵⁴ liittyy kiinteästi keskusteluun yritysten yhteiskuntavastuusta. Yrityksen sidosryhmillä tarkoitetaan erilaisia henkilöitä ja ryhmiä, joihin yrityksen toiminta vaikuttaa, tai jotka voivat vaikuttaa yrityksen toimintaan. Sidoryhmät voidaan jakaa vielä keskenään kahteen erilaiseen ryhmään riippuen siitä, perustuuko niiden suhde yritykseen sopimukseen vai ei. Sidoryhmiä, joilla on formaali, sopimukseen perustuva suhde yritykseen, kutsutaan ensisijaisiksi sidoryhmiksi. Kaikkia muita tämän määritelmän ulkopuolelle jääviä sidoryhmiä kutsutaan puolestaan toissijaisiksi sidoryhmiksi.⁵⁵

Sidoryhmien voidaan ajatella olevan yrityksen toiminnan mahdollistajia. Yritys on olemassa sidoryhmiensä yhteistyön ja näiden yritykseen kohdistamien panosten vuoksi, joten pitkällä aikavälillä yritys voi selviät ainoastaan, jos se pystyy tyydyttämään sen keskeisimpien sidoryhmien tarpeet. Yrityksiä tarkasteltaessa sidoryhmiensä kautta pyritäänkin siis hahmottamaan, miten sidoryhmät ovat vuorovaikutuksessa yrityksen kanssa ja millaisia intressejä kullakin sidoryhmällä on yritystä kohtaan.⁵⁶

Yrityksestä saatavalla informaatiolla on keskeinen merkitys sidoryhmille. Aikaisemmin informaatio oli lähes ainoastaan numeraalista, kuten tilinpäätösraportit, joiden avulla on pyritty antamaan oikeanlainen kuva yrityksen taloudellisesta asemasta. Nykyään kuitenkin yhä enemmän sidoryhmien mielenkiinto on kohdistunut yrityksistä saatavaan ei-taloudelliseen informaatioon, joka antaa huomattavasti kattavamman kuvan yrityksen toiminnasta ja sitä ohjaavista periaatteista kuin pelkkä taloudellisiin lukuihin perustuva informaatio.⁵⁷

Koska sidoryhmien odotusten ja tarpeiden täyttäminen on ehdoton edellytys yrityksen olemassaololle, ei sidoryhmiä voida sivuuttaa yhteiskuntavastuun tarkastelussa. Yrityksen yhteiskunnalliset vaikutukset konkretisoituvat vaikutuksina eri sidoryhmiin.

⁵⁴ Vrt. 4.5.3. Intressitaho

⁵⁵ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.61; Tomas, Hult, Mena, Ferrell & Ferrell 2011, s. 48.

⁵⁶ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.61.

⁵⁷ Mähönen 2013, s.566; 577.

Jotta näitä vaikutuksia voitaisiin ymmärtää ja hallita paremmin, tulisi yrityksen siis ymmärtää myös vaikutusten kohteina olevien sidosryhmien tarpeita ja näkemyksiä.⁵⁸

Sidosryhmiä voidaan tarkastella suhteessa yritykseen niin sanotusta tilivelvollisuuden näkökulmasta ja toisaalta toiminnan edellytysten turvaamisen näkökulmasta. Lähtökohtaisesti voidaan ajatella, että yrityksellä on olemassa joitakin velvollisuuksia niitä sidosryhmiä kohtaan, joihin sen toiminta vaikuttaa. Tämän vuoksi yrityksen olisi otettava huomioon päätöksenteossaan sidosryhmien näkemykset, sillä se on sen velvollisuus ja moraalisesti oikein tapa toimia. Toisaalta yrityksen suhdetta sidosryhmiin ja sidosryhmien huomioon ottamista yrityksen toiminnan suunnittelussa voidaan tarkastella myös yrityksen oman edun kannalta. Yrityksen sidosryhmien ymmärtämien on välttämätön edellytys yrityksen menestymiselle ja mahdollisten riskien hallinnalle. Sinänsä kyseiset näkökulmat eivät ole tosiaan poissulkevia, sillä moraalisesti oikein tapa toimia voi olla myös yrityksen edun mukaista. Ongelmia syntyy silloin, kun eri sidosryhmien intressit ovat ristiriidassa keskenään. Tällöin yrityksen on ratkaistava omassa päätöksenteossaan, minkä sidosryhmän tai sidosryhmien intressit painavat eniten vaakakupissa ja toisaalta minkälaisia kompromisseja on mahdollista tehdä.⁵⁹

Sidosryhmistä puhuttaessa keskustelu siirtyy hyvin usein yritysten corporate governance⁶⁰ keskusteluun. Corporate governancella tarkoitetaan niitä sääntöjä, joilla valta, vastuu ja varallisuus jaetaan osakeyhtiössä sen keskeisten sidosryhmien eli osakkeenomistajien, johdon ja velkojien kesken. Kyseinen sääntely kostuu niin laintasoisista säännöksistä kuin yhtiön itsesääntelystäkin esimerkiksi yhtiöjärjestyksen muodossa. Esimerkiksi OYL 6:2.1:n mukaan yhtiön hallituksen on huolehdittava yhtiön hallinnon asianmukaisesta järjestämisestä. Tämän lisäksi OYL 1:8:ssa todetaan, että yhtiön johdon on huolellisesti toimien edistettävä yhtiön etua.⁶¹ Toisin sanoen yhtiön hallitukselle kuuluvat fidusiaariset huolellisuus- ja lojaliteettivelvollisuudet, joiden mukaan hallituksella on velvollisuus varmistaa, että yhtiöllä on toimiva ja yhtiön etua

⁵⁸ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.62.

⁵⁹ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.62. Ks. Myös esim. Pörssi-yhtiön osakkeenomistajien erilaisista odotuksista yritystä kohtaan Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.26, Case: Pörssiyritysten omistajien erilaiset strategiat.

⁶⁰ Corporate governancesta puhuttaessa suomenkielisessä kirjallisuudessa käytetään myös termiä hyvä hallintotapa.

⁶¹ Toisaalta, osakeyhtiölakityöryhmän mukaan corporate governanceen liittyviä periaatteita ei ole tarpeen liittää osakeyhtiölakiin, vaan ne tulisi jättää elinkeinoelämän itsesääntelyn varaan. Mähönen & Villa 2010, s. 3.

ajava hallinnointijärjestelmä.⁶² Joidenkin mielestä myös yritysten yhteiskuntavastuuta tulisi tarkastella nimenomaan ja ainoastaan yrityksen corporate governancen kautta.⁶³

Osakeyhtiön hallituksella on yhtiössä niin sanottu yleistoimivalta. Sen tehtävät eivät siis rajoitu ainoastaan osakeyhtiöoikeudellisiin tehtäviin, vaan hallitus voi harjoittaa myös liiketoimintaan liittyviä tehtäviä. OYL 6:17.1:n mukaan toimitusjohtajan tehtävänä on puolestaan huolehtia osakeyhtiön juoksevan hallinnon järjestämisestä. Näin ollen yhtiön hallitus ja toimitusjohtaja ovat yhdessä vastuussa yhtiön toiminnasta ja päätöksenteosta.⁶⁴

Kestävä kehitys on yksi useimmin yhteiskuntavastuuseen liitetty termi. Kestävä kehitys on maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuvaa ohjattua toimintaa, jonka tarkoituksena on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet. Tämä edellyttää sitä, että ihminen, ympäristö ja talous otetaan tasavertaisina huomioon päätöksenteossa.⁶⁵ Kestävä kehityksen perusidea voidaan siis tiivistää tarkoittamaan suunnitelmallista toimintaa, joka mahdollistaa maapallon resurssien riittämisen kaikille myös tulevaisuudessa ja joka edistää kaikkien maapallon asukkaiden hyvinvointia.

Ensisijainen keino saada tietoa yrityksen yhteiskuntavastuullisuudesta on yrityksen laatima yhteiskuntavastuuta koskeva raportointi. Erilaisten raporttien, kuten yhteiskuntavastuu-, henkilöstö- ja ympäristöraporttien, avulla yritys pyrkii tiedottamaan toiminnastaan ja sen vaikutuksista eri sidosryhmilleen. Osaksi näiden tietojen antaminen on lakisääteistä, mutta yritykset voivat pyrkiä tiedottamaan myös vapaaehtoisesti sidosryhmilleen tärkeiksi kokemistaan osa-alueista ja näin lisäämään luottamustaan sidosryhmiensä keskuudessa. Vapaaehtoisen raportoinnin merkitys on kasvanut viime vuosina huomattavasti. Tämän vuoksi vapaaehtoista raportointia onkin pyritty kehittämään erilaisilla kansainvälisillä raportointiohjeilla, joiden tarkoituksena on edistää ja yhdenmukaistaa yritysten vapaaehtoista raportointia.⁶⁶

⁶² Mähönen & Villa 2010, s.1.

⁶³ Ks. Esim. Lautjärvi 2016.

⁶⁴ Mähönen & Villa, 2010, s.2.

⁶⁵ Ympäristöministeriö, 31.5.2016, *Mitä on kestävä kehitys*.

⁶⁶ KHT-yhdistys 2008, s.7.

Yhteiskuntavastuun yhteydessä kuulee usein puhuttavan myös yrityskansalaisuudesta.⁶⁷ Se sijoittuu hyvin lähelle yhteiskuntavastuun käsitettä, mutta on terminä passiivisempi. Yhteiskuntavastuu sisältää yrityskansalaisuutta laajemmin idean vastuun kantamisesta.⁶⁸

Yhteiskuntavastuusta puhuttaessa on hyvä muistaa, että yritykset toimivat hyvin erilaisilla aloilla ja erilaisissa toimintaympäristöissä, minkä vuoksi yhteiskuntavastuullisuus määrittyy ja sitä on arvioitava jokaisen yrityksen kohdalla erikseen.⁶⁹ Toisin sanoen, yrityksen toimintaa ei voida arvioida irrallisena toimintaa ympäröivistä olosuhteista. Toiminta tapahtuu aina kontekstissa ja tilanteessa, johon vaikuttaa muun muassa yhteiskunnassa vallitseva oikeusjärjestelmä ja sen asettaman oikeudet ja rajoitukset yritystoiminnalle. Tämän lisäksi huomioon on otettava ympäröivään talous- ja yhteiskuntajärjestelmään liittyvät tekijät.

2.3.3. Voitontuottamistarkoitus

Osakeyhtiöitä tarkasteltaessa korostuu sijoittajakeskeinen ajattelu.⁷⁰ Voiton tuottamien yrityksen osakkeenomistajille on yleisesti hyväksytty motiivi harjoittaa yritystoimintaa. Monien näkökulmien mielestä tämän tulisi olla myös ainoa motiivi. Näiden ajatusten mukaan vastuullinen yritystoiminta toisin sanoen tarkoittaa yrityksen pyrkimystä maksimoida voitot osakkeenomistajilleen.⁷¹ Yhteiskuntavastuu ei saa vaarantaa voitontuottamistarkoituksen toteutumista. Näin ollen myöskään yrityksen muiden sidosryhmien tai muun yhteiskunnan tai ympäristön etuja ei voida asettaa voiton tuottamisen tarkoituksen edelle yhtiön ensisijaisena tavoitteena.⁷²

Yhteiskunnissa, jotka noudattavat jonkinasteista kapitalismia, on voitontuottamistarkoitus yleisesti hyväksytty motiivi liiketoiminnan harjoittamiselle. Tämä siltikin, vaikka laajalti tiedostettaisiin myös yhteiskunnalliset haitat, joita siitä voi seurata tai mitä sidosryhmiä se eniten hyödyttää. Tällaisissa yhteiskunnissa suhtaudutaan

⁶⁷ Englanninkielinen termi Corporate citizenship.

⁶⁸ Jussila 2010, s.13.

⁶⁹ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.20.

⁷⁰ Mähönen & Villa 2007, s.3.

⁷¹ Muun muassa Friedman 1962.

⁷² Mähönen & Villa 2007, s. 95.

myös epäilevästi kaikenlaiseen sääntelyyn, jolla pyritään rajoittamaan toiminnanharjoittamisen vapautta.⁷³

Osakkeenomistajakeskeisyys on kirjattu myös Suomessa osakeyhtiölakiin. OYL 1:5:ssä todetaan suoraviivaisesti, että yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajilleen, jollei yhtiöjärjestyksessä määrätä toisin.⁷⁴ Yhtiön voiton tuottamiskyvyn katsotaan olevan hallituksen esityksen perusteluissa suoraan verrannollinen yhtiön osakkeen arvon kohoamiseen.⁷⁵

Voitontuottamistarkoitus ei kuitenkaan itsessään sulje pois yrityksen yhteiskuntavastuullisuutta. Joissain tilanteissa yhteiskuntavastuullisen toiminnan katsotaan palvelevan voitontuottamistarkoitusta. Yhteiskuntavastuu on tärkeä aspekti yrityksen toiminnassa ennen kaikkea yrityksen maineen kannalta. Itse asiassa yhteiskuntavastuullisuus on noussut avaintekijäksi useiden monikansallisten yritysten markkinoinnissa ja yrityksen imagon luomisessa. Lisäksi yhteiskuntavastuu on synnyttänyt ihan uudenlaisia liiketoimintamalleja, jotka markkinoivat itseään kestäviksi ja vastuullisiksi, kuten The Body Shop.⁷⁶ Tämä tuo esiin hyvin nykyliiketoiminnan realiteetit, jossa yleinen mielipide voi olla joskus jopa ratkaiseva reunaehto yrityksen toiminnalle. Yhteiskuntavastuulla tulisikin olla yhteys voitontuottamistarkoitukseen, muutoin tilannetta voitaisiin arvioida yhtiön resurssien käyttämisenä yhtiöntarkoituksen vastaisiin tarkoituksiin.⁷⁷ Myös Friedman on aikanaan todennut yhteiskuntavastuun hyödyt liiketoiminnalle. Hänen näkökulmansa mukaan yritykset hyvin yleisesti naamioivat toimintaa, jolla on puhtaasti tarkoitus lisätä yrityksen voittoja, yhteiskuntavastuullisuuden alle.⁷⁸ Yhteiskuntavastuu onkin tästä näkökulmasta katsottuna kaksiteräinen miekka. Markkinat ovat täynnä esimerkkejä, joissa yritykset julistavat vastuullisuuttaan ja myöskin toteuttavat sitä joillakin osa-alueilla, mutta jotka samalla pyrkivät kaikin, jopa kyseenalaisin, keinoin toteuttamaan (voitontuottamis)tarkoitustaan jossain toisaalla.⁷⁹

⁷³ Horrigan 2010, s.7.

⁷⁴ Voitontuottamistarkoitus katsottiin vuoden 1978 osakeyhtiölain aikana niin itsestään selväksi, ettei siitä edes otettu nimenomaista säännöstä lakiin. Mähönen & Villa 2007, s.93.

⁷⁵ HE 109/2005 vp, s.38-39. Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. osakeyhtiölaki

⁷⁶ Fleming & Jones 2013, s.1.

⁷⁷ Mähönen & Villa 2007, s.95. Esimerkiksi OYL 13:1.3:n mukaan tätä voitaisiin arvioida laittomana varojenjakona.

⁷⁸ Maitland 2012, s.223.

⁷⁹ Fleming & Jones 2013, s.2 listaavat useita yrityksiä, joiden toiminnassa korostuu kaksinaismoralismi.

Tiivistetysti voidaan todeta, että voitontuottamistarkoitus on yleisesti hyväksytty motiivi harjoittaa liiketoimintaa osakeyhtiön muodossa. Lisäksi voidaan todeta, että voitonmaksimointi on sinällään moraalisestikin täysin hyväksyttävää, mutta ei keinolla millä hyvänsä.⁸⁰ Kyseisen näkökulman heikkoutena on kuitenkin se, että se ei ota tarpeeksi huomioon muiden sidosryhmien, kuten kuluttajien, vaikutusta yhtiön toiminnalle. Globaaleilla markkinoilla kasvavaksi trendiksi on noussut informaation saatavuuden lisääntyessä kuluttajien tietoisuus ja vastuu omista kulutusvalinnoistaan. Tällöin yritysten on myös korostuneesti huolehdittava omasta maineestaan, jolloin pelkästään osakkeenomistajien eduista huolehtiminen ei enää riitä.

2.3.4. Vastuullinen yritystoiminta

Yhteiskuntavastuun käsite viittaa yleiseen ajattelutapaan siitä, että nykyajan yritykset eivät ole ainoastaan vastuussa osakkeenomistajilleen vaan myös ympäröivälle yhteiskunnalle ja muille sidosryhmilleen, kuten kuluttajille, työntekijöille ja luonnonympäristölle.⁸¹ Tämän vuoksi voitonmaksimointia korostava näkökulma yritystoiminnan harjoittamiseen on saanut osakseen voimakasta kritiikkiä.⁸² Milton Friedmanin ajatuksista poiketen nyky-yrityksissä johtajat voivat myös pyrkiä toimimaan yhteiskuntavastuullisesti perustelemalla sitä voitontuottamistarkoituksella. Toisin sanoen yhteiskuntavastuullinen toiminta pyritään perustelemaan voitontuottamistarkoituksella, eikä päinvastoin, kuten voitontuottamistarkoitusta puolustava näkökulma korostaa.⁸³

Yhteiskuntavastuu voidaan liittää kaikenlaiseen yritystoimintaan, mutta perinteisesti sen on ajateltu koskettavan suuria monikansallisia yrityksiä, joilla on enemmän valtaa globaaleilla markkinoilla.⁸⁴ Tämä kytkeytyy ajatukseen siitä, että kellä on valta, on myös vastuu.⁸⁵ Tämän ajattelumallin historia juontaa juurensa 1930-1950-luvun Yhdysvaltoihin, jossa korostettiin johtajakeskeistä mallia osakeyhtiön toiminnassa.

⁸⁰ Kanniainen 2013, s. 86.

⁸¹ Sorsa 2010, s.18.

⁸² Kanniainen 2013, s.84.

⁸³ Maitland 2012, s.223.

⁸⁴ Markkinoiden muuttumisesta globaaleiksi on seurannut myös paljon sosiaalisia ongelmia, minkä vuoksi myös yritystoiminnan eettisyyteen on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota. Ks. lisää Griffin & Pustay 2010, *Ethics and Social Responsibility in International Business*.

⁸⁵ Carroll 2012, s.2; Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.11.

Tausta-ajatuksena kyseisessä mallissa on, että osakkeenomistajista riippumattomalla teknokraattisella ja ammattimaisella yritysjohdolla on parhaat edellytykset johtaa yritystä yleisen yhteiskunnallisen edun parhaaksi. Tämän käsityksen voidaan katsoa olevan pohja koko yhteiskuntavastuu käsitteen syntymiselle.⁸⁶

Vastuullisessa yritystoiminnassa korostuu ennen kaikkea yrityksen itsesääntely. Yhteiskuntavastuullisuus on siis jotain muuta ja enemmän kuin ainoastaan sääntöjen ja lakien noudattamista. Ollakseen yhteiskuntavastuullinen yritys tulee säännellä itse omaa toimintaansa oma-aloitteisesti kestävän kehityksen suuntaan. Itsesääntelystä puhuttaessa korostuu myös sen vapaaehtoinen luonne. Joidenkin näkökulmien mukaan yhteiskuntavastuun tulisi olla yrityksille vapaaehtoista, jotta sen tarkoitus toteutuisi aidosti. Jos yhteiskuntavastuullisuutta aletaan järjestelmällisesti ohjailta yritysmaailman ulkopuolelta, voisi yritysten suhtautuminen vastuullisuuteen muuttua negatiivisempaan suuntaan. Jos yhteiskuntavastuullisuus ei ole vapaaehtoista, voi yritykset kokea sen taakkana ja ylimääräisenä säänneltynä kustannuseränä.⁸⁷ Tällöin vastuullisuuden alkuperäinen idea ja tarkoitus hyvän tuottamisesta yhteiskunnassa voisi vaarantua, kun yhteiskuntavastuuta alettaisiin toteuttaa vain sitä koskevan sääntelyn rajoissa. Toisaalta, yhteiskuntavastuullisuuden jonkin asteinen sääntely pakottaisi myös sellaiset yritykset, jotka eivät koe vastuullisuutta tärkeänä tavoitteena tai yrityksen etuna, pohtimaan siihen liittyviä kysymyksiä ainakin jollain tasolla.

Voitontuottamistarkoitusta pidemmälle menevä yhteiskuntavastuullisuuden doktriini nojaa siis ajatukseen siitä, että yrityksillä on vastuu edistää erilaisia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia tavoitteita jopa oman voitontuottamisen kustannuksella. Yhteiskuntavastuullisuus vaatii enemmän kuin vain sääntöjen noudattamista. Yritykset hyötyvät toimivasta ja järjestäytyneestä yhteiskunnasta. Ne saavat käyttöönsä muun muassa verovaroin toimivan oikeuslaitoksen, joka huolehtii myös yritysten oikeuksien toteutumisesta. Tämän lisäksi ne voivat hyödyntää yhteiskuntaan rakennettua infrastruktuuria ja kommunikaatioyhteyksiä.⁸⁸ Siksi on peruteltua antaa yrityksille asema yhteiskunnallisina toimijoina, joiden omalta osaltaan tulee edistää yhteiskunnallisten

⁸⁶ Mähönen & Villa 2007, s.73.

⁸⁷ Jussila 2010, s.10.

⁸⁸ Kannianen 2013, s. 87.

ongelmien ratkaisemista eikä vain hyötyä yhteiskunnan tarjoamista oikeuksista ja tuesta liiketoiminnan harjoittamiselle.⁸⁹

On kuitenkin muistettava, että yhtiön on tuotettava voittoa, jotta se pysyisi toimintakykyisenä myös pidemmällä aikavälillä. Voiton tuottaminen on tärkeää myös esimerkiksi työllisyyden edistämisen näkökulmasta, jonka voidaan ajatella olevan yksi keskeisimmistä positiivisista yritystoiminnan yhteiskunnallisista vaikutuksista.⁹⁰ Tämän vuoksi yhteiskuntavastuullisuus ei saisi mennä niin pitkälle, että siitä aiheutuvat kustannukset uhkaisivat yrityksen olemassa oloa. Toisin sanoen, liian pitkälle menevä vastuullisuusajattelu voisi kääntyä itseään vastaan, kun osakeyhtiön toimintaa alettaisiin harjoittaa pikemminkin yleishyödyllisen voittoa tavoittelemattoman yhtiön mallin mukaisesti eikä liiketoiminta edellä.

2.4. Lainsäädännön asettamat reunaehdot yritysten toiminnalle

Yhteiskuntavastuun sääntely nojautuu tällä hetkellä suurimmilta osin yritysten oman itsesääntelyn varaan. Toisin sanoen yhteiskuntavastuu yritystoiminnassa nojautuu yritysten omiin lähtökohtiin, arvoihin ja strategioihin perustuvaan omaehtoiseen ja aktiiviseen vastuullisuuteen.⁹¹ Tästä huolimatta yhteiskuntavastuuta koskevaa velvoittavaa ja ohjeistavaa normistoa on alettu kehittää yhä enenevässä määrin niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla.

Ennen kuin tarkastellaan yhteiskuntavastuuta koskevaa lainsäädäntöä, olisi hyvä muistaa, että kaikenlaista liiketoimintaa harjoitettaessa on aina noudatettava lakia. Toisin sanoen, lakien noudattaminen yritystoiminnassa on pakollista ja velvoittavaa, jolloin kansalliset lait muodostavat ne minimivelvoitteet, jotka yrityksen on kyseisillä markkinoilla toimiessaan täytettävä.⁹²

Kuten aiemmin todettiin, yhteiskuntavastuullisuus ymmärretään toiminnaksi, joka on enemmän kuin vain lain asettamissa rajoissa toimimista. Tämän vuoksi voitaisiinkin kysyä, miksi yhteiskuntavastuusta puhuttaessa on ylipäätään hyödyllistä puhua laista ja

⁸⁹ Maitland 2012, s.223.

⁹⁰ Kanninen 2013, s. 86.

⁹¹ Sorsa 2010, s.17.

⁹² Horrigan 2010, s.27.

sen muodostamista reunaehdoista yritystoiminnalle? Vastaus on yksinkertainen. Jos yhteiskuntavastuullisuus on toimintaa, joka ylittää lain asettamat vaatimukset, on ensin tunnettava lait, jotta voitaisiin määrittää ja arvioida, mitä yhteiskuntavastuulla kussakin tilanteessa tarkoitetaan.⁹³ Näin ollen yhteiskuntavastuun ensimmäiseksi asteeksi voidaankin nimetä yritysten velvollisuus noudattaa voimassa olevaa lainsäädäntöä eli niin sanottu normien noudattamisvastuu.⁹⁴ Kansallinen lainsäädäntö asettaa näin ollen yrityksen toiminnalle ne reunaehdot, jonka puitteissa yrityksen on toimittava.⁹⁵ Toisaalta, juuri tämän vuoksi yrityksen yhteiskuntavastuullisuuden arvioiminen ainoastaan sen perusteella, miten hyvin se noudattaa lakia, ei ole kovinkaan kiinnostavaa tai hyödyllistä. Kaikkien yhteiskunnallisten toimijoiden tulisi noudattaa lakia, jonka tulisi olla myös perusoletus yritystoimintaa harjoitettaessa. Näin ollen tieto siitä, että yritys toimii voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti, ei sinällään ole kovin relevantti yhteiskuntavastuuta tutkittaessa.

Yrityksen toimintaa voidaan säädellä kansallisella tasolla esimerkiksi ympäristö-, työ- ja sosiaalilainsäädännöllä, kuluttajansuojalainsäädännöllä, osakeyhtiö- ja arvopaperilainsäädännöllä, sekä kirjanpito- ja verolainsäädännöllä.⁹⁶ Kyseisen kaltaiset säännökset määrittävät yritystoiminnan pelisäännöt. Niitä noudattamalla yritys saa oikeuden toimia markkinoilla. Tämän lisäksi lainsäädännön avulla voidaan ohjailta ja kannustaa yrityksiä toiminaan vastuullisemmin esimerkiksi velvoittamalla niitä laatimaan erilliset yhteiskuntavastuuraportit muiden tilinpäätösraporttien lisäksi.⁹⁷ Esimerkiksi kirjanpitolain 3 luvun 1a§:n mukaan toimintakertomuksessa on, silloin kun se on tarpeen, annettava yritystä koskevia tietoja muun muassa henkilöstöön ja ympäristöasioihin liittyen.

Vaikka yhteiskuntavastuuta ei vielä kovin hyvin pytytä ottamaan haltuun lainsäädännön avulla, on kehitys viemässä koko ajan siihen suuntaan, että paineet kattavamman ja velvoittavamman lainsäädännön luomiseksi kasvavat koko ajan. Esimerkiksi useiden näkökulmien mukaan kestävän kehityksen tavoitteita ei voida täysin koskaan saavuttaa, ellei kansallisella ja kansainvälisellä tasolla ryhdytä kattaviin lainsäädäntötoimiin ja

⁹³ Buhmann 2006, s.189.

⁹⁴ Lautjärvi 2016, s.118.

⁹⁵ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.22.

⁹⁶ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.22.

⁹⁷ Horrigan 2010, s.27. Suomessa lakisäätteistä raportointia säännellään muun muassa kirjanpitoa ja kirjanpitoasetuksessa. KHT-yhdistys 2008, s.8.

pyritä muuttamaan taloudellista painopistettä puhtaasta kapitalistisesta ajattelusta vastuullisempaan suuntaan.⁹⁸

Mutta kuten aiemmin on todettu, yhteiskuntavastuullisuus yritystoiminnassa perustuu tällä hetkellä pitkälti vapaaehtoisuuteen. Yhteiskuntavastuun voidaan siten ajatella olevan sitä, mikä ylittää lain asettamat vähimmäisvaatimukset. Tämän vuoksi yhteiskuntavastuun käsitteeseen liittyy myös paljon oikeudellista epäselvyyttä, kun ei voida tarkasti määrittellä, mihin yhteiskuntavastuu oikeastaan velvoittaa vai velvoittaako se ylipäättään yrityksiä lainkaan.

2.5 Yhteiskuntavastuuta koskevat keskeiset kansainväliset säädökset

Kansallisen velvoittavan lainsäädännön lisäksi yrityksille on tarjolla suuri joukko erilaisia vapaaehtoisuuteen perustuvia ohjeistuksia ja standardeja, jotka koskevat lähinnä yhteiskuntavastuuraportointia. Nämä kaikki perustuvat enemmän tai vähemmän YK:n puitteissa solmittuihin kansainvälisiin sopimuksiin. Tämän lisäksi myös Euroopan unioni on julkaissut yhteiskuntavastuuseen liittyviä kannanottoja ja suosituksia. EU:n tasolla kehitystä on myös pyritty viemään selvästi aiempaa velvoittavampaan suuntaan, kun se hyväksyi direktiiviin koskien ei-taloudellisen tiedon raportointia.

2.5.1 YK:n sopimukset ja julistukset

YK:n ihmisoikeusjulistus on merkittävin ihmisoikeuksia koskeva kansainvälinen asiakirja, jonka pohjalta on muodostunut määritelmä sille, mitä ihmisoikeuksilla tarkoitetaan. Yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa ihmisoikeudet on määritelty kuuluvaksi jokaiselle ihmiskunnan jäsenelle yhtäläisin oikeuksin. Ihmisoikeuksien tunnusmerkkeinä voidaan pitää niiden yleisyyttä, luovuttamattomuutta ja perustavanlaatuisuutta. Vaikka YK:n ihmisoikeusjulistus ei ole varsinainen kansainvälinen sopimus, on se toiminut pohjana useille kansainvälisille ihmisoikeuksia koskeville sopimuksille, kuten Euroopan ihmisoikeussopimukselle.⁹⁹

Ihmisoikeussopimukset ovat lähtökohtaisesti valtioiden välisiä oikeudellisesti velvoittavia sopimuksia. Näin ollen ensisijainen vastuu sopimuksen noudattamisesta ja

⁹⁸ Pulliainen 2008, s.26-27.

⁹⁹ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.29.

valvonnasta kuuluu sen allekirjoittaneelle valtiolle. Koska ihmisoikeuksien katsotaan olevan yleismaailmallisia, koskevat ja velvoittavat ne siten kaikkia yhteiskunnallisia toimijoita, myös yrityksiä. Yritysten kannalta keskeiseksi ihmisoikeuksia koskevaksi kysymykseksi on noussut oman vastuun rajojen määrittely. Tällöin esiin nousee esimerkiksi kysymys, tulisiko yrityksen ottaa esimerkiksi investointipäätöksiä tehdessään huomioon kohteena olevan maan ihmisoikeustilanne vai riittääkö, että huolehditaan omassa vaikutuspiirissä olevista ihmisoikeuksista.¹⁰⁰

Ihmisoikeudet tulevat esille myös ILO:n (Kansainvälinen työjärjestö) puitteissa tehdyissä sopimuksissa. Monet työelämää koskevista oikeuksista katsotaan kuuluvaksi myös perusihmisoikeuksiin ja niihin otetaan kantaa myös yleismaailmallisessa ihmisoikeuksien julistuksessa. ILO määrittelee yhteiskuntavastuun kannalta keskeisimmät työelämää koskevat oikeudet ja kiellot, kuten järjestäytymisen vapauden sekä pakkotyövoiman ja lapsityövoiman kiellon. Muita yhteiskuntavastuun kannalta merkittäviä säänneltyjä alueita ovat muun muassa palkkaus, työajat ja työturvallisuus.¹⁰¹

YK:n järjestelmän puitteissa on solmittu ja annettu myös useita merkittäviä ympäristöön ja kestäväan kehitykseen liittyviä sopimuksia ja julistuksia. Näistä ehkä merkittävin on vuonna 1992 Rio de Janeirossa pidetyssä ympäristö- ja kehityskonferenssissa hyväksytyt Rion julistus ja toimintaohjelma. Niiden pohjalta on muodostettu muun muassa laajempi pohja sille, mitä kestäväällä kehityksellä tarkoitetaan.¹⁰²

2.5.2. OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille

Kansainvälinen taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD on myös merkittävä toimija yritysten yhteiskuntavastuun kannalta. OECD on eri maiden hallitusten välinen organisaatio ja sen tavoitteena on edistää jäsenmaidensa taloudellista kasvua ja elintason nousua sekä maailmankauppaa. Järjestön keskeisiä toiminta-alueita ovat talous ja kauppa, sosiaalinen kehitys, ympäristö, kestävä kehitys ja hyvä hallintotapa. OECD on julistanut missiokseen kehittää toimintatapoja, jotka parantavat ihmisten sosiaalista ja taloudellista hyvinvointia ympäri maailmaa.¹⁰³

¹⁰⁰ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.29.

¹⁰¹ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.32.

¹⁰² UNEP, Rio Declaration on Environment and Development.

¹⁰³ OECD, About the OECD. Ks. <http://www.oecd.org>.

OECD on julkaissut toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, jotka ovat osa OECD:n kansainvälistä sijoitustoimintaa ja monikansallisia yrityksiä koskevaa julistusta. Toimintaohjeilla pyritään varmistamaan, että jäsenvaltioiden yritysten toiminta on sopusoinnussa valtioiden harjoittaman politiikan kanssa, vahvistamaan molemminpuolista luottamusta yritysten ja niiden toimintaympäristön muodostavien yhteiskuntien välillä, edistämään ulkomaisille sijoituksille suotuisaa ilmapiiriä ja lisäämään monikansallisten yritysten osallistumista kestäväen kehityksen edistämiseen.¹⁰⁴ Toimintaohjeet sisältävät kattavan luettelon käsitteistä, periaatteista ja tavoitteista, jotka monikansallisten yritysten tulisi ottaa huomioon toimiessaan globaaleilla markkinoilla vastuullisesti.

2.5.3. Yhteiskuntavastuu Euroopan unionissa

Yhteiskuntavastuuseen ja kestäväen kehitykseen liittyvät kysymykset ovat nousseet yhä merkittävämpään roolin myös Euroopan unionissa. Euroopan yhteisöjen komissio julkaisi toukokuussa 2001 tiedonannon koskien kestäväen kehitystä ja Euroopan unionin strategiaa kestäväen kehityksen edistämiseksi. Strategiassaan EU on sitoutunut ottamaan huomioon omassa toiminnassaan ja politiikassaan sosiaaliset, ekologiset ja taloudelliset näkökohdat. Tämän lisäksi strategiassa korostetaan muiden toimijoiden, kuten kansalaisten ja yritysten, merkitystä kestäväen kehityksen tavoitteiden saavuttamisessa.¹⁰⁵

Kestäväen kehityksen strategia sai jatkoa heinäkuussa 2001, kun komissio julkaisi vihreän kirjan koskien yritysten sosiaalisen vastuun edistämistä Euroopassa. Kirja avasi varsinaisen keskustelun koskien yritysten yhteiskuntavastuu Euroopan unionissa. Siinä käsiteltiin muun muassa yhteiskuntavastuun sisältöä, raportointia ja auditointia. Huomion arvoista on, että vielä tuolloin korostettiin kuitenkin yritysten yhteiskuntavastuun vapaaehtoista luonnetta.¹⁰⁶

Suurin harppaus EU:ssa yhteiskuntavastuun kehittämisessä otettiin huhtikuussa vuonna 2013, kun komissio esitteli direktiiviehdotuksensa ei-taloudellisen tiedon raportoinnista.

¹⁰⁴ Työ- ja elinkeinoministeriön raportteja 2013, OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, s. 8.

¹⁰⁵ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.37.

¹⁰⁶ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.37.

Parlamentti hyväksyi direktiiviehdotuksen 16.4.2014 ja neuvosto 24.9.2014. Direktiivin muutti merkittävästi aiemmin vallinnutta ajatusta siitä, että yhteiskuntavastuullisuus ja sen raportointi olivat yrityksille vapaaehtoista.

Kyseessä oleva raportointidirektiivi koskee suuria yleisen edun kannalta merkittäviä yhtiöitä, kuten pörssiyrityksiä, joiden työntekijämäärä ylittää 500 henkeä ja joiden liikevaihto ylittää 40 miljoonaa euroa tai tase 20 miljoonaa euroa. Näin ollen kyseiset edellytykset täyttävän yrityksen on siis pakko laatia toimintakertomuksen osana selvitys toimintalinjoistaan, jotka koskevat ympäristö-, työntekijä- ja sosiaalisia asioita sekä ihmisoikeuksia, korruption torjuntaa ja lahjontaa. Selvityksessä tulee myös antaa lyhyt seloste yrityksen liiketoimintamallista sekä kertoa toimintalinjoihin liittyvistä riskeistä ja niiden hallinnasta. Direktiivi on saatettava voimaan viimeistään 6.12.2016 ja se koskisi tällöin aikaisintaan tilikautta 2017.¹⁰⁷

Kyseinen direktiivi siis velvoittaa tietyt edellytykset täyttävät yritykset laatimaan selvityksen omasta yhteiskuntavastuullisuudestaan. Toisin sanoen kyseisten selvitysten antaminen ei ole enää näiden yritysten osalta vapaaehtoista. Direktiivin tavoitteena on edistää kestävään kehitykseen ja yhteiskuntavastuullisuuteen liittyviä tavoitteita EU:ssa ja myös lisätä yritysten avoimuutta ja läpinäkyvyyttä etenkin suhteessa kuluttajiin ja sijoittajiin.

2.5.4. Yhteiskuntavastuuta koskevat standardit ja suositukset

GRI (Global Reporting Initiative) on itsenäinen kansainvälinen järjestö, joka on keskittynyt tarjoamaan ohjeistusta ja neuvontaa yrityksille ja muille toimijoille yhteiskuntavastuuraportointia koskevissa kysymyksissä. GRI on nimennyt tavoitteekseen tuoda vastuullisuuden osaksi kaikkien yritysten päätöksentekoprosesseja.¹⁰⁸ GRI:n raportointiohjeistus on ollut yksi merkittävimmistä yritysten yhteiskuntavastuun määrittelijöistä ja edistäjistä. Ohjeistus koskee yhteiskuntavastuuta koskevien toimenpiteiden tulosten mittaamista ja viestintää. Tämän lisäksi sen on ohjannut joillain

¹⁰⁷ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/95/EU muiden kuin taloudellisten tietojen ja monimuotoisuutta koskevien tietojen julkistamisesta.

¹⁰⁸ GRI, About us. Ks. <http://www.globalreporting.org>.

tavalla kaikkien yhteiskuntavastuuseen panostaneiden yritysten yhteiskuntavastuun kehitystyötä ja sitä koskevaa strategiaa.¹⁰⁹

Myös GRI on merkittävä tekijä yhteiskuntavastuun kehittäjänä, vaikka se keskittyykin yhteiskuntavastuuraportoinnin ohjeistukseen. GRI vaikuttaa jatkuvasti niihin asioihin, joihin yhteiskuntavastuun kehityshankkeissa ja strategioissa tulisi tulevaisuudessa ottaa huomioon. Yritysten lisäksi GRI on myös poliitikkojen, julkishallinnon ja järjestöjen työväline kehitettäessä yhteiskuntavastuuseen vaikuttavia linjauksia, ohjeistuksia, säädöksiä ja kannanottoja.¹¹⁰

Yrityksillä on käytössään myös useita toimintojärjestelmiä koskevia standardeja, jotka pyrkivät auttamaan yrityksiä vastuullisen yritystoiminnan käytännön toteuttamisessa toimintajärjestelmien luomisen kautta. Kyseiset standardit keskittyvät pääasiassa toimintajärjestelmiä koskeviin yksittäisiin kysymyksiin. Ainoana poikkeuksena ISO 26000, joka käsittää kattavammin koko yhteiskuntavastuun alueen. Muita tärkeitä toimintajärjestelmiä koskevia aloitteita ovat sosiaalisen laskentatoimen ja sidosryhmäteorian ajatuksiin perustuva AA1000S-standardisarja, ympäristöjohtamista koskeva ISO 14000-standardisarja, työterveys- ja turvallisuuskysymyksiä käsittelevät standardit, sekä työelämän oikeuksiin perustuva SA8000-standardi.¹¹¹

Kyseisistä standardeista kansainvälisen standardiorganisaatio (ISO) kehittämä ISO14000 on tunnetuin ja laajimmin käytössä oleva ympäristöjohtamiseen liittyvä standardisarja. Vaikka ISO 26000:n tarkoitus onkin nimetty yhteiskuntavastuustandardiksi, sen tarkoitus on ennemminkin tarjota ohjeita kuin vaatimuksia yritykselle eikä sitä tämän vuoksi voi myöskään sertifioida kuten muita standardeja.¹¹²

2.6. Yhteiskuntavastuu oikeudellisena ongelmana

Yhteiskuntavastuun merkitys nykypäivän globaalissa yritystoiminnassa kasvattaa koko ajan merkitystään. Samalla sen oikeudellinen asema ja sisältö säilyvät yhä epäselvänä ja määrittelemättömänä. Yhteiskuntavastuullisuuden velvoittavuus herättää ristiriitaisia

¹⁰⁹ Jussila 2010, s.7-8.

¹¹⁰ Jussila 2010, s.8.

¹¹¹ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.49.

¹¹² ISO 26000, Social responsibility. Ks. <http://www.iso.org>.

mielipiteitä. Toisten mukaan yritysten tulisi toimia yhteiskuntavastuullisesti ainoastaan, jos se edistäisi yrityksen omistajien etua. Toiset puolestaan katsovat, että yrityksen vastuu ulottuu osakkeenomistajia laajemmalle, jolloin yhteiskuntavastuullisuus on olennainen osa yritystoimintaa. Silti kysymys voiko yrityksiä velvoittaa yhteiskuntavastuullisuuteen ja mitä se tarkoittaisi, on jäänyt avoimeksi.

Velvoittavuudesta seuraisi puolestaan uusia oikeudellisia ongelmia, jotka kaipaisivat ratkaisemista. Ensinnäkin olisi ratkaistava, kenen vastuulle yhteiskuntavastuu yrityksessä jää ja toisaalta, kenelle yritys on vastuussa. Toiseksi, jos yhteiskuntavastuullisuus velvoittaa yrityksiä, perinteisen oikeusajattelun mukaan veloitteen rikkomisesta tulisi seurata jokin seuraus. Tällä hetkellä näyttäisi siltä, että ”yhteiskuntavastuuttomuudesta” seuraava mahdollinen markkina-arvon heikentyminen on riittävä seuraus ja riski, joka yrityksen tulee kantaa.¹¹³ Markkinat reagoivat kuitenkin ennalta-arvaamattomasti ja kyseinen riski ja seuraus saattavat jäädä mitättömiksi, jolloin yrityksen on mahdollista hyötyä toiminnasta, joka ei ole hyväksyttävää tai on hyvän tavan vastaista.

2.6.1. Velvoittavuusongelma

Yhteiskuntavastuuta koskeva vapaaehtoisuuden diskurssi hallitsee yhteiskuntavastuukeskustelua. Samalla se myös määrittelee perustavanlaatuisen yhteiskuntavastuuta koskevan oikeudellisen ongelman: Miten yhteiskuntavastuuta tulisi arvioida oikeudellisesti, jos sen katsotaan olevan vapaaehtoista? Tällä hetkellä yhteiskuntavastuuta koskevat velvoittavat normit koskevat lähinnä yhteiskuntavastuuraportointia. Tosin sanoen, yritykset ovat velvollisia laatimaan raportteja omasta yhteiskuntavastuullisuudestaan ja arvioimaan omaa toimintaansa yhteiskuntavastuun näkökulmasta.¹¹⁴ On kuitenkin epäselvää, mihin raportointivelvoite tosiasiaassa yrityksiä velvoittaa.¹¹⁵

Velvoittavuusongelman yksi osatekijä on heikosti luotu normi- ja instituutiojärjestelmä. Yrityksiä ei voi syyttää, ainakaan virallisesta velvollisuuskäsitelmästä katsoen, toimimattomuudesta, jos niihin ei ole myöskään kohdistettu oikeudellisesti säädettyjä

¹¹³ Buhmann 2006, s.192; 194.

¹¹⁴ Buhmann 2006, s.191.

¹¹⁵ Mähönen 2013, s. 578.

velvoitteita. Muun muassa Euroopan unioni on suoriutunut kehnosti yhteiskuntavastuuta koskevilla aloitteillaan ja säädöksissään, sillä kaikki yritykset ovat ylläpitäneet aikaisempaa abstraktia ja epäselvää oikeustilaa, eikä yhteiskuntavastuuta koskevia velvoitteita ole vielä saatu vaadittavalle käytännön tasolle.¹¹⁶

Yhteiskuntavastuukeskusteluissa, jotka rakentuvat vapaaehtoisuuden varaan, velvoittavuus hahmottuu moraalisten ja eettisten velvoitteiden kautta. Yhteiskuntavastuu nähdään yrityksii sitovana moraalisena velvoitteena.¹¹⁷ Näiden velvoitteiden täyttäminen jää kuitenkin yritysten omalle vastuulle ilman niihin kohdistuvia varsinaisia institutionaalisia vaatimuksia. Näin ollen merkittävin yhteiskuntavastuuta koskeva säätely tulee edelleenkin yritysten itsensä taholta itsesääntelyn muodossa.¹¹⁸

Koska yritystoiminnalla on kiistatta merkittäviä yhteiskunnallisia, sekä positiivisia että negatiivisia, vaikutuksia, olisi luontevaa myös ajatella, että yrityksiä pystyttäisiin myös velvoittamaan nykyistä enemmän juuri yhteiskunnallisen toimijan roolissa. Esimerkiksi nykyiset ympäristölait ovat niin pirstaleisia ja vaikeasti soveltuvia, jolloin voi olla tilanteita, joissa suurienkin ympäristövahinkojen kohdalla ketään ei pystytä saattamaan vastuuseen. Tällöin yritysten vastuuton toiminta hyödyntää lakien puutteita, jotka mahdollistavat ympäristövahinkojen oikeuttamisen.¹¹⁹ Näin ollen yhteiskuntavastuun velvoittavuutta tulisi pystyä arvioimaan lainsäädännön puutteista huolimatta ikään kuin yli lainsäädännön asettamien minimivelvoitteiden. Tämä olisi myös yhteneväinen ajatuksen kanssa, jossa yhteiskuntavastuu nähdään toimintana, joka ylittää lain asettamat velvoitteet, jolloin sitä ei olisi ehkä tarkoituksenmukaistakaan arvioida pelkästään tiukasti normiorientoituneesti.

2.6.2. Vastuuongelma

Toisaalta, jos päädytään siihen ajatukseen, että yhteiskuntavastuullisuus olisikin vapaaehtoisuuden sijasta yrityksiä velvoittavaa, herää kysymys siitä, kenen vastuuta yhteiskuntavastuu on ja suhteessa kehen?

¹¹⁶ Pohjonen 2009, s.482.

¹¹⁷ Pohjonen 2009, s.478.

¹¹⁸ Esim. Sorsa 2010.

¹¹⁹ Pohjonen 2009, s.479-480.

Perinteisten, yrityksen voitontuottamistarkoitusta korostavien näkökulmien mukaanhan yritysten ainoa velvollisuus ja vastuu on tuottaa voittoa osakkeenomistajilleen.¹²⁰ Tästä seuraisi, että yritys olisi ainoastaan vastuussa osakkeenomistajilleen, ja yhteiskuntavastuullisuus tästä näkökulmasta katsottuna tarkoittaisi voitontuottamista yrityksen osakkeenomistajille. Puolestaan se, kuka yrityksessä viime kädessä olisi vastuussa, voitaisiin ratkaista esimerkiksi corporate goveranceen nojaavan ajattelun mukaan, joka velvoittaa yhtiön hallituksen ja toimitusjohtajan toimimaan yhtiön, tässä tapauksessa osakkeenomistajien, edun mukaisesti.¹²¹ Tästä seuraisi, että yhteiskuntavastuulla viime kädessä tarkoitettaisiin yrityksen hallituksen ja toimitusjohtajan vastuuta yrityksen osakkeenomistajille. Tämä ei kuitenkaan sulkisi pois myös muunlaista vastuullista toimintaa, kunhan siitä selkeästi olisi (taloudellista) etua yritykselle.

Tällainen kapea-alainen ajattelu yritysten vastuullisuudesta ei kuitenkaan ota tarpeeksi huomioon yrityksen muita sidosryhmiä, joilla voi olla yhtä lailla perusteltuja odotuksia yritystä kohtaan. Kyseinen näkökulma esimerkiksi unohtaa lähes kokonaan yhden yrityksen selviämisen kannalta merkittävimmistä sidosryhmistä, yrityksen asiakkaat. Esimerkiksi kuluttajat ovat koko ajan tietoisempia omien valintojensa suhteen ja tietoa myös hankitaan enemmän ennen varsinaisten kulutus päätösten syntymistä. Tällöin myös yrityksen yhteiskuntavastuuraportit saavat merkittävän roolin yritystä koskevan tiedon välittäjinä. Yrityksetkin tiedostavat tämän seikan. Yhteiskuntavastuuraportteja voidaan käyttää siten myös markkinointitarkoituksiin, jolloin niissä annettuja tietoja voitaisiin arvioida esimerkiksi sitovan markkinointi-informaation näkökulmasta.¹²² Yrityksen sidosryhmävastuuajattelu voidaan siis nähdä olennaisena elementtinä yhteiskuntavastuun tarkastelussa.

Toisaalta myös yrityksen muut sopimuskumppanit voivat olla kiinnostuneita yrityksen vastuullisuudesta. Liikesuhteissa liikekumppanin maine ja toimintatavat voivat heijastua myös sen sopimuskumppaneihin. Tämän vuoksi yritykset ovat yhä tietoisempia siitä, kenen kanssa tekevät yhteistyötä.

¹²⁰ Esim. Friedman 1962.

¹²¹ Ks. Lisää corporate coverancesta kappale 2.3.2.

¹²² Kanniainen 2013, s.84.

Jos yhteiskuntavastuuta pohditaan sananmukaisesti, tarkoittaisi se yrityksen olemista vastuullisesti toimiva yhteiskunnan jäsen ja toisaalta sen vastuuta koko muulle yhteiskunnalle. Tällöin yrityksen velvollisuutena olisi edistää yhteiskunnallista hyvää ja toimia siten, ettei sen toimet ainakaan haittaisi tai vahingoittaisi muita. Toiminta tulisi siis järjestää niin, ettei siitä aiheutuisi haitallisia seurauksia, tai vähintäänkin niin, että kyseiset seuraukset pyrittäisiin minimoimaan. Yritys siis itsessään olisi yhteiskunnallinen toimija, jolloin vastuuaseman tarkastelu olisi mielekkäintä yrityksen oikeushenkilöllisyyden, ei sen yksittäisten toimielinten näkökulmasta.

2.6.3. Seuraamusongelma

Yhteiskuntavastuuta koskeva seuraamusongelma on ehkä oikeudellisessa mielessä haastavin ratkaistava. Millaisia seurauksia yrityksen yhteiskuntavastuuttomuudesta voitaisiin langettaa? Kyseistä kysymystä tulisi tarkastella suhteessa muihin edellä mainittuihin oikeudellisiin ongelmiin.

Ensinnäkin tulisi ratkaista, mihin yhteiskuntavastuu yrityksiä velvoittaa. Kuten useasti on jo mainittu tällä hetkellä yritysten ainoat oikeudelliset velvollisuudet koskevat yhteiskuntavastuuraportointia. Jolloin ainoat seuraukset voitaisiin langettaa ainoastaan tämän velvollisuuden laiminlyönnistä. Toiseksi, jos yhteiskuntavastuuta tarkastellaan corporate governancen säädösten näkökulmasta, mahdolliset yhteiskuntavastuuvuorituksen rikkomisesta aiheutuvat seuraukset tulisivat arvioitaviksi näiden säädösten mukaan.

Joidenkin näkökulmien mukaan yhteiskuntavastuuttomuuden seuraukset tulisi jättää markkinoiden ratkaistaviksi. Toisin sanoen yritys kärsisi toimintansa seuraukset, kun kuluttajat ”äänestäisivät jaloillaan”. Tämän on kuitenkin hyvin epävarma keino saada yrityksiä minkäänlaiseen vastuuseen ja kärsimään seurauksia, sillä kuluttajien käyttäytyminen on edelleen hyvin ennalta-arvaamatonta, vaikka tietoisuus kulutuspäätöksiä tehdessä onkin kasvanut. Itseasiassa eettisiä kulutuspäätöksiä tekevät kuluttajat hyödyttävät piittaamattomia kuluttajia, sillä silloin heillä on mahdollista saada haluamansa epäeettiset tuotteet halvemmalla. Tästä puolestaan hyötyy myös

vastuuttomasti toimiva yritys, joka silti löytää ostajat tuotteilleen, vaikkakin halvempaan hintaan.¹²³

Edellä mainituissa tilanteissa seuraamusongelman ratkaiseminen on vielä suhteellisen yksinkertaista. Ongelma voidaan ratkaista corporate governanceen liittyvän sääntelyn avulla tai markkinaehtoisesti. Tilanne monimutkaistuu huomattavasti, kun yhteiskuntavastuuttomuuden seurauksia pohditaan koko yhteiskuntaa koskevan vastuuvielvoitteen näkökulmasta. Miten seurauksia tulisi silloin arvioida, kun yritys on vastuussa koko yhteiskunnalle? Esimerkiksi ympäristövahinkojen osalta ei voida useinkaan määrittää selkeää vahingonkärsijätahoa, vaan vahinko tulee koko yhteiskunnan kollektiivisesti kärsittäväksi. Tällaisissa tilanteissa kuitenkin usein löytyy lainsäädäntöä, jolla vahingonaiheuttaja saadaan vastuuseen.¹²⁴ Ongelmia syntyykin silloin, kun suoralla lainsäädännön soveltamisella vahingonaiheuttajaa ei saada vastuuseen. Kuten aiemmin on todettu, lainsäädäntö ei ole kaiken kattavaa, vaan pirstaleinen tai huonosti soveltuva lainsäädäntö mahdollistavat hyvin mittaviakin väärinkäytöksiä. Tällöin ratkaisua tulisi etsiä muualta. Esimerkiksi oikeusperiaatteiden avulla voidaan täyttää lainsäädännöstä löytyviä aukkoja tai ohjata lain tulkintaa siten, että normien soveltuvuus olisi mahdollisimman laaja-alaista.

3.Oikeudellisten periaatteiden asema oikeusjärjestelmässä ja oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa

3.1. Oikeusperiaatteiden asema oikeusjärjestelmässä

Oikeusperiaatteet ovat saaneet osakseen paljon huomiota oikeusteoriakeskusteluissa viimeisten vuosikymmenten aikana. Yhtenä keskustelunaloittajista voidaan pitää Dworkinia, joka jo 1960-luvulla ryhtyi kritisoimaan oikeuspositivistista suuntausta.¹²⁵ Dworkin esitti jo tuolloin, että kun juristit ratkaisevat hankalimpia tapauksia, he käyttävät

¹²³ Kanniainen 2013, s. 85-86.

¹²⁴ Toisaalta, vahingonaiheuttajayrityksen saattaminen vastuuseen ei ole täysin ongelmatonta etenkin sellaisissa tilanteissa, joissa yritys mahdollisesti joutuu lopettamaan tai supistamaan huomattavasti toimintaansa. Tällöin suurimmaksi vahingonkärsijäosapuoleksi joutuvat todennäköisesti yrityksen työntekijät työpaikkojen menetyksen uhalla. Kanniainen 2013, s.84.

¹²⁵ Kaisto 2005, s.72.

hyväkseen periaatteita ja muita standardeja, jotka eivät toimi sääntöinä. Positivismi puolestaan hänen mukaansa ei riittävästi ota huomioon näitä muita ratkaisuihin vaikuttavia tekijöitä.¹²⁶

Oikeusperiaatteista keskusteltaessa ongelmallisimpana tekijänä voidaan pitää itse oikeusperiaate-käsitteen määrittelyä.¹²⁷ Oikeusperiaatteita ja oikeuskäsitteitä ei voida ehdottoman tarkasti erottaa toisistaan. Se, puhutaanko käsitteestä vai periaatteesta, määräytyy kulloisenkin näkökulman mukaan. Esimerkiksi oikeusvarmuutta voidaan käyttää käsitteenä, joka viittaa oikeusjärjestelmän tehtäviin vakauttaa yhteiskunnallisten järjestelmien toimintaympäristöjä. Toisaalta oikeusjärjestelmän sisältä katsottuna oikeusvarmuus näyttyy oikeudellisissa käytännöissä noudatettavana periaatteena.¹²⁸

Modernin oikeuden kehityksessä periaatteet ovat syrjäyttäneet käsitteiden merkityksen välineenä oikeuden systematisoinnissa. Nykyoikeustieteessä normiaineistoa järjestetään yhä enemmän oikeusperiaatteiden avulla käsiteläinopin kustannuksella. Oikeudelliset teoriat pyrkivät toteuttamaan systematisointitehtävänsä rakentamalla oikeudenalan normatiivisesta ytimeistä oikeudenalalle tunnusomaisia periaatteita.¹²⁹

Oikeudellisille periaatteille on ominaista, että niiden voimassaoloa tarkastellaan selvästi väljempien kriteerien kautta kuin varsinaisten oikeussääntöjen voimassaoloa. Periaatteet kehittyvät hitaasti ja niiden voimassaolo on sidoksissa sen tulkinnalliseen sisältöön nähden (esimerkiksi kohtuusperiaate). Oikeussäännöt on nimenomaisesti säädetty, jolloin myös voidaan sanoa tarkalleen, milloin ne on säädetty ja milloin ne astuvat voimaan.¹³⁰

Oikeusperiaatteille ei voida myöskään antaa yksiselitteistä määritelmää. Länsimaisessa oikeusajattelussa oikeusperiaatteiksi kutsuilla normeilla ja konstruktiolla on monenlaisia merkitysisältöjä ja niihin vedotaan eri syistä eri tilanteissa.¹³¹ Toisin sanoen oikeusperiaatteiden voidaan siis katsoa olevan luonteeltaan hyvin väljiä ja harkinnanvaraisia.¹³² Tästä huolimatta oikeusperiaatteille on pyritty hahmottamaan

¹²⁶ Dworkin 1978, s.22.

¹²⁷ Kaisto 2005, s.73.

¹²⁸ Tuori 2007, s. 149.

¹²⁹ Tuori 2007, s. 150.

¹³⁰ Tolonen, H. 2000, s.60-61.

¹³¹ Kavonius 2003, s.20.

¹³² Tolonen, H. 2003, s. 36.

yhtenäisiä piirteitä ja tunnusmerkkejä. Tällaisiksi on lueteltu esimerkiksi säätämättömyys, yhteys arvoihin ja tilannekohtaisen painoarvon punninta. Oikeusperiaatteille on myös tyypillistä, ettei niitä voi suoraan yhdistää johonkin tiettyyn säädettyyn normiin, eikä lakiteksteistä useinkaan löydy eksplisiittistä viittausta tai mainintaa yksittäisiin periaatteisiin.¹³³

Oikeusperiaatteille voidaan nimetä useita erilaisia tehtäviä. Muun muassa Hannu Tolonen on jakanut oikeusperiaatteiden tehtävät kolmeen ryhmään. Periaatteet ovat ensinnäkin standardeja, jotka ohjaavat ja koordinoivat käyttäytymistä. Toisaalta periaatteet ovat Tolosen mukaan maksiimeja, jotka heijastavat yhteiskuntamoraalista toimintalinjaa. Viimeiseksi periaatteiden voidaan ajatella olevan peukalosääntöjä, joiden avulla voidaan formuloida ja havainnollistaa oikeusideoita. Toisin sanoen periaatteilla on yhtäältä systematisoiva ja toisaalta tyypittelevä tehtävä.¹³⁴

Kuten Tolonenkin on todennut, oikeusperiaatteilla on yhteys yhteiskunnan keskeisiin arvoihin ja tavoitteisiin (muun muassa perusoikeudet). Tämän vuoksi oikeusperiaatteiden yhtenä tehtävänä voidaan nähdä arvojen ilmentäminen ja toisaalta sitominen oikeudenkäyttöön. Oikeusperiaatteet itsessään eivät kuitenkaan tee arvoista normatiivisesti merkittäviä, vaan arvot itsessään voidaan kytkeä osaksi yhteiskuntaa ja vallitsevaa kulttuuria, jolloin ne voidaan nähdä yhteisöllisten käytäntöjen kirjoittamattomina sääntöinä. Näin ollen oikeusperiaatteisiin sitoutuneet yhteiskunnan arvot ja tavoitteet voivat olla merkittävällä tavalla oikeuden rationaalisuuden ja justifikaation edellytyksiä.¹³⁵

Koska oikeusperiaatteen käsite ei ole vakiintunut, on keskustelua oikeusperiaatteiden merkityksestä ja asemasta oikeusjärjestelmässä käyty paljon. Oikeusperiaatteiden voidaan yhtäältä ajatella olevan ylimpien juridisten arvojen ilmentymiä, mutta ne saatetaan luokitella myös kulloinkin vallitsevan oikeuslähdeteorian osajoukoksi, jolloin niillä on ainoastaan argumentatiivista arvoa ilman varsinaisen normin statusta.¹³⁶ Siitä huolimatta, vaikka oikeudellisen periaatteen käsitteelle voidaan antaa lukuisia toisistaan

¹³³ Kavonius 2003, s.22-23.

¹³⁴ Tolonen 2000, s.68-69.

¹³⁵ Kavonius 2003, s.29-30.

¹³⁶ Kavonius 2001, s.19.

poikkeavia luonnehdintoja ja merkityssisältöjä, on niiden tosiasiallinen merkitys juridisessa argumentaatiokäytännössä merkittävä.¹³⁷

3.3. Oikeusperiaatteet: normeja vai oikeuslähteitä?

Oikeusperiaatteilla on vakiintunut asema osana oikeudellista ajattelua.¹³⁸ Tästä huolimatta edelleenkin ei ole saavutettu yksimielisyyttä siitä, miten oikeusperiaatteita tulisi arvottaa osana oikeusjärjestelmään. Oikeusperiaatteet on luokiteltu eri keskusteluissa muun muassa oikeusnormeiksi¹³⁹ ja oikeuslähteiksi¹⁴⁰. Kysymys siitä, kumpaan joukkoon oikeusperiaatteet kuuluvat, normeihin vai oikeuslähteisiin, on merkittävä etenkin oikeudellisen ratkaisuharkinnan kannalta. Normit velvoittavat ratkaisijaa ja niiden soveltaminen on ehdotonta silloin, kun soveltamistilanne täyttää tietyt normin asettamat kriteerit. Pelkkä oikeuslähteen asema ei vielä itsessään takaa, että oikeusperiaate tulisi sovellettavaksi. Oikeuslähteiden joukko on laaja ja niiden keskinäinen hierarkia oikeusjärjestelmän sisällä määrittää sen, milloin oikeuslähteeseen on viitattava ratkaisun perusteluissa ja, milloin niihin on sallittua viitata.¹⁴¹

Yksi tunnetuimmista oikeuslähteitä koskevista jaotteluista on Aarnion ja Peczenikin luoma oikeuslähteiden jaottelu kolmeen ryhmään niiden velvoittavuuden perusteella. Nämä ryhmät ovat vahvasti ja heikosti velvoittavat oikeuslähteet, sekä sallitut oikeuslähteet. Kyseinen jaottelun mukaan laki ja maantapa ovat vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä, joihin on vedottava ratkaisuharkinnassa. Heikosti velvoittaviin oikeuslähteisiin puolestaan kuuluvat lainsäätäjän tarkoitus ja tuomioistuinratkaisut, lähinnä ennakkopäätökset. Heikosti velvoittaviin oikeuslähteisiin ei ole velvollisuutta vedota ratkaisun perusteluissa, mutta vetoamatta jättäminen on tällöin perusteltava. Sallittujen oikeuslähteiden tarkoituksena on ainoastaan vahvistaa ratkaisun perusteluja. Saliituihin oikeuslähteisiin kuuluvat muun muassa oikeuskirjallisuus ja oikeusperiaatteet.¹⁴² Kyseinen jaottelu siis asettaa oikeusperiaatteet oikeuslähteinä eriarvoiseen asemaan lain kanssa ratkaisuharkinnassa, eikä niillä ole samanlaista

¹³⁷ Kavonius 2001, s.20.

¹³⁸ Mielityinen 2006, s.63.

¹³⁹ Aarnio 1989, s.99; Tuori 2000, s.197.

¹⁴⁰ Tolonen, H. 2003, s.134-137.

¹⁴¹ Tolonen, H. 2003, s.134-137.

¹⁴² Virolainen & Martikainen 2010, s. 364.

velvoittavaa asemaa. Toisaalta, jos oikeusperiaate mainitaan sellaisenaan laissa, saa se tuolloin vahvasti velvoittavan oikeuslähteen aseman.¹⁴³

Myös Dworkin on erottanut oikeusperiaatteet varsinaisista oikeusnormeista. Hänen mukaansa molemmat määrittävät oikeudellisen ratkaisun perusteita, mutta eri tavalla. Normit toimivat kaikki tai ei mitään –periaatteella. Jos olosuhteet vastaavat normin sisältöä, tulee normi sovellettavaksi ja päinvastoin. Periaatteet puolestaan ovat edellytys oikeudenmukaisuuden ja moraalisten näkökulmien toteutumiseksi oikeudellisessa harkinnassa.¹⁴⁴ Monet näkevätkin tämän periaatteiden tärkeimmäksi tehtäväksi.¹⁴⁵ Periaatteet eivät kuitenkaan sisällä kattavaa luetteloa tilanteista, joissa kyseistä periaatetta on sovellettava, tai välittömiä seuraamuksia, joita periaatteiden noudattamatta jättämisestä aiheutuu.¹⁴⁶

Tuorin mukaan, jos oikeusperiaatteiden luetaan sisältyvän oikeusnormeihin¹⁴⁷, tulee niille tällöin löytyä tukea vallitsevan doktriinin mukaisista oikeuslähteistä, jolloin oikeusperiaate ei voi se olla oikeusnormeja perusteleva oikeuslähde.¹⁴⁸ Toisaalta Tuori ei myöskään kiellä oikeusperiaatteiden roolia oikeuslähteinä, vaan antaa niille niin sanotun kaksoisroolin. Oikeusnormeja tunnistettaessa oikeusperiaatteet toimivat diskursiivisesti täsmentyvinä oikeuden pintatason normeina. Oikeuslähteen roolissa oikeusperiaatteet puolestaan tulevat pintatason normia syvemmän analyysin kohteeksi.¹⁴⁹

Myös Karhu on haastanut Aarnion perusajatuksen oikeusperiaatteiden kuulumisesta oikeuslähteiden joukkoon. Hänen mukaansa oikeusperiaatteet ovat lähentyneet asemaltaan oikeusnormien kanssa. Hän kuitenkin näkee periaatteilla olevan vielä tärkeämpi merkitys erilaisten tilanteiden juridisessa tunnistamisessa ja jäsentämisessä.¹⁵⁰

¹⁴³ Virolainen & Martikainen 2010, s.382.

¹⁴⁴ Dworkin 1980, s.22-25., Dworkin 1986, s.85.

¹⁴⁵ Tolonen, H. 2000, s. 61. Tolonen myös toteaa, että periaate, jolla ei ole institutionaalista tukea, on puhtaasti moraalinen periaate.

¹⁴⁶ Dworkin 1980, s.22-25., Dworkin 1986, s.85.

¹⁴⁷ Oikeusperiaatteiden normiluonne on saanut tukea myös virallisilta tahoilta. Esimerkiksi eduskunnan mukaan oikeusnormi on oikeusjärjestykseen kuuluva periaate tai sääntö, joka liittyy ihmisten tai oikeushenkilöiden toimintaan. Eduskunta, Oikeuslähteet-tietopaketti, <http://www.eduskunta.fi>

¹⁴⁸ Tuori 2000, s.175.

¹⁴⁹ Tuori 2002, s.178-179.

¹⁵⁰ Karhu 2003, s.805.

Toisaalta Karhu on haastanut myös koko perinteisen oikeuslähdeoppiajattelun tarpeellisuuden.¹⁵¹

Kavonius on puolestaan todennut, että oikeusperiaatteet voidaan nähdä lainsäädännön suurien linjauksien kuvaajana, joka antaa lähtökohtaisesti kokonaisvaltaisempaa oikeudenalaa koskevaa tietoa kuin yksittäiset oikeussäännöt.¹⁵² Oikeusperiaatteet antavat tällöin mahdollisuuden kytkeä ratkaisun perustelut laajempiin kokonaisuuksiin, jolloin ei olla sidottuja säännösten varsin kapea-alaisiin soveltamismahdollisuuksiin.¹⁵³ Myös Mielityisen mukaan oikeusperiaatteet lukeutuvat luontevimmin oikeusnormien kategoriaan, koska ne ovat suhteessa vakaampia ratkaisuperusteina kuin esimerkiksi reaaliset argumentit, jotka ovat vahvasti sidoksissa esittäjiensä arvopunnintoihin. Oikeusperiaatteen luonnehtiminen oikeusnormiksi myös velvoittaisi vahvemmin ratkaisijaa ottamaan sen huomioon ratkaisuharkinnassaan.¹⁵⁴

Tolonen puolestaan on katsonut, että oikeusnormien voimassa ololla on kiinteä suhde oikeuslähdeoppiin. Hänen mukaansa molemmat niistä kertovat jotain ratkaisun perustelujen luonteesta.¹⁵⁵ Siispä, oikeusperiaatteiden luokittelua samanaikaisesti sekä oikeuslähteiksi että oikeusnormeiksi puoltaa se, että kumpikin termi sisältää tiettyjä oikeusperiaatteiden hyödyntämiseen liittyviä piirteitä.¹⁵⁶ Oikeusperiaatteiden kutsumista oikeuslähteeksi puoltaa toisaalta se, että tällöin voidaan ilmaista oikeusperiaatteille ominainen avoimuus ja harkinnanvaraisuus yksittäistapauksissa. Oikeusperiaate rinnastuu oikeuslähteisiin myös siten, että ratkaisuharkinnassa oikeusperiaatetta on arvioitava suhteessa muihin eri oikeuslähteisiin perustuvien argumenttien kanssa.¹⁵⁷

Ero sääntöjen ja periaatteiden välillä voidaan toisaalta nähdä myös suhteellisena. Säännöt voivat esiintyä joskus väljinä ja harkinnanvaraisina ja periaatteet puolestaan ovat toisinaan voimassa yhtä yksiselitteisesti kuin varsinaiset säännöt perustuen esimerkiksi lainsäädännökseen tai oikeuskäytäntöön.¹⁵⁸ Joten kysymys siitä, kuuluvatko

¹⁵¹ Ks. Lisää Karhun ajatuksista hänen artikkelissaan Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi.

¹⁵² Kavonius 2001, s.42.

¹⁵³ Kavonius 2003, s.26.

¹⁵⁴ Mielityinen 2006, s.65. Ks. Myös Tuori 2000, s.175.

¹⁵⁵ Tolonen, H. 2003, s.1-2.

¹⁵⁶ Mielityinen 2006, s.65.

¹⁵⁷ Mielityinen 2006, s.66.

¹⁵⁸ Kavonius 2001, s.49.

oikeusperiaatteet oikeuslähteisiin vai normeihin ei ehkä itsessään ole merkityksellinen. Kuten Siltala on todennut, ongelma oikeusperiaatteiden luokittelussa oikeuslähteiksi tai oikeusnormeiksi on ”vain semanttis-käsitteellinen näennäisongelma, jolla ei ole vaikutusta oikeuden tosiasialliseen toteutuvuuteen tai toteutettavuuteen yhteiskunnassa”.¹⁵⁹ Toisin sanoen yksistään se, että oikeusperiaatteet luettaisiin oikeusnormeiksi ei tee niistä velvoittavia, vaan niiden velvoittavuus perustuu argumentaatio-opillisiin sitoumuksiin, jotka ilmaisevat sen, mitä perusteita ratkaisijan tulee harkinnassaan käyttää. Nämä perusteet eivät muutu luettiinpa oikeusperiaatteet mihin käsitteeseen hyvänsä.¹⁶⁰ Siispä sillä, luetaanko oikeusperiaatteet oikeuslähteisiin vai oikeusnormeihin ei ole käytännössä merkitystä, vaan ne ovat joka tapauksessa yksi keskeinen ratkaisuharkintaan vaikuttava osatekijä.¹⁶¹

3.4. Oikeusperiaatteiden merkitys ratkaisuharkinnassa

Lainsäädännön asema merkittävimpänä oikeuslähteenä oikeudellisessa argumentaatiossa on edelleen merkittävä. Tämä on sisällytettynä jo perustuslakiin, jossa ratkaisutoiminta on sidottu vaaleilla valitun eduskunnan säätämään lakiin. Tämä edistää myös ratkaisujen ennakoitavuutta, kun ratkaisuperusteena toimivan lain sisältö on vakiinnutettu virallisella päätöksellä ja ratkaisijan käytettävissä on vain yksi virallinen normimuotoilu. Toisaalta lakitekstit eivät ole tyhjentävästi laadittuja, jolloin lain soveltamiseen jää aina tilaa tulkinnalle.¹⁶²

Käytännön oikeudellisissa ratkaisutilanteissa lain sanamuoto saa kyseessä olevaa tapausta koskevan merkityksensä, kun eri ratkaisuvaihtoehtoja koskevia argumentteja punnitaan keskenään. Yhtenä tällaisena argumenttina toimivat oikeusperiaatteet. Näin ollen oikeusperiaatteet vaikuttavat ratkaisun sisältöön, mutta huomioon tulisi ottaa myös muut ratkaisuun vaikuttavat perusteet.¹⁶³

¹⁵⁹ Siltala 2003, s.313.

¹⁶⁰ Mielityinen 2006, s.66-67.

¹⁶¹ Myös Kavonius 2003, s.21 on todennut, ettei oikeusperiaatteiden ja sääntöjen erojen epätarkkarajaisuus ei ole ollut ylitsepääsemätön ongelma tarpeidenmukaisuuden näkökulmasta.

¹⁶² Mielityinen 2006, s.120.

¹⁶³ Mielityinen 2006, s.73-75.

Oikeusperiaatteiden ottaminen mukaan oikeudelliseen argumentaatioon on myös yksi tapa lisätä oikeudenkäytön ennakoitavuutta. Taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että oikeusperiaatteiden avulla vahvistettaisiin arvojen ja moraalien asemaa päätöksenteossa, jolloin myös jäisi vähemmän tilaa yksilöllisille näkökulmaeroille.¹⁶⁴ Muun muassa Dworkin on todennut, että oikeudelliselle ratkaisuharkinnalle tulisi löytää sellainen perusta, joka olisi joustavissa ja jonka avulla voitaisiin välttää väärinkäytöksiä lainsoveltamisessa.¹⁶⁵

Toisaalta periaatteiden väljä luonne korostuu myös niiden soveltamistilanteissa. Kun normit ovat luonteeltaan ehdottomia, ovat ne myös omalla soveltamisalueellaan ehdottomia ja lopullisia. Säännön ollessa voimassa sitä on siis aina sovellettava sen soveltamisalueella. Periaatteiden kohdalla tilanne ei ole näin yksinkertainen. Kun sääntöjä koskee jo aiemmin mainittu kaikki tai ei mitään –periaate, oikeusperiaatteiden soveltumista omaan soveltamisalueeseensa tarkastellaan pikemminkin ”enemmän tai vähemmän –tyyppisesti”. Tämä johtuu siitä, että periaatteisiin liittyy aina harkinnanvaraisia kriteerejä, jotka määrittävät, tulevatko periaatteet sovellettaviksi vai ei. Toisin sanoen, ei ole mahdollista määritellä yksiselitteisesti niitä tilanteita ja olosuhteita, joissa periaatteita tulisi soveltaa (toisin kuin sääntöjen osalta), vaan ainoastaan seikkoja, joista periaatteiden soveltaminen riippuu.¹⁶⁶

Sääntöjen ja periaatteiden ero näkyy myös normien ristiriidassa eli normikollisiossa.¹⁶⁷ Kun eri sisältöiset tai tasoiset säännöt voisivat tulla sovellettavaksi samaan tapaukseen, mutta ne ovat ristiriidassa keskenään, löytyy oikeusjärjestelmästä tiettyjä ristiriitatilanteita selvittäviä periaatteita (esimerkiksi *lex specialis derogat legi generali*), joiden avulla voidaan päättää, mikä säännöistä lopulta tulee sovellettavaksi. Myös useampi periaate voi tulla sovellettavaksi samassa tapauksessa, mutta tällöin ei voida käyttää samoja ristiriitojen ratkaisuperusteita kuin sääntöjen kohdalla.¹⁶⁸ Tällöin periaatteiden keskinäinen painoarvo yksittäisen ratkaisun kannalta määräytyy niitä puoltavien ja vastaan puhuvien juristien argumenttien avulla.¹⁶⁹ Oikeusperiaatteiden järjestelmä ei siis sisällä tarkkaa sisäistä systematisointia, jonka avulla kollisiotilanteita

¹⁶⁴ Kavonius 2003, s.28.

¹⁶⁵ Dworkin 1978, s.122-123

¹⁶⁶ Tolonen, H. 2000, s. 62-63.

¹⁶⁷ Pöyhönen 2003 puhuu päällekkäisongelmista viitatessaan samaan ilmiöön.

¹⁶⁸ Tolonen, H. 2000, s.63-64.

¹⁶⁹ Kavonius 2004, s.96.

voitaisiin ratkaista. Tällöin ristiriitojen ratkaisussa tulee aina pohtia samoja näkökohtia kuin niiden voimassaoloa ja soveltamisaluetta määriteltäessä. Periaateristiriitojen ratkaiseminen toisin sanoen sisältää aina harkinnanvaraisen elementin ja toisaalta sillä on liittymäkohtia yhteiskuntamoraalisiin periaatteisiin.¹⁷⁰

Periaatteiden joustavuus ja harkinnanvaraisuus voidaan toisaalta nähdä myös yhtenä niiden vahvuutena ratkaisuharkinnassa. Periaatteet antavat mahdollisuuden ottaa paremmin huomioon yksittäistä tapausta koskevat olosuhteet.¹⁷¹ Yhteiskunta kehittyy nykyään nopeammalla tahdilla kuin koskaan aikaisemmin. Tämän on myös luonut aivan uudenlaisia haasteita lainsäädännölle ja toisaalta lisännyt periaatteiden merkitystä ratkaisutoiminnassa. Lainsäätäjät ovat alkaneet siirtää yhä enemmän harkintavaltaa tuomareille säättämiensä yleislausekkeiden muodossa. Näin ollen, kun tuomari tarkastelee yksittäistä tapausta jonkin oikeusperiaatteen valossa, hän ei suoraan sovelle tai noudata oikeutta, vaan pikemminkin ”*sovittaa konkreettisen tapauksen erityiset piirteet yhteen tulkinnallisesti väljän periaatteen tunnusmerkistön kanssa*”.¹⁷²

Edellä esitettyjen näkökulmien vuoksi ylimmillä tuomioistuimilla voidaan katsoa olevan ratkaiseva rooli siinä, miten periaatteita oikeudellisina perusteina tulisi harkita. Jos ylimpien tuomioistuinten ratkaisujen perusteluissa selvästi ja nimenomaisesti vahvistettaisiin jonkin periaatteen velvoittavuutta, vahvistaisi se todennäköisesti kyseisen periaatteen painoarvoa myös yleisesti kyseisen oikeudenalan ratkaisujen perusteluissa. Toisaalta, jos ylimmät tuomioistuimet jättävät periaatteet kokonaan huomiotta antamissaan ratkaisuissa, heikentää se myös kyseisten periaatteiden velvoittavuutta tulevaisuudessa.¹⁷³

Muun muassa varallisuus oikeudessa on vakiintuneesti katsottu, että oikeusperiaatteet sisältyisivät varallisuus oikeudellisiin normeihin yhdessä sääntöjen kanssa. Tällöin periaatteiden tehtävänä on ohjata ratkaisutoimintaa väljästi ja suuntaa-antavasti. Säännöt puolestaan ohjaavat käyttäytymistä yksiselitteisesti ja ovat luonteeltaan ehdottomia. Lisäksi joillakin varallisuus oikeuden osa-alueilla periaatteilla on selvästi vahvempi rooli

¹⁷⁰ Tolonen, H. 2000, s.64.

¹⁷¹ Karhu puhuu Uudessa varallisuus oikeudessa tilanneherkkyydestä.

¹⁷² Tolonen, H. 2003, s.135.

¹⁷³ Mielityinen 2006, s.117, jossa hän myös huomauttaa, että Suomessa tuomioistuimet viittaavat varsin niukasti oikeusperiaatteisiin ratkaisuihinsa. Tämä puolestaan jättää edelleen avoimeksi kysymyksen periaatteiden merkityksestä ratkaisuperusteina.

kuin perinteisestä jaottelusta seuraisi. Esimerkiksi sopimusoikeutta voidaan kutsua niin sanotuksi periaateohjautuneeksi oikeuden alueeksi.¹⁷⁴

4. Uusi varallisuusoikeus

4.1. Perusoikeuksien varaan rakentuva uusi varallisuusoikeudellinen järjestelmä

Suomen yksityisoikeuden jaottelussa on varallisuusoikeus vakiintuneesti luettu kuuluvan osaksi yleistä yksityisoikeutta eli siviilioikeutta. Varallisuusoikeudella tarkoitetaan perinteisesti oikeusjärjestyksen osaa, joka sääntelee yksityisten välisiä taloudellisia suhteita ja heidän oikeusasemiaan näiden suhteiden osapuolina.¹⁷⁵ Näin ollen varallisuusoikeuden perusinstituutioiksi ovat muodostuneet omistus, sopimus ja vahingonkorvaus¹⁷⁶, joita yhdistelemällä ja täsmentämällä on pystytty hahmottamaan se oikeudellinen kehys, joka sääntelee keskenään hyvin erilaisia taloudellisia toimintatapoja. Toisin sanoen, kun yhteiskunnassa pyritään oikeusnormien avulla sääntelemään eri tahojen välistä taloudellista vuorovaikutusta, tuota vuorovaikutusta jäsennetään juuri omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen erilaisina tiiviinä yhdistelminä. Oikeusnormit kohdennetaan sitten noihin yhdistelmiin, jolloin voidaan vaikuttaa kyseisen taloudellisen toiminnan reunaehtoihin.¹⁷⁷ Tiivistäen voidaan todeta, että kaikki taloudellinen toiminta nojaa siis kolmeen peruselementtiin; omistukseen, sopimukseen ja vahingonkorvaukseen. Jotta taloudellista toimintaa voitaisiin säännellä yhteiskunnassa oikeusnormein, tulee sääntely kohdistaa juuri noihin elementteihin ja niiden välisiin suhteisiin.

Varallisuusoikeus oikeudenalana on sen keskeisestä asemasta huolimatta säilynyt melko epäyhtenäisenä. Varallisuusoikeuteen kuuluu perusluonteeltaan monen tyyppisiä oikeuksia, joille on kehittynyt oma identiteetti ja omia metodisia erityispiirteitä. Kehittyvän yhteiskunnan tarpeet ovat johtaneet siihen, että vasta viime aikoina on alettu

¹⁷⁴ Tolone, H. 2000, s.59.

¹⁷⁵ Saarnilehto yms. 2012, s. 55-57. Ks. Myös Tolonen, J. 2000, s. 19-22, jossa käydään läpi tarkemmin talousjärjestyksen ja taloudellisten instituutioiden suhdetta varallisuusoikeuteen.

¹⁷⁶ Pöyhönen 2003, s.2 muun muassa osakeyhtiö voidaan jäsentää juridisesti sopimuksen, omistuksen ja vahingonkorvauksen kautta.

¹⁷⁷ Pöyhönen 2003, s. 1.

kiinnittää enemmän huomiota varallisuusoikeudelle ominaisiin yhteisiin piirteisiin ja yleisten oppien kehittämiseen.¹⁷⁸

Perus- ja ihmisoikeusperiaatteet ovat saaneet yhä merkittävämmän roolin laintulkinnassa myös Suomessa.¹⁷⁹ Tämä näkyy myös arvomuutoksina yksittäisillä oikeudenaloilla – myös varallisuusoikeudessa. Merkittävimpänä muutoksena voidaan nähdä vaihdannan osapuolten luottamuksen suojaamisen kasvanut merkitys oikeudellisten määräämistoimien sitovuutta arvioitaessa. Lisäksi oikeudellisten periaatteiden merkitys on kasvanut oikeuden materiaalistumiskehityksen myötä. Tämän johdosta myös monet periaatteet ovat muokkautuneet ja muuttuneet painoarvoltaan. Esimerkiksi sopimusvapauden periaate, jolla on perinteisesti ollut vahva asema varallisuusoikeudessa, on saanut rinnalleen kohtuusperiaatteen ja heikomman osapuolen suojaava korostavan periaatteen.¹⁸⁰ Tästä huolimatta joidenkin näkökantojen mukaan perinteisen varallisuusoikeuden rakenteet ja periaatteet ovat yksistään riittämättömiä vastaamaan nopeasti kehittyvän nyky-yhteiskunnan ja taloudellisen toiminnan oikeudellisia tarpeita.¹⁸¹

Yksi yritys päivittää varallisuusoikeus vastaamaan paremmin muuttuvan yhteiskunnan realiteetteja on Juha Karhun esittelemä varallisuusoikeuden yleisiä oppeja koskeva kokonaistarkistus, jota hän kutsuu uudeksi varallisuusoikeudeksi. Kokonaistarkistuksen pohjana uudessa varallisuusoikeudessa toimivat perus- ja ihmisoikeudet, joita apuna käyttäen Karhu on pyrkinyt löytämään useita oikeudenaloja yhdistävä ulottuvuuden.¹⁸²

¹⁷⁸ Saarnilehto yms. 2012, s.57-58.

¹⁷⁹ Kavonius 2004, s.95.

¹⁸⁰ Saarnilehto yms. 2012, s. 58.

¹⁸¹ Karhu 2012, s. 118. Lisääntyneestä lainsäädännöstä huolimatta esineoikeudessa ja velvoiteoikeudessa on edelleenkin keskeisiä osia, joita ei ole säännelty lailla. Näin ollen ne ovat edelleen vakiintuneen oikeuskäytännön ja systemaattisten linjausten varassa. Syrjänen 2008, s. 150. ”Modernin yhteiskunnan tunnusmerkkejä ovat jatkuvasti kasvava kompleksisuus ja muutostahdin nopeutuminen. Tällaisessa tilanteessa lainsäädäntö ei yksinään pysty vastaamaan yhteiskunnasta tuleviin vaatimuksiin, vaan oikeuteen ja oikeudelliseen ratkaisutoimintaan kohdistuvien vaatimusten täyttäminen edellyttää oikeusjärjestelmän sisäistä työnjakoa.”

¹⁸² Ks. Oker-Blom 2012, s.169, jossa hän varoittaa perusoikeuksiin nojaavan näkökulman vaaroista. Hänen mukaansa perusoikeudet voivat olla omiaan jäykistämään ja hidastamaan yhteiskunnallisten muutosten haltuunottoa, jos samalla kulloinkin relevanteille taloudellisille seikoille ei anneta tarvittavaa painoarvoa sallittuina oikeuslähteinä. Taloudellisten näkökohtien huomioon ottaminen kasvattaisi myös joustavuutta ja tilanneherkkyyttä, jossa voitaisiin myös paremmin ottaa huomioon eri intressitahot ja sidosryhmät ja riskeistä seuraavat vaikutukset. Vrt. Karhu 2005, s.29 globalisaation on myös vaikuttanut perus- ja ihmisoikeuksien vahentuneeseen asemaan kansallisen oikeuden kehityksessä. Tämä näkyy myös HE 309/1993 vp, 5, jonka yhtenä ajatuksena oli nykyaikaistaa perusoikeusjärjestelmää siten, että se pystyisi vastaamaan paremmin ihmisten todellisiin suojan tarpeisiin ja muihin nykypäivän haasteisiin. Näin ollen

Karhu perustelee tarvetta koko oikeudenalaa koskevalle kokonaistarkistukselle sillä, että hänen mukaansa aiemmat oikeudenalaan kohdistuneet uudistukset ovat jääneet vain osittaiskorjausten tasolle. Osittaiskorjausten tehokkuus piilee siinä, että ne voidaan kohdentaa välittömän tarpeen mukaan esimerkiksi uuden oikeudenalan perustamisena. Pitkässä juoksussa osittaiskorjaukset voivat kuitenkin osoittautua riittämättömiksi, jos oikeudellisessa harkinnassa vaikuttavat yleiset opit eli periaatteet ja peruskäsitteet jäävät muuttumattomiksi. Tämä puolestaan vahvistaa entisestään jo olemassa olevia rakenteita, jotka eivät kykene joustamaan tarpeeksi yhteiskunnan ja muuttuvan taloudellisen toiminnan asettamien muutospaineiden alla.¹⁸³

Uuden varallisuus oikeuden perusajatuksena on, että tekemällä varallisuus oikeudellisista perusinstituutioista (omistus, sopimus, vahingonkorvaus) oikeudenmukaisempia voidaan samalla luoda pohja paremmin nykyajan liiketoimintaan sopivalle juridiikalle.¹⁸⁴ Karhun mukaan perusoikeusmyönteinen laintulkinta tarvitsee tuekseen perusoikeusmyönteisen systematisoinnin, jotta perusoikeuksien huomioon ottaminen laintulkinnassa ei jäisi ainoastaan retoriikan tasolle. Uusi oikeussysteemi mahdollistaisi myös sen, että materiaaliset elementit otettaisiin automaattisesti osaksi ratkaisua, eikä niiden huomioon ottaminen jäisi ainoastaan lainsoveltajan harkinnan varaan.¹⁸⁵ Toisin sanoen uuden varallisuus oikeuden tavoitteena on siis kehittää lähtökohdat varallisuus oikeusnormiston uudelle perusoikeusmyönteiselle systematisoinnille, joka tuo perusoikeudet automaattisesti osaksi varallisuus oikeudellista ratkaisuharkintaa.¹⁸⁶

Oikeusnormistojen systematisoinneilla on tärkeä merkitys niiden justifioinnin, eli yhteisöllisen hyväksyttävyyden, ja ongelmaratkaisuvoiman kannalta. Systematisointi

perusoikeuksien päivittämien muuttuvan yhteiskunnan tarpeisiin näyttäisi osittain puoltavan Karhun esittämiä ajatuksia Uudessa varallisuus oikeudessa.

¹⁸³ Pöyhönen 2003, s. IX.

¹⁸⁴ Karhu 2012, s.320. Mielityinen kuitenkin huomauttaa, että perusoikeudet ovat luonteeltaan varsin abstrakteja ja väljiä, jolloin niistä ei myöskään löydy selvää ohjetta siitä, miten kutakin perisoikeutta olisi yksitältilanteissa arvioitava ja millaista painoarvoa niille tulisi antaa ratkaisussa. Tämän vuoksi hänen mielestään perusoikeusmyönteinen laintulkinta voi johtaa epävarmoihin johtopäätöksiin ja ratkaisujen sisältöjen etäännyntymiseen kyseessä olevan oikeudenalan keskeisimmistä näkökohdista. Mielityinen 2006, s.129-130.

¹⁸⁵ Karhu 2012, s.321. Sallittujen oikeuslähteisen asema ei ole riittävä turvaamaan perusoikeuksien asemaa perinteisen järjestelmän kehittämisessä, minkä vuoksi uusi systematisointi on tarpeellinen. Aarnion mukaan sallittujen oikeuslähteiden tehtävänä on ainoastaan argumentaation vahvistaminen, eikä niiden sivuuttamisesta ei seuraa oikeudellista sanktiota. Aarnio 1989, s. 221.

¹⁸⁶ Aarnion 2002 mukaan uudessa varallisuus oikeudessa ei kuitenkaan ole kysymys uudesta käsitejärjestelmästä tai normatiivisen systeemin rakentamisesta, vaan oikeusharkinnan materiaalistien perusteiden jäsentämisestä.

tekee oikeusnormeista hyväksyttävämpiä, sekä vahvistaa niiden ongelmanratkaisuvoimaa. Karhun ajatusten mukaan uuden varallisuus oikeuden justifikaatiofunktio nojaa perusoikeusjärjestelmään. Tämä on merkittävä ero perinteiseen varallisuus oikeuden järjestelmään, jonka justifikaation perustana on vapaus.¹⁸⁷

Perusoikeudet mielletään perinteisesti kansalaisten suojaksi julkista valtaa vastaan, jolloin puhutaan perusoikeuksien vertikaalisesta ulottuvuudesta. Kun perusoikeusjärjestelmää tarkastellaan vertikaalisen ulottuvuuden kautta, toimintatavoiksi voidaan eritellä kunnioittaminen, toteuttaminen ja suojaaminen. Julkinen toiminta tulee järjestää siten, ettei loukata kenenkään ihmisarvoa tai perusoikeuksia. Perusoikeuksien toteutumiseen tulee myös muodostaa riittävät edellytykset. Tämän lisäksi on pystyttävä varmistamaan tehokkaat ja riittävät keinot, joilla voidaan reagoida perusoikeuksien loukkaamisiin eri tilanteissa.

Perusoikeuksia voidaan tarkastella kuitenkin myös horisontaalisen ulottuvuuden kautta, jolloin tarkastelu kohdistuu siihen, millaisia vaikutuksia perusoikeudet saavat yksityisoikeudellisten toimijoiden välisissä suhteissa.¹⁸⁸ Uudessa varallisuus oikeudessa keskitytäänkin nimenomaan tähän tapaan tarkastella perusoikeuksien vaikutuksia. Vertikaalisen ulottuvuuden toimintatapoja voidaan pitää perusoikeuksien toteutumisen pohjana myös varallisuus oikeudellisten toimijoiden välisissä suhteissa. Tämä tarkoittaa sitä, että kyseiset toimintatavat sisältyvät myös varallisuus oikeudellisiin perusinstituutioihin.¹⁸⁹

Varallisuus oikeutta on perusteltua tarkastella sen kolmen perusinstituution (omistus, sopimus ja vahingonkorvaus) kannalta juuri siksi, että markkinatalousyhteiskuntien taloudellinen toiminta on perustettu niiden varaan. Näin ollen väitteet omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen perusteista nojautuvat taloudelliseen todellisuuteen viittaamalla vallitseviin ja jatkuvasti muodostuviin uusiin käytäntöihin. Varallisuus oikeudellinen normisto on siis jatkuvassa yhteydessä taloudellisen toiminnan muuttuvien toimintatapojen kanssa. Toisin sanoen yleisen varallisuus oikeudellisen

¹⁸⁷ Pöyhönen 2003, s.68-69.

¹⁸⁸ Pöyhönen 2003, s. 70. Myös Suomen perusoikeusuudistuksessa kiinnitettiin enemmän huomiota perusoikeuksien horisontaaliseen ulottuvuuteen. Länsineva 2012, s. 59.

¹⁸⁹ Pöyhönen 2003, s.70.

järjestelmän, joka perustuu omistukseen, sopimukseen ja vahingonkorvaukseen, voidaan siis olettaa päivittyvän taloudellisen toiminnan muuttuviin toimintatapoihin.¹⁹⁰

Taloudellisen toiminnan harjoittamisesta syntyvillä juridisilla ongelmilla on usein liittyviä useisiin eri oikeudenaloihin, ei ainoastaan varallisuus oikeuteen. Tällöin tilanne voi olla se, että sama ongelma voidaan ratkaista monen eri normiston avulla siten, että asia saadaan ratkaistuksi täydellisesti kunkin pohjalta riippumatta muiden normistojen sisällöstä. Tällaisissa tilanteissa voidaan puhua päällekkäisongelmista.¹⁹¹

Tarkasteltaessa omistusta, sopimusta ja vahingonkorvausta voidaan huomata, että niin kutsuttujen päällekkäisongelmien syntyminen on hyvin yleistä.¹⁹² Tämä johtune siitä, että kuten aiemmin on todettu, kaikki taloudellinen toiminta pohjautuu enemmän tai vähemmän omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen yhteisvaikutussuhteille.¹⁹³ Päällekkäisongelmien vaara piilee siinä, että sovellettaessa samaan tapaukseen eri oikeusnormistoja, voidaan saada aikaan sisällöllisesti keskenään hyvin erilaisia ratkaisuja.¹⁹⁴ Tämä puolestaan voi vähentää oikeusvarmuutta.

Päällekkäisongelmien välttämiseen voidaan löytää kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäkin etukäteen voidaan päättää, mitä oikeusnormistoa pidetään ensisijaisena kyseisen ongelman ratkaisussa. Tällöin tuo normisto syrjäyttää muut tapaukseen soveltuvat normistot ja tulee sovellettavaksi.¹⁹⁵ Toisena vaihtoehtona on etsiä ratkaisua tapauskohtaisesti tarkastelemalla yksittäisen tapauksen sisällöllisiä seikkoja. Tällöin ajatellaan, ettei ole perusteltua antaa tapaukseen soveltuvalla oikeudellisella normistolla ratkaisevaa merkitystä. Tavoitteena on tarkastella tapauksen sisällöllisiä elementtejä siten, että voidaan selvittää, minkälaisia mahdollisuuksia henkilöllä on ollut vaikuttaa omiin myöhempisiin sopimuksetekomahdollisuuksiinsa tai aiheuttaa toisille korvattavaa vahinkoa. Näin ollen voidaan myös katsoa, ettei päällekkäisongelmia olisi edes

¹⁹⁰ Pöyhönen 2003, s. 5-6.

¹⁹¹ Pöyhönen 2003, s.9.

¹⁹² Pöyhönen 2003, s. 11, klassisena tilanteena voidaan mainita "rikkooko kauppa vuokran "eli tekeeko omistusoikeuden siirtävä esineen kauppa vuokrauksesta juridisesti tehottoman.

¹⁹³ Pöyhönen 2003, s. 12. Taloudellinen toiminta on eri tahojen vuorovaikutusta. Omistus luo perustan tälle vuorovaikutukselle määrittämällä taloudellisten hyödykkeiden käyttömahdollisuudet. Taloudellisessa vaihdossa aktualisoituu aina kuitenkin omistuksen suhde sopimukseen ja vahingonkorvaukseen, sillä käyttömahdollisuudet toteutuvat aina eri tahojen sopimusjärjestelyinä ja vahingonkorvaussuhteina.

¹⁹⁴ Pöyhönen 2003, s.13.

¹⁹⁵ Pöyhönen 2003, s.13 Esim. Kuuluuko asia ratkaistavaksi omistusta vai sopimusta sääntelevän normiston mukaan.

mahdollista ratkaista pelkästään lainsäännöksin, vaan muodollisella perusteella poisrajatun lain säännökset voivat siltikin tulla sovellettaviksi periaatteiden muodossa. Periaatteetkaan eivät kuitenkaan saa samaa merkitystä kaikissa tapauksissa, vaan niiden painoarvo ja merkitystä tulee myös harkita jokaisessa tilanteessa erikseen.¹⁹⁶

Jälkimmäisessä vaihtoehdossa korostuu Karhun korostama tilanneherkkyys. Tilanneherkässä harkinnassa yksittäistapausten sisällöllisille elementeille annetaan ratkaiseva merkitys. Ratkaisujen ei tällöin tarvitse perustua myöskään tiukasti lakiin, vaan myös tapaukseen sovellettaville oikeusperiaatteille annetaan merkittävä painoarvo. Tilanneherkkyuden ongelmana voidaan nähdä tilanne, jossa asiaan annettava lainmukainen ratkaisu ei ole yhdenmukainen ratkaisun kanssa, jonka voidaan nähdä olevan kyseisessä tilanteessa oikeudenmukaisin. Kuten Karhu toteaa, oikeusturva ja yhdenvertainen kohtelu eivät edellytä ainoastaan ennakoitavissa olevia, vaan myös sisällöllisesti oikeita ratkaisuja. Sisällöllisesti oikeita ratkaisuja hänen mukaansa ovat ratkaisut, jotka ovat yhteisöllisesti perusteltuja ja oikeutettuja, eli justifioitavissa.¹⁹⁷

Modernin oikeuden ohjausvaikutus korostaa tarvetta tilanneherkälle arvioinnille. Eryityisesti oikeudellistumiskehitys- ja normitulvailmiöt ovat tuoneet esiin puutteet normien ongelmanratkaisuvoimassa modernissa oikeudessa. Ennakoitavuusongelmia syntyy, kun tapaukseen ei löydy sovellettavaa normia, normit ovat hyvin ylimalkaisia tai puutteellisia, tai samaan aikaan soveltuvia normeja on paljon. Tällaisissa tilanteissa tapauskohtaisella arvioinnilla voitaisiin ratkaista normien soveltamisesta aiheutuvia ongelmatilanteita.¹⁹⁸

Tapauskohtaisella arvioinnilla voidaan siis saavuttaa sisällöllisesti oikeudenmukaisempia ratkaisuja, kun laki ei rajoita asiassa käytettävää ratkaisuharkintaa. Tällöin voidaan myös välttää laeista löytyvien ”porsaanreikien” hyödyntäminen keinoina vastuusta vapautumiseen. Oikeusperiaatteiden hyödyntäminen ratkaisuharkinnassa jättää myös enemmän tilaa moraalisisille näkökohdille. Kuten aiemmin on todettu, tiukka lain soveltaminen ei aina tuota oikeudenmukaisimpia ratkaisuja. Tilanneherkässä ja periaatteita

¹⁹⁶ Pöyhönen 2003, s. 13-14.

¹⁹⁷ Pöyhönen 2003, s. 19

¹⁹⁸ Karhu 2005, s. 37.

hyödyntävässä harkinnassa voidaan myös ottaa paremmin kantaa ja ratkaista sellaisia ongelmia, joihin ei ole pystytty varautumaan oikeusnormein.

Toisaalta vaihtoehto antaa myös paljon liikkumavaraa, jota voi olla hankala hallita. Ennakoitavuus on edelleen tärkeä lainkäyttölinen periaate. Lisäksi sisällöllisiin elementteihin pohjautuva periaatteellinen harkinta antaa myös tilaa yksittäisen tuomarin arvolatautuneille päätöksille. Näin ollen ei voida ajatella, että oikeudellinen harkintatoiminta perustuisi ainoastaan periaatteiden varaan ja sisällöllisiin elementteihin, vaan lähtökohtaisesti olisi ajateltava, että oikeudellisen harkinnan kehukset tulisivat edelleen muodostua lain asettamista raameista.

Karhun ajatukset uuden perusoikeuksiin nojaavan käsitejärjestelmän luomisesta varallisuusoikeyteen eivät ole saaneet kannatusta perinteisen varallisuusoikeysjärjestelmän tiukoilta kannattajilta.¹⁹⁹ Muun muassa Päivi Paasto on todennut, että uuden perusoikeusperusteisen käsitejärjestelmän luominen heikentäisi varallisuusoikeydelle tarpeellista ennakoitavuutta tarjoamatta mitään sellaista lisäarvoa, jota perinteinen analyttisen erittelyn pohjalta muokattu varallisuusoikeyus oppeineen ei jo tarjoaisi. Paasto mukaan on tärkeää pitää kiinni oikeudellisen käsiteistön suhteellisen selkeyden ja yksinkertaisuuden vaatimuksesta, jota ilmeisesti hänen mielestään uuden varallisuusoikeyuden käsitteet eivät täytä. Toisin kuin Karhu, Paasto katsoo myös, että perusoikeusjärjestelmän tuominen yksityisten välisiin suhteisiin, etäännyttää varallisuusoikeyuden järjestelmää Suomalaisesta yhteiskunnasta, jonka pohjalta se on aikoinaan rakennettu.²⁰⁰

Myös Aulis Aarnio on kritisoinut Juha Karhun ajatusta siitä, ettei moraali olisi enää laille alisteista. Hänen mukaansa annettaessa lainkäyttäjälle avoin mahdollisuus kokonaisvaltaiseen harkintaan ilman normatiivista tukea, voi ratkaisuharkinta monimutkaistua ratkaisijan näkökulmasta entistään. Tästä voi seurata myös uhka nykyaikaiselle oikeyusvaltiolle. Toisin sanoen, normatiivisen pohjan vieminen oikeydelliselta ratkaisuharkinnalta saattaisi Aarnion mukaan johtaa normatiivisesti ajateltuna arveluttavaan ja vaikeasti kontrolloitavaan harkintaan ja jopa

¹⁹⁹ Länsineva 2012, s. 39-40.

²⁰⁰ Paasto 2004, s. 139. Ks. myös Paasto 2004, s. 136-137, jossa hän tuo esiin perusoikeuslähtöisen tulkinnan haitallisia vaikutuksia esineoikeyudessa, etenkin maanrakennuslain kannalta.

mielivaltaisuuteen. Tämä johtuu siitä, että kokonaisvaltaisuus harkintakriteerinä voidaan justifioida melkein miten tahansa. Tämän vuoksi Aarnion mukaan Karhun pyrkimys siirtää perusoikeusjärjestelmä ja siitä johdettu periaatteiden joukko siviilioikeuteen yhdistettynä uuden varallisuus oikeuden tilanneherkkään argumentaatiomalliin, voi johtaa tilanteeseen, jossa lainkäyttäjän argumentaatio ei ole enää luonteelta oikeudellista.²⁰¹

Myös talouden ja oikeuden suhteen huomioon ottaminen, tai pikemminkin sen puute, Uudessa varallisuus oikeudessa on herättänyt reaktioita alan tutkijoiden keskuudessa. Max Oker-Blom on kritisoinut Karhua siitä, että varallisuus oikeuden taloudelliset sidokset jäävät liian vähälle huomiolle uudessa varallisuus oikeudellisessa esityksessä.²⁰² Vaikka Karhun esityksessä puhutaan paljon varallisuus oikeudesta ja sen taloudellisista kytköksistä, sekä uuden varallisuus oikeuden kyvystä ratkaista myös muuttuvassa taloudellisessa toiminnassa syntyviä ongelmia, ei talouden vaikutus näy juurikaan hänen esittelemissä yleisissä opeissa tai mallissa ainakaan perinteisenä taloudellisena käsitteistönä. Oker-Blomin oman näkemyksen mukaan oikeuden ja talouden suhde on vuorovaikutteinen, minkä vuoksi hänen mielestään olisi ollut toivottavaa, että talous olisi saanut suuremman roolin Karhun esityksissä. Hänen mukaansa taloudellisten argumenttien huomioon ottaminen sallittujen oikeuslähteiden muodossa mahdollistaisi myös yhteiskunnallisten muutosten hallitsemisen varallisuus oikeuden piirissä. Tämän vuoksi Oker-Blom ei näe välttämättömänä luoda uutta varallisuus oikeudellista käsitteistöä, kuten Karhu Uudessa varallisuus oikeudessa on tehnyt.²⁰³ Oker-Blom myös huomauttaa, että jokaisella oikeuslähdeopin tasolla esiintyy jo nyt taloudellisia elementtejä.²⁰⁴

Myös Tolonen on katsonut, ettei oikeudellista ja taloudellista ajattelua voida erottaa täysin toisistaan. Käytännössä hänen mukaansa voidaan erottaa kaksi kohtauspistettä,

²⁰¹ Aarnio 2002, s. 532. "Oikeustieteellä täytyy olla rajat, ja nuo rajat ovat, se on vakaa käsitykseni, nimenomaan lainsäädännössä ilman, että laki tulkitaan ahtaan kahlitsevaksi. Laki on niin kuin se luetaan, ja koska näin on asian laita, tarvitaan keinoja kontrolloida lukemistapoja. "

²⁰² Vaikka Oker-Blom korostaakin taloudellisten näkökohtien huomioon ottamista varallisuus oikeudellisessa ja oikeudellisessa ajattelussa ylipäätään, ei taloudellisten näkökohtien huomioon ottaminen oikeustieteellisessä tutkimuksessa ole hänen mukaansa täysin ongelmatonta. Lue lisää Oker-Blom 2012, s.168-170.

²⁰³ Oker-Blom 2012, s.168 ja s.170.

²⁰⁴ Oker-Blom 2012, s.168-170. Ks. Karhu 2012, s. 320, jossa hän vastaa Oker-Blomin kritiikkiin esittämällä, että etäisyyden rakentaminen varallisuus oikeuden järjestelmän ja puhdaspiirteisen markkinatalouden välille olisi välttämätöntä, jotta voitaisiin mahdollistaa varallisuus oikeudellisten perusinstituutioiden "rakenteellinen oikeudenmukaisuuskontrolli ". Tällöin mahdollinen "tehokkuusvaje "liikejuridiikan näkökulmasta saattaisi olla yksi oikeudenmukaisuuskontrollin välttämätön kustannus.

jossa taloudellinen ja oikeudellinen ajattelu nivoutuvat yhteen tai täydentävät toisiaan. Ensinnäkin taloudellinen ajattelu vaikuttaa lakien valmistelussa ja niiden säätämisessä. Esimerkiksi hallituksen esitysten perusteluissa nojaututaan usein taloudellisiin argumentteihin. Toinen kohtauspiste liittyy oikeus- ja hallintokäytäntöihin. Usein ratkaisujen perusteluissa ja osapuolten kirjelmissä tulee esille se, että ratkaisujen taustan kuvaamiseksi taloudellinen näkökulma on usein välttämätön.²⁰⁵

Oker-Blomin ja Tolosen ajatukset oikeustieteen ja taloustieteen kiinteästä suhteesta ovat hyvin perusteltuja. Oikeustiedettä ei ole mielekästä tarkastella irrallisena yhteiskunnan reaalista käytännöistä. Oikeustiede ja tuomioistuinratkaisut antavat vastauksia ja ratkaisuehdotuksia yhteiskunnan käytännöissä syntyviin ongelmiin. Perusteltujen ratkaisujen tuottaminen puolestaan edellyttää itse ongelman täysimääräistä ymmärtämistä. Tämä tarkoittaa siten myös sitä, että ratkaisujen tuottajan (tuomari, juristi, oikeustiede) tulee myös ymmärtää yhteiskuntaa yli juridisen ja normatiivisen ajattelun. Etenkin tuomioistuin- ja lainsäädäntökäytännöissä on myös hyvä muistaa kenelle ratkaisuja ja säädöksiä tuotetaan. Niiden pääasiallinen kohderyhmä ei ole oikeustieteilijät tai juristit, vaikka ne ovatkin tärkeä osa heidän työtänsä. Ratkaisut annetaan yleensä muille yhteiskunnallisille toimijoille, henkilöille ja yrityksille, joiden mielenkiinto ratkaisuargumentaatiossa hyvin todennäköisesti kiinnittyy ratkaisun aineelliseen argumentaatioon.²⁰⁶ Jotta myös ratkaisun kohteelle syntyisi kokemus oikeudenmukaisesta ratkaisusta, tai vaihtoehtoisesti sääntelyn tarpeellisuudesta, olisi myös argumentoinnin oltava laadukasta. Jos argumentointi jää puutteelliseksi tai siitä paistaa ymmärtämättömyys käytännön todellisuudesta ja ratkaisujen ja säädösten suhteesta siihen, voi sääntely tai ratkaisukäytäntö tuntua epäoikeudenmukaiselta niiden kohteelle.

Toisaalta, kuten Karhu toteaa Klamiin viitaten, että juristi on eräänlainen sääntöjen ammattilainen. Hänen mukaansa juridisen ajattelun tausta on normatiivista, sääntöihin perustuvaa. Näin ollen juridiikan liittymä todellisuuteen on normittava ja luokittava, ei kuvaileva tai selittävä. Todellisuuden analyysin puolestaan voidaan katsoa kuuluvan muille kuin juridisille näkökulmille, esimerkiksi sosiologialle ja psykologialle. Näiden tuottamaa tietoa todellisuudesta voidaan käyttää juridisesti ratkaistavana olevaan asiaan,

²⁰⁵ Tolonen, J. 2005, s. 239-240.

²⁰⁶ Lisää tuomionperustelemisen funktioista esim. Virolainen & Martikainen 2010, s. 37-51.

jotta se saisi riittävän relevanssin.²⁰⁷ Ei siis ole juristin tai oikeustieteen tehtävä tuottaa tietoa todellisuudesta, eikä näillä luultavasti olisikaan riittäviä työkaluja kattavan ja totuudenmukaisen kuvan rakentamiseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei juristin tulisi ymmärtää todellisuutta. Oikeus tarjoaa piirustukset toimivan yhteiskunnan rakentamiseen, mutta rakennusaineet, jolla toimiva yhteiskunta rakennetaan, tulevat yhteiskunnan käytännöistä. Oikeudellinen sääntely toimii rakennelmassa nauloina, jotka nivovat eri rakennusaineet yhteen toimivaksi, yhteiskunnan tarpeita palvelevaksi, kokonaisuudeksi.

Kuten aiemmin on jo todettu, yhteiskunta muuttuu ja kehittyy nopeammin kuin lainsäätäjät tai oikeustiede pystyvät siihen reagoimaan. Tältä osin voidaan nähdä tarvetta uuden järjestelmän luomiseen. Tarkoituksenmukaista ei kuitenkaan ehkä ole arvioida uutta varallisuus-oikeutta lakia ja perinteistä varallisuus-oikeudellista järjestelmää syrjäyttävänä. Yhteiskunnan muuttuessa syntyy myös uusia instituutioita ja käsitteitä, joita lait ja vanhat käsitejärjestelmät eivät täysin kata. Uusi varallisuus-oikeus voisi täyttää näitä aukkoja ja välitiloja, joiden kattamiseen uusien lakien säätäminen olisi liian hidasta ja jäykkää.²⁰⁸ Juuri tässä piileekin uuden varallisuus-oikeuden vahvuus. Yhtenäiset periaatteet antaisivat pelivaraa. Toisaalta huoli mielivaltaisista, pelkästään kokonaisharkintaan ja periaatteisiin perustuvista ratkaisuista on perusteltu. Tämän vuoksi oikeuslähdeopillisesti ajateltuna lain asemaa vahvasti velvoittavan oikeuslähteenä ei olisi syytä horjuttaa.

4.2. Yhteiskunnan muutostrendit uuden varallisuus-oikeuden taustalla

Laki on syvimmissä merkityksessään malli, joka kuvaa jotakin tiettyä hypoteettista tilannetta tai tapahtumaa. Kun reaali maailmassa esiintyy tilanne tai tapahtuma, joka vastaa jonkin mallin (lain) kuvaelmaa, aktualisoituu myös laissa säädetty seuraus. Lait ovat lainsäätäjien keino kannustaa ja ohjata eri tahojen (kansalaisten) käyttäytymistä tiettyyn suuntaan.²⁰⁹ Oikeuden normatiivisuus määrittää todellisuuden 'normaaliuuden',

²⁰⁷ Karhu 2005, s. 26-27

²⁰⁸ Käytännön esimerkkejä siitä, miten Uuden varallisuus-oikeuden laintulkintamallit voivat ratkaista ratkaisutoiminnassa ilmeneviä aukkoja laeissa ks. Määttä 2012, s. 128. Argumentaatio aukkotilanteissa: KKO 2010:81 ja KKO: 2011:68.

²⁰⁹ Allot 1980, s.168.

jota vasten peilaten voidaan ohjata ja vahvistaa yhteiskunnallisia käytäntöjä.²¹⁰ Laki voidaan esittää kieltonormin muodossa, jolloin malli kuvaa tilannetta tai toimintaa, joka on kiellettyä. Toisaalta lain avulla voidaan pyrkiä myös ohjaamaan eri tahojen toimintaa ja käyttäytymistä tiettyyn suuntaan sallivan normin muodossa.²¹¹

Jotta lainsäätäjän tahto toteutuisi mahdollisimman tehokkaasti, edellyttää se sitä, että oikeuden on löydettävä niin sanottu optimietäisyys yhteiskunnan käytännöistä. Oikeudellinen sääntely ei saisi olla itsetarkoitus vaan keino oikeudenmukaisemman ja toimivamman yhteiskunnan luomisessa. Tämä koskee myös taloudellisia suhteita. Jotta oikeudellisella sääntelyllä saavutettaisiin nämä tavoitteet, on pystyttävä katsomaan asioita tarpeeksi etäältä kattavan kokonaiskuvan saavuttamiseksi. Toisaalta liika etäännyminen yhteiskuntatodellisuudesta ja käytännöistä saattaa johtaa huonosti käytäntöön soveltuviin säädöksiin, jotka pahimmassa tapauksessa jäävät vaille merkitystä. Toisaalta, kun oikeudellinen sääntely tapahtuu liian lähellä yhteiskunnallisia käytäntöjä, ei sääntelyllä voida saavuttaa laaja-alaisuutta ja sääntelyn kokonaisvaikutusten hallintaa.²¹² Tällaisella sääntelyllä päästään ainoastaan tilannesidonnaisiin ja kapea-alaisiin muutoksiin, joiden vaikutuksia ei voida täysin ennakoida. Toisin sanoen oikeudellinen sääntely ei saisi toimia yksilöllisten tavoitteiden saavuttamisen ja vallankäytön välineenä.²¹³

Oikeusnormien perusta on siis jatkuvasti pidettävä ajan tasalla todellisuudessa tapahtuvasta muutoskehityksestä. Myös yhteiskunnan moniarvoistuminen on johtanut siihen, että oikeudellisessa kehitystyössä joudutaan myös päättämään, mitä kehityssuuntaa tai –suuntia pidetään tärkeinä ja miten eri kehityssuuntien mahdolliset vastakkaiset arvomaailmat pystytään yhdistämään mahdollisimman oikeudenmukaisella tavalla.²¹⁴

²¹⁰ Pöyhönen 2003, s.19.

²¹¹ Allot 1980, s.168. On myös hyvä muistaa, että lait ovat aina poliittisen toiminnan tuotteita ja heijastavat kunkin aikakauden poliittista ja yhteiskunnallista arvomaailmaa. Lait eivät siis ole ikuisia, vaan niiden tulisi kyetä pysymään yhteiskunnan muutosten mukana. Kun lainsäädäntö seuraa ajallisesti demokratian tahtoa, silloin se on myös parhaiten justifioitavissa koko oikeusyhteisössä.

²¹² Myös Alvesalo & Ervasti 2006, s. 65. katsoo, että yksi suomalaisen lainsäädäntöprosessin keskeisistä ongelmista on ollut puutteellinen ennakointi etukäteen, sekä toteutuneiden vaikutusten seuranta jälkikäteen.

²¹³ Ks. Pöyhönen 2003, s. 19-20, jossa hän pohtii viitaten Koskenniemen oikeudellisen ohjaamisen ja yhteiskunnan käytäntöjen etäisyyttä termien utopia ja apologia kautta. Ks. myös Allot 1980. s. 174, Utopia ei ole vain tilannesidonnaista ongelmanratkaisua, kuten lainsäädäntö yleensä, vaan kokonaisvaltainen yhteiskunnallinen suunnitelma.

²¹⁴ Pöyhönen 2003, s.19.

Karhu tarkastelee uutta varallisuus oikeutta neljän eri yhteiskunnassa vaikuttavan kehityssuunnan kautta. Näitä ovat sosiaalistuminen, markkinaistuminen, ekologistuminen ja informatisoituminen.²¹⁵ Sosiaalistumisen lähtökohtana on tiettyjen perusedellytysten tarjoaminen jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle.²¹⁶ Sosiaalistumisen keskiössä on erilaiset sosiaaliset toimintaohjelmat, jotka on kohdennettu heikommassa asemassa oleville.²¹⁷ Sosiaalistuminen näkyy myös varallisuus oikeudessa, jossa on annettu erilaisia normeja, joiden tarkoitus on suojata ja tehostaa heikommaksi katsottujen toimijoiden asemaa varallisuus oikeudellisissa suhteissa.²¹⁸

Yhteiskunnan sosiaalistumiskehityksen merkityksen kasvua varallisuus oikeudessa havainnollistaa hyvin sopimussuhteiden osapuolten uudenlainen arvioiminen. Osapuolten yksilöllisiin piirteisiin on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota heikomman suojan toteutumiseksi sen sijaan, että kiinnitettäisiin huomiota ainoastaan sopimuksen formaalisiin tekijöihin, kuten vaaditun muodon noudattamiseen tai sitoutumisilmaisuihin. Tämä voi tapahtua kollektiivisesti, kuten kuluttajasuojalainsäädännön kehity osoittaa, tai yksilöllisellä tasolla, jolloin sopijapuolen individuaalisille ominaisuuksille annetaan sopimussuhteen arvioinnissa merkitystä. Tällaisia individuaalisia ominaisuuksia voivat olla esimerkiksi sopimuspuolen työttömyys tai sairaus.²¹⁹

Yhteiskunnan sosiaalistumisen kehitys voidaan nähdä myös Suomen perusoikeusuudistuksessa. Tausta-ajatuksena uudistuksessa oli, ettei mahdollisimman laajan vapauden turvaaminen yksilölle voinut olla enää ainoa perusarvo yhteiskunnassa. Tämän vuoksi uudistuksen yhteydessä perusoikeusluetteloa laajennettiin merkittävästi lisäämällä säännöksiä muun muassa sosiaaliturvasta, oikeusturvasta ja vähemmistöjen

²¹⁵ Siltala 2012, s. 204. Oikeudellisesti kehitystrendejä voidaan tutkia sosiaalisen siviilioikeuden, oikeustaloustieteen, oikeusekologian ja oikeusinformatiikan näkökulmista.

²¹⁷ Hyvinvointivaltio on yksi sosiaalistumiskehityksen ilmentymä, jossa valtion hallinnollisen vallan tulee taata yhtäläisten toimintavapauksien tosiasialliset edellytykset. Tuori 2000, s.131-132.

²¹⁸ Ks. Wilhelmsson 1987, s. 46-47, jossa hän käsittelee perinteisen yksityisoikeuden kehitystä kohti sosiaalista yksityisoikeutta.

²¹⁹ Hemmo 2009, s. 33.

kulttuurista oikeuksista. Tämän lisäksi perustuslain yhdenvertaisuutta koskevaa sääntelyä täsmennettiin. Uudistuksessa ei myöskään sivuutettu ympäristö- ja kulttuuriarvoja.²²⁰

Yhteiskunnan markkinaistumisella Karhu tarkoittaa markkinatalousjärjestelmän institutionaalisten puitteiden vahvistumista, mikä ilmenee yhtä aikaa oikeuden markkinaistumisena ja markkinoiden oikeudellistumisena. Suurimpina selittävinä tekijöinä ilmiölle voidaan lukea markkinatalouden ehdoilla tapahtunut voimakas globalisoituminen ja toisaalta sosialistisen suunnitelmatalouden romahtaminen markkinatalouden vaihtoehtona.²²¹

Markkinaistuminen on johtanut markkinoita koskevien oikeusnormien vahvistuneeseen asemaan, mikä on lisännyt niiden painoarvoa oikeusjärjestelmässä. Samalla on herännyt tarve ottaa yhä enemmän markkinoiden rakennetta ja toimivuutta koskevia näkökohtia huomioon tiettyjen tilanteiden varallisuus oikeudellisessa perusjäsenyyksessä. Tällä pyritään lisäämään markkinoilla toimivien luottamusta markkinoiden toimivuuteen, mikä lisää mahdollisuuksia itse toiminnan suunnitteluun.²²²

Ihmisen toiminta vaikuttaa ympäristöön monin tavoin. Vaikutusten kohteeksi joutuvat niin asuin- kuin luonnonympäristökin. Ympäristövaikutukset eivät kuitenkaan ole aina positiivisia tai toivottuja. Erityisen ongelmallista vaikutusten arvioinnista tekee se, etteivät kaikki vaikutukset ilmene välittömästi, vaan kyse saattaa merkittävistä vaikutusmekanismeista, jotka ilmenevät hyvinkin hitaasti ja pitkällä aikavälillä. Näin ollen ympäristöasioissa onkin pitkälle kyse toiminnan riskien tunnistamisesta, hallinnasta ja niihin varautumisesta.²²³

Vaikka osa ihmistoiminnan aiheuttamista ympäristöongelmista ovat selkeitä ja kiistattomia, on niihin silti yhä vaikea puuttua. Suurimmiksi esteiksi ympäristöongelmien eliminoimiselle ovat nousseet erilaiset yhteiskunnalliset ja taloudelliset esteet.

²²⁰ Länsineva 2002, s. 57. "Klassisten oikeusvaltiollisten lähtökohtien ohella perusoikeusuudistuksessa korostuivat selkeästi hyvinvointiyhteiskunnalliset painotukset. Tämä näkyi erityisesti siinä, että vapausoikeuksien ja oikeusturvan kehittämisen ohella keskeisenä pyrkimyksenä uudistuksessa oli yksilöiden perusoikeusturvan laajentaminen taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien suuntaan, sekä ihmisten tosiasiallisen tasa-arvon lisääminen. "

²²¹ Pöyhönen 2003, s. 20.

²²² Pöyhönen 2003, s. 21.

²²³ Vihervuori 1999, s.517.

Esimerkkinä voidaan mainita maatalouden aiheuttama vesien pilaantuminen eräissä Länsi-Euroopan maissa. Vaikka sen aiheuttamat haitat ovat olleet kiistattomia, on ongelmiin puuttuminen ollut yhteiskunnallisista ja taloudellisista syistä erittäin vaikeaa. Ympäristöongelmien arvioinnissa joudutaankin usein tekemään arvopunnintaa. Ympäristöön vaikuttava toiminta on hyvin usein yhteiskunnallisesti hyödyllistä ja näin ollen hyväksyttävää, vaikka samalla tiedostetaan sen aiheuttamat haitat ympäristölle.²²⁴

Tästä huolimatta yhteiskunnassa kasvaa yhä enemmän tietoisuus siitä, että taloudellista toimintaa säänneltäessä on sen ympäristövaikutuksille annettava keskeinen merkitys.²²⁵ Etenkin nykyaikainen markkinayhteiskunta on antanut ympäristönäkökohdille uudenlaiset vaikutusmahdollisuudet. Esimerkiksi kuluttajat saattavat olla hyvinkin ympäristötietoisia ja perustaa valintojaan ainakin osittain ympäristönäkökohtiin. Tämä puolestaan vaikuttaa yritysten käyttäytymiseen.²²⁶ Näin ollen taloudellisen toiminnan voidaan ainakin osittain katsoa muuttuvan itseohjautuvasti yhä enenevässä määrin ympäristönäkökohdat huomioonottavaksi. Samaan aikaan myös ympäristölliset tekijät huomioonottava sääntely on lisääntynyt niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin.²²⁷

Tätä yhteiskunnan kehitystrendiä, jossa ympäristönäkökohdat otetaan huomioon taloudellisen ja yhteiskunnallisen toiminnan kehityksessä, voidaan kutsua ekologistumiseksi. Ekologistuminen edellyttää taloudelliselta toiminnalta sen ympäristövaikutusten arviointia ja selvittämistä ennen kuin varsinainen toiminta saadaan aloittaa.²²⁸

Ekologistuminen ei kuitenkaan käy saumattomasti yhteen perinteisten varallisuus oikeudellisten periaatteiden kanssa. Esimerkiksi ympäristösääntely ja ajatus jokaiselle kuuluvasta vastuusta ympäristöstä ovat poikkeuksia varallisuus oikeudellisille periaatteille, joissa sopimusvapaus määrittää eri tahojen toimintamahdollisuuksia ja omistus tarkoittaa perinteisesti omaisuuden määräysvaltaa. Ekologistuminen haastaa myös perinteisen käsityksen siitä, että oikeudessa on kyse henkilöiden välisistä suhteista.

²²⁴ Vihervuori 1999, s.517.

²²⁵ Pöyhönen 2003, s.20-21.

²²⁶ Vihervuori 1999, s.517.

²²⁷ Vihervuori 1999, s.517

²²⁸ Pöyhönen 2003, s.20-21.

Lisääntynyt keskustelu luonnon ja eläinten oikeuksista ovat tuoneet esiin oikeuden rajoittuneisuuden sen säännellessä pelkästään ihmisten välisiä suhteita.²²⁹

Viimeinen Karhun esittelemä yhteiskunnallinen kehityssuunta, joka vaikuttaa uuden varallisuus-oikeuden taustalla, on informatisoituminen.²³⁰ Informatisoituminen on olennaisesti muuttanut taloudellisen toiminnan lähtökohtia, kun esimerkiksi tietoverkkoja hyödyntävä liiketoiminta edellyttää asiakkaiden tavoitettavuutta ja liiketoimintaverkoston sisäisen kommunikaation tehostamista.²³¹

Informaatioyhteiskunnan on katsottu myös horjuttavan perinteisiä yhteiskunnallisia ja taloudellisia voimatekijöitä. Sen keskeisimmiksi aatteiksi ovat nousseet horisontaalisuus, läpinäkyvyys, nopeus, joustavuus, toimijoiden autonomia ja kansalaisvastuu. Näiden aatteiden taustalla on ajatus siitä, että tietotekniikan avulla pystytään mullistamaan voimassaolevat sosiaaliset suhteet ja vallanjako.²³²

4.3. Perusoikeusjärjestelmän sisäiset periaatteet

Perusoikeusjärjestelmää voidaan kuvata kolmen sitä koossapitävän periaatteen, vastavuoroisuuden, suhteellisuuden ja yhdenvertaisuuden, kautta. Näiden periaatteiden kautta kuvattu perusoikeusjärjestelmä voidaan asettaa vaihtoehdoksi perinteisen, vapauden varaan muodostuneen järjestelmän tilalle.²³³

²²⁹ Pöyhönen 2003, s. 21-22.

²³⁰ Pöyhönen 2003, s.22 erottaa termit informaatioyhteiskunta ja tietoyhteiskunta toisistaan. Tähän on syynä hänen esittelemän uuden ajatustavan tilanneherkkyys, jonka yksi seuraus on irtaantuminen perinteisestä osapuolipohjaisesta oikeusasemien erittelystä. Tietoon, toisin kuin informaatioon, liittyy aina jonkin tilannetta pohtivan tahon esitieto. Näin ollen tieto on jo itsessään tajuttua ja ymmärrettyä informaatiota. Tilanneherkässä oikeudellisessa tarkastelussa on keskeistä se aines, joka muodostaa kunkin tilanteen lähtökohdat. Tämän vuoksi tarkastelussakin keskitytään niihin edellytyksiin, joille toiminnassa mukana olevat tahot pystyvät perustamaan näkemyksiään. Yksi näistä edellytyksistä on kulloinkin vallitseva informaatiotilanne.

²³¹ Pöyhönen 2003, s.22. Myös Määttä 2005, s.15 on todennut, että informaatioyhteiskunnan kehity näkyy kaikilla oikeudenaloilla.

²³² Mattelart 2003, s. 136-139.

²³³ Pöyhönen 2003, s. 72.

4.3.1. Vastavuoroisuus

Perusoikeusjärjestelmässä vastavuoroisuus voidaan yksinkertaistetusti esittää ajatuksena, jonka mukaan jonkin tahon vedotessa omiin oikeuksiinsa, tulee hän samalla tunnustaneeksi ja hyväksyneeksi sen, että jollain muulla taholla voi olla häneen kohdistuvia vastaavia oikeuksia. Näin ollen kysymys on siis oikeuksien ja velvollisuuksien vuorottelusta toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevien tahojen välillä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita välttämättä sitä, että vastakkaiset oikeudet kumoaisivat toisensa, vaan vastavuoroisuus ilmenee pikemminkin keskinäisenä riippuvuussuhteena oikeudenhaltijoiden välillä.²³⁴

Vastavuoroisuus on havaittavissa niin sanotuissa kaksoisvaikutteisissa oikeusvelvollisuusnormeissa. Toisin sanoen normeissa, joiden toteutuminen on kaksiolotteista siten, että oikeus ja velvollisuus toteutuvat samalla toiminnalla ja samassa toiminnassa. Esimerkiksi, jos jokin normisto määrittelee jonkin tahon toimintavapauden (oikeus), niin toteuttaessaan oikeuttaan hän tulee samalla täyttäneeksi velvollisuutensa. Oikeusvelvollisuusnormien tausta-ajatuksena on siis, että niissä otetaan huomioon sekä yhteisölliset että toiminnassa mukana olevien osapuolten tarpeet. Siispä vetoamalla omiin oikeuksiinsa voidaan samalla sekä turvata vastapuolen etuja että edistää yleistä etua.²³⁵

4.3.2. Suhteellisuusperiaate

Toinen perusoikeusjärjestelmän keskeisistä sidosperiaatteista on suhteellisuusperiaate. Suhteellisuusperiaate eroaa muista perusoikeusperiaatteista siten, ettei sillä ole omaa erityistä materiaalista näkökohtaa tai aluetta, jonka se erityisesti kattaisi. Sitä voidaankin kuvata perusoikeusjärjestelmän käyttöön liittyväksi metanormiksi, joka läpäisee koko järjestelmän.²³⁶

²³⁴ Pöyhönen 2003, s. 72.

²³⁵ Pöyhönen 2003, s. 72.

²³⁶ Pöyhönen 2003, s. 76.

Suhteellisuusperiaate aktualisoituu tilanteissa, joissa useat perusoikeudet saavat merkitystä ja vaikuttavat samanaikaisesti. Tällöin kaikkien tahojen kaikkia perusoikeuksia ei pystytä toteuttamaan täysimääräisesti. Suhteellisuusperiaatteen avulla siis ikään kuin pyritään ratkaisemaan tilanteessa keskenään kilpailevien oikeuksien painoarvot ja merkitys juuri kyseisen tilanteen kannalta. Jonkin perusoikeuden rajoittamisen tulee tällöin olla ainoa keino jonkin toisen perusoikeuden toteutumiseksi.²³⁷ Esimerkkinä voidaan mainita elinkeinovapauden rajoittaminen. Jos jonkin tahon liiketoiminta rajoittaa tai rikkoo jonkin toisen tahon perusoikeuksia, esimerkiksi voidaan mainita yrityksen määräävän markkina-aseman väärinkäyttö, on suhteellisuusperiaatteen mukaisesti oikeutettua rajoittaa tuota tahoa harjoittamasta perustuslaillisesti turvattua oikeuttaan (elinkeinovapaus).

4.3.3. Yhdenvertaisuusperiaate

Yhdenvertaisuutta koskevasäännös löytyy suoraan perustuslaista. Sen 6§:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Tästä voidaan johtaa tärkeä ajatus siitä, että ihmiset ovat yhdenvertaisia myös perusoikeuksien haltijoina. Tästä puolestaan seuraa, että minkään perusoikeuden ei voida katsoa olevan toista tärkeämpi, eikä näin ollen jonkin perusoikeuden haltijaa tai siihen vetoavaa voida automaattisesti suosia jonkin toisen kustannuksella.²³⁸ Tämä tarkoittaa samalla sitä, etteivät kollektiiviset perusoikeudet, kuten ympäristö, ole vähemmän tärkeitä kuin yksilölliset perusoikeudet.²³⁹

4.4. Uuden varallisuusosoikeuden sidosperiaatteet: varautumisperiaate, luottamuksensuoja ja avoimuusperiaate

Horisontaalisuus näkyy uuden varallisuusosoikeuden järjestelmässä ennen kaikkea siten, että varallisuusosoikeudellisia kysymyksiä arvioidaan sisällöllisesti yhdistävien periaatteiden mukaisesti. Näitä periaatteita voidaan kutsua sidosperiaatteiksi. Nämä sidosperiaatteet (varautumisperiaate, luottamuksensuoja ja avoimuusperiaate) sitovat

²³⁷ Pöyhönen 2003, s. 72.

²³⁸ Ks. Suhteellisuusperiaate, jossa todettiin, että suhteellisuusperiaatteen avulla voidaan ratkaista perusoikeuksien keskinäiset painoarvot tilannekohtaisesti.

²³⁹ Pöyhönen 2003, s. 77-78.

varallisuusosoikeuden perusinstituutiot (omistus, sopimus ja vahingonkorvaus) perusoikeusjärjestelmään.²⁴⁰

4.4.2. Varautumisperiaate

Varautumisperiaatteessa korostuu eri toimintaa harjoittavien tahojen yhdenvertainen asema. Varautumisperiaatteen keskeisenä ajatuksena on, ettei omalla toiminnalla saada haitata tai häiritä muiden toimijoiden mahdollisuuksia toteuttaa omia päämääriään. Tämä edellyttää oman toiminnan vaikutusten arviointia jo ennen varsinaiseen toimintaan ryhtymistä.²⁴¹ Näin ollen varautumisperiaate mahdollistaa yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumisen varallisuusosoikeudellisissa suhteissa.

Varautumisperiaatteen mukaisella toiminnalla pyritään ottamaan huomioon kaikki potentiaaliset riskitekijät, joilla voi olla vaikutusta omaan tai muiden toimintaan.²⁴² Toisin sanoen varautumisperiaatteen taustalla on ajatus riskien hallinnasta ja niiden minimoinnista ennen varsinaista vahinkotapahtuman syntymistä. Vastuukysymykset pyritään ratkaisemaan ennakoivasti, mikä mahdollistaa sen, että eri toimijat pystyvät paremmin arvioimaan, millaisia (taloudellisia) riskejä he ovat valmiita ottamaan.²⁴³

Vaikka varautumisperiaate ilmentää useita aiemmin esiteltyjä yhteiskunnan kehityssuuntia, edustaa yhteiskunnan ekologistuminen parhaiten varautumisperiaatteen taustaa.²⁴⁴ Esimerkiksi kestäväällä kehityksellä tarkoitetaan juuri sitä, että oikeudellisella arvioinnilla pyritään etukäteen estämään uusien ympäristövahinkojen syntyminen. Ekologisilla vaikutuksilla on yleensä monimutkaiset ja useiden tekijöiden yhteistoiminnasta aiheutuneet syyt. Tämän vuoksi onkin perusteltua varautua ja pyrkiä ehkäisemään myös sellaisia ympäristöhäiriöitä, joiden välittömät vaikutukset ovat vähäisiä.²⁴⁵

²⁴⁰ Pöyhönen 2003, s. 109-110.

²⁴¹ Pöyhönen 2003, s. 110.

²⁴² de Sadeleer 2005, s.44.

²⁴³ Pöyhönen 2003, s. 110.

²⁴⁴ Ranta 2003, s. 161. Varautumisperiaate on tunnustettu myös kansainvälisesti yhdeksi merkittävimmistä kansainvälistä ympäristöoikeutta ohjaavista periaatteista. HE 84/1999 s. 42 Varautumisperiaate on myös sisällytettyä varoivaisuusperiaatteen nimellä Suomen ympäristönsuojelulain 4§:ään.

²⁴⁵ Pöyhönen 2003, s. 111.

Varautumisperiaate on syytä myös suhteuttaa perusoikeusjärjestelmään. Varautumisperiaatteen tarkoituksena ei ole rajoittaa tarpeettomasti eri tahojen toimintavapautta, vaan korostaa niitä hyötyjä, jotka toimijalla on mahdollisuus saavuttaa toimiessaan asianmukaisella ja perusoikeusjärjestelmän mukaisella tavalla käyttäessään varallisuus oikeudellisia instituutioita. Näin ollen varovaisuusperiaatteesta johdettua huolellisuusvelvollisuutta muiden asemasta ei ole perusteltua viedä niin pitkälle, että se lopulta tekisi mahdottomaksi toimijan omat toimintamahdollisuudet. Varautumisperiaatteen piiriin voidaan siis suhteellisuusperiaatteen mukaisesti katsoa vain sellaiset toimet, joita voidaan pitää tarkoituksenmukaisina ja kohtuullisina.²⁴⁶

Myös Sampo Mielityinen on pohtinut perusoikeuksien suojan ja toimintavapauden yhteensovittamisen ongelmaa. Kehittämänsä liiallisen riskin kantamisperiaatteen kautta hänen mukaansa perusoikeuksien suoja kääntyy sen taustalla vaikuttavaa liberalistista perustavoitetta vastaan, jos se rajoittaa liiaksi ihmisten elämille mielekkyyttä tuovien toimintojen harjoittamista. Mielityisen mukaan toiminnan riskien liiallisuutta ja riskejä pienentävien varotoimenpiteiden tarpeellisuutta on arvioitava hyväksitysten toteuttamisedellytysten näkökulmasta. On siis arvioitava, kuinka riskiä vähentävät ennakoitavat toimenpiteet olisivat hyödyttäneet vahingonkäräjien ja muiden tahojen tavoitteiden toteuttamisedellytyksiä. Toisaalta on otettava myös huomioon, miten mahdolliset varotoimenpiteet olisivat voineet haitata toiminnanharjoittajan omien tavoitteiden toteuttamista.²⁴⁷

Karhu puolestaan esittää vahingonkorvausoikeudellisen vastavuoroisuusmallin mukaisesti, että kaikilla on vastavuoroinen ja yhteisöllinen velvollisuus järjestää toimintansa siten, että vahinkovaarat ja mahdolliset vahinkoseuraukset jäisivät mahdollisimman vähäisiksi. Tätä voidaan kutsua vahingon minimoimisvelvollisuudeksi. Minimoimisvelvollisuutta ei voida määrittää yleisesti, vaan sen sisältö määrittyy aina tilannekohtaisen arvion perusteella.²⁴⁸ Minimoimisvelvollisuudesta voidaan Karhun mukaan johtaa vastavuoroisuusmallin johtava oikeusperiaate: varovaisuusperiaate. Periaate perustuu toimintojen kauaskantoisten haittavaikutusten hallitsemisen ongelmaan. Etukäteinen varautuminen toiminnasta aiheutuviin vaaroihin on

²⁴⁶ Pöyhönen 2003, s. 111-114.

²⁴⁷ Mielityinen 2006, s. 227-228.

²⁴⁸ Vrt. Tilanneherkkyys Pöyhönen 2003, s. XIII

huomattavasti edullisempi vaihtoehto kuin ratkaisun jättäminen huolellisuusvelvoitteen ja vahingonkorvauksen varaan.²⁴⁹

Edellä esitetyn perusteella voidaan varautumisperiaatteella havaita olevan läheinen kytkös vahingonkorvausoikeudelliseen varovaisuusperiaatteeseen. Varovaisuusperiaate rakentuu puolestaan kahden keskeisen varallisuus oikeudellisen periaatteen, tuottamus- ja aiheuttamisperiaatteen, varaan.²⁵⁰ Tuottamusperiaatteelliseen arviointiin kuuluu toiminnan hyväksyttävyyden ja virheellisyyden arviointi. Tuottamusperiaatteen mukaisesti korvausvastuu syntyy virheellisen, totunnaisesta poikkeavan toiminnan seurauksena aiheutuneista vahingoista.²⁵¹ Aiheuttamisperiaatteen mukaan vahingon aiheuttaja on aina vastuussa syntyneestä vahingosta.²⁵²

Näin ollen varautumisperiaatteeseen ja varovaisuusperiaatteeseen voidaan katsoa sisältyvän eräänlainen kannustinfunktio. Ennakoivilla toimintatavoilla voidaan saavuttaa hyötyjä, tai ainakin välttyä (ennakoitavissa) olevilta vahinkotapahtumilta ja mahdollisilta korvausseurauksilta. Riskien minimoinnin ja ennakoinnin huomiotta jättäminen puolestaan voi kostautua huomattavasti suurempina menetyksinä kuin mitä niihin varautuminen olisi kustantanut.

4.4.3. Luottamuksensuoja

Seuraava uuden varallisuus oikeuden sidosperiaatteista on luottamuksensuoja. Sen keskeisenä ajatuksena on, että johdonmukaisia toimintalinjoja noudattamalla syntyy toiminnassa mukana oleville oikeus luoda perusteltuja odotuksia suhteessa muihin toiminnassa mukana oleviin.²⁵³ Toisin sanoen toimijoilla on oikeus luottaa siihen, että muut toiminnassa mukana olevat toimivat odotetulla tavalla.

Luottamuksensuojalla on konkreettinen yhteys varallisuus oikeudelliseen lojaliteettiperiaatteeseen.²⁵⁴ Sen mukaan sopijapuolen tulee käyttäytymisessään ottaa

²⁴⁹ Pöyhönen 1999 OTJP, s. 342-344.

²⁵⁰ Pöyhönen 2003, s. 112.

²⁵¹ Mielityinen 2006, s.309; Pöyhönen 2003, s.112.

²⁵² Pöyhönen 1999, s. 190.

²⁵³ Pöyhönen 2003, s.116.

²⁵⁴ Pöyhönen 2003, s. 117.

huomioon vastapuolen perustellut odotukset. Lojaliteettiperiaate korostuu etenkin pitkäkestoisissa sopimuksissa sekä henkilökohtaisissa sopimussuhteissa. Kun sopimuksilla on tarkoitettu vakiinnuttaa osapuolten oikeussuhteet pitkällä aikavälillä, syntyy myös tarve pyrkiä suunnitelman toteuttamiseen ja välttää kaikkia sitä häiritseviä toimenpiteitä. Kestosopimuksilla on näin ollen nähty olevan yhteistoiminnallisia piirteitä, jotka vaikuttavat osapuolten toimintastrategiaan siten, että jatkuvuuden turvaamisesta ja konfliktien välttämisestä on tullut tärkeämpiä kuin välittömästä oman edun tavoittelusta sopimussuhteessa.²⁵⁵ Pitkäkestoisissa sopimuksissa korostuvat siis yhteinen päämäärä, luottamus ja yhteistoiminta, jotka ovat myös sopimuslojaliteetin tunnusmerkkejä. Lojaliteettiperiaatteen vaikutus tulee kuitenkin arvioitavaksi tilanne- ja sopimuskohtaisesti. Mitä pidempikestoisen sopimus on kyseessä, sitä perustellummin sopijapuoli voi odottaa vastapuolen lojaalia käyttäytymistä.²⁵⁶

Sekä luottamuksensuojaperiaatteen että lojaliteettiperiaatteen keskeisenä ajatuksena on toimijapuolten tiedollinen yhdenvertaisuus. Sopimussuhteissa yhdenvertaisuus pelkistyy tilanteeseen, jossa toisella sopijapuolella on tiedonantovelvollisuus toista kohtaan. Toisin sanoen se, jolla on sopimuksen kannalta merkittävää informaatiota helpommin saatavissa tai käytettävissä on, velvollinen tiedottamaan siitä myös toiselle sopijapuolelle.²⁵⁷ Toisaalta luottamuksensuojan kohdalla puhutaan myös selonottovelvollisuudesta. Toisin sanoen osapuolella on velvollisuus myös itse edistää tiedollista asemaansa, eikä hän voin näin ollen vedota luottamuksensuojaan suojaavana periaatteena, jos on laiminlyönyt oman selonotto- eli tiedonhankintavelvollisuutensa.²⁵⁸

Myös vahingonkorvausta koskevissa arvioinneissa osapuolten tiedollisella asemalla on merkitystä. Vahinkotilanteiden vastuusuhteiden määrittämiseen vaikuttaa muun muassa se, onko jollakin toimintaan vaikuttaneella taholla ollut sellaista erikoistietämystä tai –osaamista, jonka valossa hänen vastuuasemaansa tulisi arvioida painavammin suhteessa muihin.²⁵⁹ Luottamuksensuojaperiaatteen mukaan kunkin tahon tiedolliselle asemalle voidaan antaa erilainen painoarvo kussakin tilanteessa sen mukaan, miten voimakkaista perusteltuina odotuksia tuossa asemassa tehty toiminta synnyttää muissa toimijoissa.²⁶⁰

²⁵⁵ Hemmo 2009, s.43.

²⁵⁶ Tolonen, H. 2000, s.88.

²⁵⁷ Tolonen, H. 2000, s. 88-89.

²⁵⁸ Koillinen 2012, s.241-242.

²⁵⁹ Pöyhönen 2003, s. 119.

²⁶⁰ Pöyhönen 2003, s. 117.

Näin ollen luottamuksensuojaa tulee siis arvioida suhteellisuusperiaatteen mukaisesti kussakin tilanteessa erikseen.²⁶¹

Luottamuksensuojaan, kuten varautumisperiaatteeseenkin, sisältyy perusoikeuksien toteutumiseen liittyvä offensiivinen ja perusoikeuksien suojaamiseen liittyvä defensiivinen ulottuvuus. Defensiivisen ulottuvuuden mukaan luottamuksensuojalla voidaan pyrkiä ehkäisemään jonkin tahon yksipuolisia mahdollisuuksia heikentää niitä varallisuusasemia, joita kaikki toimintaan osallistuvat tahot ovat luoneet välilleen toimintavapautta käyttämällä.²⁶²

Offensiivisen ulottuvuuden mukaan toimijalla on mahdollisuus oma-aloitteisesti ja aktiivisesti luoda muille omaan toimintaan liittyviä odotuksia. Tämä on myös aiheuttanut kitkaa perinteisen juridiikan ja modernin taloudellisen ajattelun välille. Perinteinen juridiikka korostaa vastuun välttämistä parhaana toimintatapana ja tämän vuoksi torjuu tällaisen ajatusmallin, jossa toimija tietoisesti hakeutuisi korostuneeseen vastuuasemaan. Modernissa taloudellisessa toiminnassa puolestaan korostuu riskien ennakointi ja välttäminen, jolloin voi olla perusteltua ottaa oma-aloitteisesti vastuuta, mikä mahdollistaisi myös paremmat valmiudet riskien hallintaan. Toisaalta myös jotkin ulkopuoliset tahot ovat alkaneet ottaa vastuuta sellaisissa toimintasuhteissa, joissa ne eivät ole alun perin olleet osallisena. Tarkoituksena on tällöin poistaa toimintaa haittaava este osapuolten väliltä. Esimerkkejä tällaisesta ulkopuolisen tahon harjoittamasta vastuunotosta ovat erilaiset sertifiointi- ja rekisterijärjestelmät. Vastuu informaatiovirheistä siirtyy siis sertifikaatinantajalle tai vaihtoehtoisesti rekisterinpitäjälle.²⁶³

Jotta luottamus saisi merkitystä varallisuus oikeudellisessa suhteessa, tulee sen olla perusteltua. Perusteltavuus puolestaan määrittyy sen mukaan, mikä kussakin tilanteessa on normaalia ja tavanomaista. Toisin sanoen, jokaisella toiminnassa mukana olevalla on oikeutettu peruste luottaa siihen, että muiden tahojen toiminta pysyy tietyissä normaalipuitteissa. Tämän lisäksi luottamuksensuojan vaikutuksen voimakkuus

²⁶¹ Luottamuksensuojaa arvioitaessa tilannekohtaisesti korostuu myös sen kiinteä yhteys suhteellisuusperiaatteeseen. Toisin sanoen luottamuksensuojan tilannekohtainen punninta tapahtuu aina suhteellisuusperiaatteen kautta. Näin ollen voidaan sanoa, että suhteellisuusperiaate toimii luottamuksensuojan justifiointina. Koillinen, 2012, s. 163-165.

²⁶² Pöyhönen 2003, s. 117.

²⁶³ Pöyhönen 2003. S. 117-118.

oikeussuhteessa määräytyy vastavuoroisuuden intensiteetin mukaan. Toimijaan kohdistuva luottamus saa sitä vahvemman merkityksen, mitä enemmän tällä on mahdollisuuksia vaikuttaa toisten oikeusasemiin.²⁶⁴

4.4.3. Avoimuusperiaate

Uuden varallisuus oikeuden sidosperiaatteena avoimuusperiaate liittyy toimintojen avoimuuteen. Perinteisesti varallisuus oikeudellisissa arvioinneissa on kiinnitetty huomiota toiminnassa mukana olevien tahojen informaation vaihtoon ja sen avoimuuteen. Avoimuusperiaatteen mukaan huomio keskittyy kuitenkin itse toiminnasta saatavissa olevaan informaatioon ja sen laatuun. Avoimuusperiaate konkretisoituu erilaisiin liiketoimintaa koskevien tiedonantovelvollisuuksien muodossa. Esimerkiksi EU:n yhteisöoikeusdirektiivien, sekä kirjanpito- ja tilintarkastusnormistojen keskeisenä tavoitteena on velvoittaa yrityksen tiedottamaan toiminnastaan mahdollisimman avoimesti.²⁶⁵

Avoimuus voidaan liittää myös toiminnan läpinäkyvyyteen. Avoimuus ei kuitenkaan tarkoita ainoastaan läpinäkyvyyttä. Läpinäkyvyyttä lisäämällä kasvatetaan toiminnasta saatavissa olevan informaation määrää. Lisääntynyt informaatio ei kuitenkaan lisää automaattisesti avoimuutta, sillä sen määrä voi hankaloittaa entisestään toiminnassa omaksuttujen toimintatapojen selvittämistä.²⁶⁶ Informaation määrä ei siis ole ainoa avoimuutta lisäävä tekijä. Tuotetun ja annetun informaation laadulla on myös merkitystä. Informaatiossa tulisi keskittyä toiminnan arvioimisen kannalta keskeisiin tietoihin. Niin sanotun turhan informaation tuottaminen voi harhauttaa osapuolia ja vaikeuttaa toimintatapojen huolellista arviointia.

Tämän vuoksi avoimuutta ei olisi syytä arvioida tiedon määrällä, vaan aktiivisina toimenpiteinä avoimuuden toteuttamiseksi. Näin ollen pelkkä informaation saatavuuden mahdollistaminen ei itsessään tarkoita avoimuutta avoimuusperiaatteen tarkoittamassa mielessä. Informaation tulee olla myös aidosti ja helposti löydettävissä. Avoimuutta voidaan myös lisätä kiinnittämällä huomiota eri intressitahojen tarpeisiin ja lisäämällä

²⁶⁴ Pöyhönen 2003, s.118-119.

²⁶⁵ Pöyhönen 2003, s. 120-121.

²⁶⁶ Pöyhönen 2003, s.121.

toimintaan erilaisia seurantainformaatiota tuottavia elementtejä. Seurantainformaation merkitys avoimuuden kannalta vaihtelee eri tilanteissa ja tämän vuoksi sille voidaan asettaa erilaisia vaatimuksia eri toimintaympäristöissä.²⁶⁷ Esimerkiksi pitkäkestoisten projektien aikana avoimuutta voitaisiin lisätä tuottamalla erilaisia väliaikaraportteja projektin etenemisestä.

Avoimuusperiaatteen offensiivinen ulottuvuus ilmenee havainnollisesti arvopaperimarkkinaoikeudessa. Yritykselle, jonka osakkeet ovat julkisen kaupankäynnin kohteina, on asetettu erilaisia tiedonantovelvollisuuksia. Esimerkiksi yrityksen pitää tiedottaa olennaisesti yrityksen taloudelliseen asemaan vaikuttavista toimenpiteistä, sekä huolehtia asianmukaisesta kirjanpidosta. Lisäksi yrityksiin kertyy jatkuvasti informaatiota erilaisiin pörssiaineistoihin ja vuosikertomusten ja sijoituspalveluiden kautta. Yrityksellä on myös oma etu laajan informaation hallinnassa ja sen kautta avoimuuden toteutumisessa. Kuten Karhu on todennut: ”Yritykseen sitoutunut varallisuus on sitä intensiivisemmin kiinni yrityksessä, mitä paremmin yritys on huolehtinut avoimuudestaan.” Tämä konkretisoituu esimerkiksi omistuksenvaihdoksessa.²⁶⁸ Myös markkinahinta on yksi avoimuuden ilmenemismuoto, sillä se sisältää keskeistä informaatiota hyödykkeestä. Näin ollen turvaamalla markkinahinnan muodostumisen asianmukaisuutta, varmistetaan samalla avoimuus suhteessa hyödykkeen arvosta saatavissa olevaan informaatioon.²⁶⁹ Markkinahintaan vaikuttaa olennaisesti kysyntä. Kysyntään vaikuttava yksi osatekijä puolestaan on se, millainen kuva yrityksestä, sen toiminnasta tai tuotteesta markkinoilla vallitsee. Kyseisen kuvan muodostumiseen vaikuttaa olennaisesti siitä saatavissa olevan tiedon määrä ja ennen kaikkea laatu. Tällöin myös avoimuudella on keskeinen merkitys kysynnän määrään.

²⁶⁷ Pöyhönen 2003, s.121.

²⁶⁸ Pöyhönen 2003, s.121.

²⁶⁹ Pöyhönen 2003, s.127. Esimerkiksi kauppalain 19§:n mukaan, vaikka tavara olisi myyty siinä kunnossa kuin sen on tai vastaavin ehdoin, ostaja saa vedota virheenä sellaiseen tavaran ominaisuuteen, joka poikkeaa hänelle hinnan tai muiden olosuhteiden pohjalta muodostuneista perustelluista odotuksista. Kyseinen säännös siis vahvistaa sitä ideaa, että hinta on kaikissa tilanteissa keskeinen tavaraa koskevan informaation ilmentymä.

4.5. Varallisuusoikeudellinen harkinta ja ongelmanratkaisun rakenne-elementit

Oikeudellisessa harkinnassa uuden varallisuusoikeuden ajatusten mukaan korostuu tilanneherkkyys. Tämän vuoksi on tärkeää pyrkiä jäsentämään ja hahmottamaan jokainen tilanne tapauskohtaisesti ennen kuin sisällöllisten näkökohtien annetaan vaikuttaa harkintaan. Uudessa varallisuusoikeudessa juridisten tilanteinen perusjäsenitys tapahtuu neljän eri elementin, toimintaympäristön, kokonaisjärjestelyn, intressitahon ja riskiposition, kautta.²⁷⁰ Pitämällä silmällä näitä elementtejä liiketoiminnan juridisessä suunnittelussa saavutetaan paremman mahdollisuudet hyvälle riskien hallinnalle ja ennakoivalle liikejuridiikalle.²⁷¹

4.5.1. Toimintaympäristö

Toimintaympäristö sitoo yhteen varallisuusoikeuden kolme perusinstituutiota, omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen. Toimintaympäristö muodostaa näille kaikille taustan, jota vasten erilaisia oikeussuhteita voidaan hahmottaa.²⁷²

Toimintaympäristöt rakentuvat vakiintuneista toimintatavoista. Samalla hahmottuu niin sanottu normaaliuden mittapuu, jota vasten kaikkia toimintoja arvioidaan. Normaaliuus puolestaan rakentuu instituutioiden ja sosiaalisten sopimusten ja niitä ylläpitävien toimintojen varaan.²⁷³ Näin ollen toimintaympäristö harkintaelementtinä on merkittävä rooli luottamuksensuojaperiaatteen arvioinnissa. Luottamuksensuoja määrittyy tilannekohtaisen normaaliuden kautta. Luottamuksensuojaa saavat sellaiset perustellut odotukset, jotka ovat tavanomaisia kussakin tilanteessa ja toimintaympäristössä. Näin ollen toimintaympäristöä koskevalla jäsennyksellä voidaan muodostaa se konkreettinen pohja, jonka perusteella luottamuksensuojaa kussakin tilanteessa arvioidaan.

²⁷⁰ Pöyhönen 2003, s.159.

²⁷¹ Karhu 2012, s. 320.

²⁷² Pöyhönen 2003, s.162.

²⁷³ Pöyhönen 2003, s.163.

4.5.2.Kokonaisjärjestely

Kun toimintaympäristön avulla pyritään hahmottamaan juridisten käsitteiden sitoutuminen todellisuuteen, voidaan kokonaisjärjestelyyn pohjautuvalla ajattelulla selvittää kunkin käsitteen relevanssi kussakin toimintaympäristössä. Tällöin eri käsitteitä, kuten omistusta, sopimusta ja vahingonkorvausta, ei tarkastella omina asiaryhminään, vaan ne kaikki saavat kokonaisuuteen samanaikaisesti vaikuttavan merkityksensä. Tällöin siis kaikki eri tahojen väliset järjestelyt ja oikeussuhteet kyseessä olevassa toimintaympäristössä tulevat juridisesti arviotavaksi yhdessä vaikuttavana kokonaisuutena.²⁷⁴ Kokonaisjärjestely pohjautuva harkinta rikkoo myös perinteisen ajattelutavan osapuolten jakamisesta varsinaisiin asianosaisiin ja kolmansiin. Arviointi suuntautuu uuden ajattelutavan mukaan siihen, minkälainen tosiasiallinen yhteys ja intressi kullakin taholla on tarkasteltavana olevaan tilanteeseen.²⁷⁵

4.5.3.Intressitaho

Kokonaisjärjestelyssä on mukana aina yksi tai useampi intressitaho. Intressitaho kussakin järjestelyssä määrittyy materiaalisin kriteerein. Tällöin tarkastellaan kunkin tahon tosiallista yhteyttä käytännössä ilmenevään tilanteeseen muodollisten tunnusmerkkien sijasta. Tavoitteena on muodostaa käsitys samaan intressitahoon kuuluvista toimijoista. Kokonaisjärjestelylle relevanttien intressitahojen joukko ei kuitenkaan ole muuttumaton, vaan se saattaa vaihdella merkittävästi toiminnan aikana.²⁷⁶

Uuden varallisuus oikeuden intressitahon käsitettä voidaan myös kehittää osakeyhtiöoikeudellisen vastuun samastuksen pohjalta. Samastus perustuu yhtiön kohdistuvien sidosryhmien ja intressien erojen häviämiseen, jolloin osakkaan vastuuta yhtiön sitoumuksista voidaan tarkastella sekä erilaisten osakkeenomistusten erottamisen että yhtiön (rikosoikeudellisen rangaistus) vastuu jäsentymisen näkökulmista.²⁷⁷

²⁷⁴ Pöyhönen 2003, s.169.

²⁷⁵ Pöyhönen 2003, s.171.

²⁷⁶ Pöyhönen 2003, s.173.

²⁷⁷ Pöyhönen 2003, s.174.

4.5.4. Riskipositio

Riskipositioiden kautta voidaan hahmottaa intressitahojen oikeussuhteiden tarkempaa sisältöä kokonaisjärjestyssä. Osapuolen oikeusasema muodostuu, kun osapuoli tulee osalliseksi toimintaan ja ryhtyy toimimaan tietyssä roolissa. Oikeudellisen aseman puolestaan määrittää se, millaisia sidonnaisuuksia osapuolilla on. Riskipositioon näistä sidonnaisuuksista riippuvainen ja sisältää näin ollen sekä onnistumisen että epäonnistumisen mahdollisuuden.²⁷⁸ Toisin sanoen mihin tahansa toimintaan ryhtyminen sisältää aina sekä toivottujen että epätoivottujen seurausten mahdollisuuden. Tällöin jo pelkästään toimintaan ryhtyminen merkitsee aina jonkin asteista riskin ottoa osapuolen taholta. Riskiposition kautta osapuolet voivat hahmottaa ja mukauttaa vastuuasemiaan ennen varsinaiseen toimeen ryhtymistä. Riskipositiolla on siis varautumisperiaatteen konkreettinen ilmentymä siitä, miten osapuolet pyrkivät aktiivisesti määrittämään vastuuasemiaan toiminnan valmisteluvaiheesta ja varautumaan epätoivottuihin lopputuloksiin. Samoin kuin intressitahon-käsite, myös riskipositio on dynaaminen ja alati muuttuva, jossa katse suunnataan menneisyyteen, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen.²⁷⁹

5. Yhteiskuntavastuun oikeudellinen arviointi uuden varallisuus oikeuden mukaan

5.1. Yhteiskuntavastuu yhteiskunnan kehitystrendien ilmentymänä

Keskustelu yritysten yhteiskuntavastuusta ilmentää hyvin Karhun esittelemää neljää yhteiskunnassa vallitsevaa muutostrendiä: sosiaalistumista, markkinaistumista, ekologistumista ja informatisoitumista.

Yhteiskunnan sosiaalistuminen selittää kasvavaa vaatimusta yritysten yhteiskuntavastuullisuudelle. Kun yhteiskunnassa ja lainsäädännössä otetaan yhä enemmän huomioon yhteiskunnan heikompien osapuolten oikeudet, siirtyvät nämä odotukset myös yritystoimintaan. Yritysten voidaan odottaa kunnioittavan omassa toiminnassaan ihmisoikeuksia, ottavan huomioon kuluttajien oikeudet, ja ylipäätään

²⁷⁸ Pöyhönen 2003, s.177.

²⁷⁹ Pöyhönen 2003, s.178.

toimivan eettisesti oikein. Näin ollen sosiaalistuminen haastaa myös perinteisen vapaan markkinatalouden ja kapitalismin ideologiat, jotka perustuvat yritysten vapauteen harjoittaa haluamaansa liiketoimintaa ja toimia markkinoilla. Sosiaalistumisen myötä vapauteen liittyy myös vastuu omasta toiminnastaan ja sen seurauksista, jota yritysten yhteiskuntavastuuvaatimus ilmentää.

Vaikka yhteiskunnan markkinaistuminen korostaa markkinatalousideologiaa ja on johtanut vaatimukseen toimivista markkinoista, voidaan sillä havaita olevan yhteisiä nimittäjiä yhteiskuntavastuukeskustelun kanssa. Markkinaistuminen on johtanut markkinatalouden ehdoilla tapahtuneeseen voimakkaaseen globalisaatioon. Markkinoiden globalisoituessa on puolestaan alettu kiinnittää enemmän huomiota yritystoiminnan eettisyyteen etenkin kansainvälisillä markkinoilla ja näin ollen huomio on kiinnittynyt myös yritysten yhteiskuntavastuullisuuteen.

Toisaalta, markkinaistuminen on lisännyt vaatimuksia toimivammalle lainsäädännölle ja instituutioille, jotka tukevat markkinoiden toimintaa. Kuten aiemmin on todettu, yhteiskuntavastuuta koskeva tämän hetkinen lainsäädäntö on hyvin epämääräistä ilman varsinaisia käytännön vaikutuksia. Tämä puolestaan voi lisätä epävarmuutta markkinoilla, kun yritykset eivät ole varmoja, mitä niiltä odotetaan. Yhteiskuntavastuu on eräänlainen harmaa alue, joka luo paljon odotuksia yrityksii kohtaan, mutta käytännössä ei (ainakaan vielä) velvoita oikein mihinkään.

Yhteys yhteiskunnan ekologistumistrendin ja yhteiskuntavastuun välillä voidaan nähdä kaikista ilmeisimpänä kaikista neljästä muutostrendistä. Ekologistuminen on lisännyt vaatimuksia ennaltaehkäisevään ja suunnitelmalliseen, ympäristönäkökohdat huomioon ottavaan, yritystoimintaan. Ekologistuminen näkyy myös kuluttajien käyttäytymisessä. Yritykset eivät voi enää paeta ympäristövastuutaan huonosti soveltuvan lainsäädännön taakse, vaan niiltä odotetaan omatoimista ympäristönäkökohdat huomioon ottavaa käyttäytymistä yhteiskuntavastuullisuuden muodossa.

Ympäristölle haitallinen toiminta voi kuitenkin olla myös yhteiskunnalle hyödyllistä. Tällöin joudutaan tekemään arvopunnintoja ympäristön ja yhteiskunnallisten etujen välillä. Samalla tavalla myös yritystoiminnassa joudutaan ratkaisemaan kysymyksiä yrityksen voitontavoittelun ja pidemmän tähtäimen toimintamahdollisuuksien

turvaamisen ja ympäristövastuullisen toiminnan välillä, jotka eivät aina kulje käsi kädessä.

Viimeisin Karhun esittelemä yhteiskunnallinen muutostrendi on informatisoituminen. Sinä keskeisessä asemassa on tiedon lisääntynyt määrä yhteiskunnassa ja myös näin ollen markkinoilla. Informatisoitumisen keskiössä ovat läpinäkyvyys, toimijoiden autonomia ja kansanvaltaisuus, joiden avulla yhteiskunnan perinteiset sosiaaliset voimasuhteet ovat alkaneet murtua. Tietoa on yhä enemmän saatavilla, eikä esimerkiksi yritykset enää pysty itse kontrolloimaan, millaista tietoa niistä levitetään markkinoille. Toisaalta, Informatisoitumisen voidaan nähdä myös lisäävään läpinäkyvyyden ja tiedonannon vaatimuksia. Markkinat odottavat yhä enemmän yrityksiltä avoimuutta omasta toiminnastaan, jolloin ratkaisevaan merkitykseen nousee esimerkiksi juuri yhteiskuntavastuuraportointi.²⁸⁰

5.2. Yhteiskuntavastuun ongelmallisuus perinteisessä varallisuus oikeuden järjestelmässä

Kuten Karhu Uudessa varallisuus oikeudessa on tuonut esille, perinteisen varallisuus oikeuden järjestelmän puutteellisuus tulee esille sen sovellettavuudessa, kun yhteiskunta ja taloudellinen toiminta muuttuvat nopeammin kuin lainsäädännöllä siihen pystytään reagoimaan. Lakien säätäminen on hidasta, eikä niillä pystytä kattamaan kaikkia todellisuudessa ilmeneviä tilanteita. Varallisuus oikeudessa oikeusperiaatteiden toimivat lähinnä oikeudellista tulkintaa ja ratkaisutoimintaa ohjaavina elementteinä, kuin itse ratkaisun perusteina.

Yhteiskuntavastuuta koskevat oikeudelliset ongelmat liittyvät olennaisesti siihen sovellettavan normiston puutteellisuuteen. Ensinnäkin, yhä ajatellaan, että yhteiskuntavastuullisuus on toimintaa, joka ylittää lakien asettamat minimivelvoitteet. Tällöin ei nähdä edes tarvetta yhteiskuntavastuuta koskevan normiston säätämiseksi. Toiseksi yhteiskuntavastuullisuus on itsessään monimutkainen ja –alainen käsite, joten kaikkea siihen liittyvää toimintaa ja velvoitteita olisi edes hankala ottaa huomioon lainsäädäntötyössä, ainakaan ajantasaisesti. Kolmanneksi nykyinen lainsäädäntö on joko

²⁸⁰ Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s. 11-12.

liian ylimalkaista, jolloin sen avulla ei pystytä puuttumaan kaikkiin konkreettisiin ongelmiin, tai tapaukseen soveltuvaa lainsäädäntöä ei ole, jolloin yritysten on mahdollista hyödyntää kyseisiä porsaanreikiä. Yksi tapa ratkaista yhteiskuntavastuuseen liittyvät oikeudelliset ongelmat olisi oikeusperiaatteiden painoarvon kasvattaminen ratkaisutoiminnassa, johon perinteisen varallisuus oikeuden kannattajat ovat kuitenkin suhtautuneet varauksellisesti. Esimerkiksi Aulis Aarnio on tuonut esiin oikeudenmukaisuuteen ja ennakoitavuuteen liittyvän ongelman, jos oikeusperiaatteiden painoarvoa kasvatettaisiin ratkaisutoiminnassa. Hänen mukaansa oikeusperiaatteiden käyttö antaisi itse ratkaisijalle liikaa tulkinnanvaraa tapausta ratkaistessaan, mikä heikentäisi sekä ennakoitavuutta, että ratkaisuharkinnan objektiivisuutta.

Perinteisen varallisuus oikeuden ongelmallisuus suhteessa yhteiskuntavastuuseen nousee esille myös sen taustalla vaikuttavan ideologian kautta. Perinteinen varallisuus oikeus perustuu toimijoiden vapauteen. Vapaus koskettaa myös yritystoimintaa, mitä vahvistaa myös PL 18§ elinkeinovapaudesta. Hyvänä esimerkkinä vapauden kantavasta ideasta varallisuus oikeuden taustalla on sopimusvapauden periaate, joka on yksi sopimus oikeuden kantavista periaatteista. Vapauksia on toki myös pyritty kohtuullistamaan esimerkiksi heikomman suoja ja hyvän tavan vastaisten sopimusten kieltoa koskevilla säännöksillä. Kaiken kaikkiaan perinteinen varallisuus oikeus näin ollen näyttäisi vahvistavan yhteiskuntavastuun vapaaehtoisuutta kannattavia puheenvuoroja. Näin ollen Karhun esiin tuoma huoli vanhojen rakenteiden vahvistamisesta lainsäädännöllisten osittaiskorjausten kautta on aiheellinen.²⁸¹ Perinteinen varallisuus oikeus näyttäisi vahvistavan vielä nykyäänkin vallitsevaa perusoletusta siitä, että yritysten yhteiskuntavastuu olisi yrityksille vapaaehtoista, vaikka selvää tarvetta ja kysyntää olisi myös viedä kehitystä enemmän yrityksiä velvoittavaan suuntaan.²⁸²

5.3. Uuden varallisuus oikeuden sidosperiaatteet: ratkaisu ongelmaan?

Koska yhteiskuntavastuuta koskevaa sitovaa ja toiminnallisia velvoitteita koskevaa normistoa ei vielä ole saavutettu, voidaan tätä oikeudellista välitilaa pyrkiä täyttämään oikeusperiaatteiden avulla.

²⁸¹ Pöyhönen 2003, s. IX

²⁸² Esim. Kanniainen 2013, s.81-87.

Uuden varallisuus oikeuden sidospäätökset perustuvat perus- ja ihmisoikeuksiin. Ne tuovat perus- ja ihmisoikeudet osaksi koko varallisuus oikeuden järjestelmää siten, ettei niitä tarvitse ratkaisuharkinnassa ottaa erikseen huomioon. Samalla perusoikeuksien merkityksen kasvattaminen mahdollistaa myös oikeuden mukaisempien ratkaisujen tekemisen.²⁸³ Perus- ja ihmisoikeuksilla on myös olennainen osa yhteiskuntavastuuta. Yhteiskuntavastuusta puhuttaessa huomio kiinnittyy usein ihmisoikeuksiin etenkin työntekijöiden ja kuluttajien näkökulmasta. Tämän lisäksi vastuu ympäristöstä on kirjattu perustuslakiin.²⁸⁴ Nämä seikat huomioon ottaen uuden varallisuus oikeuden sidospäätökset voisivat tarjota yhden toimivan ratkaisun yhteiskuntavastuuta koskeva oikeudellisen välitilaongelman ratkaisuun. Kutakin päätökset voidaan tarkastella suhteessa kolmeen aiemmin esitettyyn yhteiskuntavastuuta koskevaan ongelmaan: velvoittavuusongelmaan, vastuuongelmaan ja seuraamusongelmaan. Seuraamusongelman ratkaisuun ei tässä esityksessä kiinnitetä kuitenkaan paljon huomiota, sillä kuten aiemmin mainittu, se tulee ratkaistavaksi aina suhteessa kahteen muuhun ongelmaan nähden. Tämän lisäksi, kunkin sidospäätökset merkitystä yhteiskuntavastuun kannalta voidaan arvioida Uudessa varallisuus oikeudessa esiteltyjen ongelmanratkaisun rakenne-elementtien mukaan.

5.3.1. Varautumis päätökset ja ennakoiva vastuullisuus

Varautumis päätökset ydinsisältönä on omien toimien vaikutusten arviointi ennen mahdollisten riskitapahtumien realisoidumista. Tämän lisäksi varautumis päätökset mukaan omalla toiminnalla ei saisi haitata muiden toimijoiden mahdollisuuksia harjoittaa omaa toimintaansa.²⁸⁵ Kyse on siis pohjimmiltaan riskien minimoimisesta ja ennakoivasta vastuullisuudesta. Varautumis päätökset mukaan yrityksen tulisi pyrkiä selvittämään kaikki sen toiminnasta aiheutuvat vaikutukset ja mahdolliset vastuutilanteet, jolloin se pystyy myös paremmin varautumaan ja hallitsemaan toiminnasta mahdollisesti koituvia seurauksia. Tämän vuoksi varautumis päätökset kohdalla tulisi kiinnittää huomiota ennen kaikkea yrityksen toimintaympäristöön ja riskipositioon.

²⁸³ Pöyhönen 2003

²⁸⁴ Esim. Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, s.19.

²⁸⁵ Pöyhönen 2003, s.110.

Varautumisperiaatteella voidaan havaita olevan selvä yhteys yhteiskuntavastuun perusidean kanssa. Yhteiskuntavastuun perimmäisenä ajatuksena on yrityksen vastuu yritystoiminnasta aiheutuvista vaikutuksista ympäröivään yhteiskuntaan, ympäristöön ja yrityksen sidosryhmiin. Toisin sanoen, yhteiskuntavastuun ajatuksena on minimoida yritystoiminnan haitallisia vaikutuksia yhteiskunnassa.²⁸⁶ Varautumisperiaatteessa ja yhteiskuntavastuussa toiminnan motiivit ovat lähes samat. Vastuu omasta toiminnasta ja oman toiminnan haitallisten vaikutusten minimointi. Tämän vuoksi varautumisperiaate toimii hyvänä työkaluna yhteiskuntavastuun toteuttamisessa ja toisaalta, varautumisperiaatteen avulla voidaan arvioida, onko yritys täyttänyt varautumisperiaatteen mukaiset yhteiskuntavastuuvälitteensä.

Varautumisperiaatetta on helppo ajatella sovellettavan etenkin ympäristökysymysten kohdalla. Yritystoiminnan vaikutukset ympäristöön voivat olla hyvin moninaisia ja kauaskantoisia, minkä vuoksi toiminnan ennakkollinen arvioiminen ja vaikutuksiin varautuminen on helpoin tapa ehkäistä yllättäviä seurauksia. Kyseinen ajattelutapa tulee myös esille keskusteltaessa kestävästä kehityksestä.²⁸⁷

Varautumisperiaatteen ilmeisin soveltuvuus myös yhteiskuntavastuuta tarkasteltaessa on juuri ympäristövastuukysymyksissä. Ratkaistaessa, onko yritys toiminut vastuullisesti ja ympäristönäkökohdat huomioon ottaen, tulisi nimenomaan kiinnittää huomiota yrityksen mahdollisuuksiin varautua ympäristövaikutuksiin ennakolta ja toisaalta siihen, miten yritys on nämä mahdollisuudet hyödyntänyt. Oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa tulisi siten kiinnittää huomiota yrityksen ennakoiviin toimiin ja toisaalta yrityksen tulisi pystyä osoittamaan, että se on tehnyt kaikki tarvittavat toimenpiteet ja arvioinnit vahinkojen välttämiseksi. Samalla ratkaisuharkinnassa tulisi kuitenkin kiinnittää suhteellisuusperiaatteen mukaisesti huomiota myös siihen, mitä yritykseltä on perusteltua kohtuudella odottaa. Toisin sanoen, huomiota on kiinnitettävä yrityksen toimintaympäristöön ja siellä vallitseviin toimintatapoihin- ja käytäntöihin.²⁸⁸ Yrityksen voidaan odottaa siis toimivan toimintaympäristössään vallitsevien vakiintuneiden toimintatapojen puitteissa. Eli, niiden toimintaperiaatteiden mukaan, mitkä turvaavat riittävät toimenpiteet kussakin toimintaympäristössä, jotta varautumisperiaate toteutuisi.

²⁸⁶ Horrigan 2010, s.34.

²⁸⁷ Pöyhönen 2003, s. 111.

²⁸⁸ Pöyhönen 2003, s.162-163.

Varautumisperiaatetta ei myöskään ole syytä viedä niin pitkälle, että se lopulta haittaisi yrityksen toimintamahdollisuuksia. Tässä suhteessa varautumisperiaate toimii siis yhteen voitontuottamistarkoitusta korostavan yhteiskuntavastuunäkökulman kanssa. Yritykselle ja sen osakkeenomistajille on taloudellisesti kannattavampaa ja riskittömämpää pyrkiä varautumaan ja minimoimaan muun muassa mahdollisia tulevia vahingonkorvausvastuita esimerkiksi ympäristökysymysten osalta. Toisaalta, varautumisperiaatteen voidaan katsoa automaattisesti kuuluvan yritystoiminnan toimintaperiaatteisiin, jos sitä tarkastellaan vastuullista yritystoimintaa korostavasta näkökulmasta.

Varautumisperiaatetta voidaan ympäristövastuukysymysten lisäksi tarkastella suhteessa eri sidosryhmiin. Osakkeenomistajanäkökulmasta corporate governance keskusteluun liittyen yhteiskuntavastuuta voidaan tarkastella yrityksen johdon ja hallituksen toimintana pyrkiä varautumaan erilaisiin liiketoimintariskeihin. Tällöin yrityksen johdon tulisi tehdä hyvin perusteltuja liiketoimintaa koskevia päätöksiä. Kaikkiin tapahtumiin ei edes huolellisimmalla harkinnalla voida varautua, mutta jos johto pystyy osoittamaan, että on hankkinut kaiken saatavilla olevan tiedon ja arvioinut sen tarkasti ja toiminut lain mukaan ennen päätöksentekoa, voi se välttyä vastuusta, olivat toiminnan seuraukset mitkä tahansa.

Varautumisperiaate siis velvoittaa yrityksiä toimiaan huolellisesti ja harkiten, sekä arvioimaan toimintansa seurauksia etukäteen. Olennaisessa osassa oikeudellisessa harkinnassa on yrityksen toiminnan arvioiminen riskiposition²⁸⁹ kautta. Tällöin arvioitavaksi tulee, millaisia toimintaan liittyviä riskejä eri toimijoilla on toimintaan ryhdyttäessä. Yhteiskuntavastuun kohdalla tämä konkretisoituu esimerkiksi siten, että yrityksen on punnittava yhteiskuntavastuullisen toiminnan ja vastuuttoman toiminnan seurauksia yritystoiminnalle. Punninnan jälkeen määrittyy yrityksen riskipositio, jolloin voidaan pyrkiä varautumaan toimintaan sisältyviin riskeihin. Myös yhteiskuntavastuuraportit kertovat siitä, miten yritys arvioi toimintaansa ja sen vaikutuksia ja, miten se pyrkii varautumaan mahdollisiin uhkiin ja riskeihin.

²⁸⁹ Ks. Riskipositio kappale 4.5.4.

Varautumisperiaate korostaa siis yrityksen toimintavelvollisuuksia yhteiskuntavastuuta tarkasteltaessa. Joskus varautumisperiaatteen mukainen toiminta voi olla myös toimimatta jättämistä. Varautumisperiaatteen mukaisesti yhteiskuntavastuullisesti toimiva yritys pyrkii minimoimaan ja välttämään sen toiminnasta aiheutuvia vahinkoja ympäröivälle yhteiskunnalle ja ympäristölle. Varautumisperiaatteen mukaan yritys voidaan saattaa vastuuseen joko yleisesti yrityksen toimiessa oikeushenkilönä. Toisaalta, yhteiskuntavastuuta voidaan arvioida myös varautumisperiaatteen avulla suhteessa yrityksen sidosryhmiin, kuten esimerkiksi yrityksen osakkeenomistajiin.

Kuten seuraamusongelman osalta todettiin, sen ratkaiseminen on aina yhteydessä kahden muun, velvoittavuus- ja vastuuongelman, ratkaisuihin. Varautumisperiaatteen mukaisesti arvioituna yhteiskuntavastuuttomasta toiminnasta voisi seurata esimerkiksi vahingonkorvausvastuu vahingonkorvausoikeuden varovaisuusperiaatteesta johdettujen tuottamus- ja aiheuttamisperiaatteiden mukaisesti, kuten Karhu on esittänyt.

5.3.2. Sidosryhmänäkökulma luottamuksensuojaan

Kun yritysten yhteiskuntavastuuta tarkastellaan uuden varallisuusosoikeuden luottamuksensuojaperiaatteen kautta, huomio kiinnittyy ennen kaikkea yrityksen vastuuseen suhteessa sen sidosryhmiin. Luottamuksensuojaperiaate keskittyy tarkastelemaan taloudellisessa toiminnassa mukana olevia eri tahoja, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään, ja mitä eri tahoilla on lupa odottaa muilta toiminnassa mukana olevilta.²⁹⁰ Luottamuksensuojaa tarkasteltaessa on myös kiinnitettävä huomiota yrityksen toimintaympäristöön, sillä se määrittelee lopulta sen, millaisen merkityksen luottamuksensuoja saa toimijoiden välisissä suhteissa ja oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa. Toimintaympäristö määrittelee siis sen, mikä kussakin toimintatilanteessa on normaalia ja tavanomaista, jolloin siis myös määrittyvät toiminnassa mukana olevien tahojen odotukset toisia kohtaan.²⁹¹

Ennen kuin tutkitaan tarkemmin luottamuksensuojaperiaatetta yrityksen eri sidosryhmäsuhteissa, olisi kuitenkin hyvä selvittää, minkälaisia velvoitteita luottamuksensuojaperiaate luo yrityksille arvioitaessa niiden yhteiskuntavastuuta. Koska

²⁹⁰ Pöyhönen 2003, s.116.

²⁹¹ Pöyhönen 2003, s.162-163.

luottamuksensuojaperiaatteen keskeisenä ajatuksena on, että toiminnassa mukana olevilla tahoilla on lupa odottaa tietynlaista toimintaan tai käyttäytymistä toisilta toiminnassa mukana olevilta tahoilta, yhteiskuntavastuuta tarkasteltaessa tämä tietysti konkretisoituu odotuksina vastuullisesta toiminnasta. Ongelma piilee siinä, millaista ja kuinka vastuullista toimintaa eri tahoilla on lupa odottaa. Eräänä mittarina voidaan käyttää yrityksen antamia omia ”julistuksia” vastuullisuudestaan, eli toisin sanoen yhteiskuntavastuuta koskevia raportteja. Jos yritykset esimerkiksi julkisissa raporteissaan kieltäytyvät käyttämästä lapsityövoimaa ILO:n sopimusten mukaisesti, tulisi yrityksen sidosryhmillä olla perusteltu lupa odottaa, että yritys todellisuudessa toimii näin. Toinen tapa arvioida luottamuksensuojan merkitystä on kiinnittää huomiota yrityksen toimintaympäristöön ja siihen, millaisia perusteltuja odotuksia se luo yrityksen yhteiskuntavastuutoiminnalle. Toisin sanoen, arvioinnin kohteena ovat silloin, millaisiin vakiintuneisiin toimintatapoihin ja sosiaalisiin sopimuksiin yritys on toiminnallaan sitoutunut.

Luottamuksensuojaperiaatteeseen kuuluu olennaisena osana myös osapuolten tiedollinen yhdenvertaisuus. Käytännössä tämä tarkoittaa yleensä sitä, että toisella osapuolella on tiedonantovelvollisuus toiseen tai toisiin osapuoliin nähden. Yhteiskuntavastuun kohdalla tiedonantovelvollisuus voi konkretisoitua yrityksen kohdalla siten, että sen tulee tiedottaa sidosryhmiään riittävästi sen toimintaa koskevista asioista. Tämän lisäksi annettavien tietojen tulee olla oikeita. Toisaalta, tiedonantovelvollisuuteen kuuluu myös vastapuolta velvoittava selonottovelvollisuus. Näin ollen, vastapuoli ei saa perustaa omaa toimintaansa omiin oletuksiinsa toisesta osapuolesta.²⁹² Myös yritysten yhteiskuntavastuuta tarkasteltaessa luottamuksensuojaan perustuvan tiedonantovelvollisuuden tulisi perustua vastavuoroisuuteen. Yrityksellä on velvollisuus tiedottaa sen sidosryhmiä merkittävimmistä sen toimintaan liittyvistä asioista. Toisaalta, sidosryhmillä on velvollisuus myös itse hankkia tietoa ja pysyä ajan tasalla yrityksen toiminnasta. Tässäkin tilanteessa merkittävään rooliin nousevat yrityksen tilinpäätös- ja yhteiskuntavastuuraportit. Yhteiskuntavastuuraportit myös ilmentävät luottamuksensuojan offensiivista, eli perusoikeuksien toteutumiseen liittyvää, ulottuvuutta. Yhteiskuntavastuuraportit ja niissä annetut ”lupaukset” ovat yritysten itsensä luomia, omaan toimintaansa kohdistuvia odotuksia. Eli yhteiskuntavastuuraportit

²⁹² Pöyhönen 2003, s.118-119.

antavat luvan eri sidosryhmille odottaa niiden mukaista toimintaa yrityksiltä. Tämän vuoksi Euroopan unionin yhteiskuntavastuuarportointia koskeva direktiivin voidaan nähdä tukevan luottamuksensuojaperiaatteen toteutumista yhteiskuntavastuun alueella. Se velvoittaa yritykset laatimaan raportit toimintansa vastuullisuudesta, ja samalla sitoutumaan raporteissa annettuihin tietoihin.

Luottamuksensuoja siis velvoittaa sekä toimimaan osapuolten odotusten mukaisesti, että myös antamaan toisille osapuolille tietoja. Yhteiskuntavastuun kohdalla tämä konkretisoituu vastuuna etenkin yrityksen ulkopuolisille sidosryhmille toimia yhteiskuntavastuuarporteissa esitetyllä tavalla, sekä vakiintuneiden toimintatapojen mukaan rakentuneina odotuksina. Ulkopuolisista sidosryhmistä erityisasemaan on ehkä syytä vielä asettaa yrityksen sopimuskumppanit, esimerkiksi yhteistyöyritykset. Niiden kohdalla luottamuksensuojaa ja siihen perustuvaa tiedonantovelvollisuutta tulisi myös arvioida yksittäisten sopimusten ja sopimussuhteiden mukaan.

Yrityksen sisäisten sidosryhmien, etenkin työntekijöiden ja osakkeenomistajien, kohdalla luottamuksensuojaan perustuva arviointi kohdistuu etenkin yrityksen johtoon ja yritykseltä voidaan odottaa vielä enemmän kuin pelkkään raportointiin perustuvaa tiedottamista. Yrityksen johdon kohdalla, kuten varautumisperiaatteessakin, luottamuksensuojaa voidaan arvioida suhteessa osakkeenomistajiin corporate governanceen perustuvien säännösten nojalla. Osakkeenomistajilla on siis oikeus odottaa, että yrityksen johto toimii yrityksen ja osakkeenomistajien edun mukaisesti.²⁹³ Yrityksen työntekijöiden luottamuksensuojaan perustuvat odotukset voivat perustua työsopimusten ja yhteiskuntavastuuarporteissa esitettyjen lupauksen lisäksi yrityksen pitkän ajan toimintakulttuurin luomiin odotuksiin. Toisin sanoen, kun yrityksessä on johdonmukaisesti toimittu jollain tietyllä tavalla jo pidemmän aikaa, voidaan sen perustellusti odottaa toimivan kyseisellä tavalla myös jatkossa. Johdonmukaisiin toimintatapoihin perustuvat odotukset toimijaa kohtaan on yksi luottamuksensuojaperiaatteen peruselementeistä.²⁹⁴ Tosin luottamuksensuojaa voidaan arvioida kyseisellä tavalla myös suhteessa ulkopuolisiin sidosryhmiin, mutta silloin arvioinnissa painottuu enemmän yrityksen ulospäin suuntautuva toiminta, ei niinkään sisäinen toimintakulttuuri.

²⁹³ Mähönen & Villa, 2010, s.2

²⁹⁴ Pöyhönen 2003, s.116.

Vastuu ei kuitenkaan aina lankea välttämättä yritykselle. Kuten luottamuksensuojaperiaatteen kohdalla mainittiin, modernissa liiketoiminnassa on tullut esille ilmiö, jossa varsinaisen toiminnan ulkopuoliset tahot ovat alkaneet ottaa vastuuta kyseisistä toimintasuhteista. Tällaisia tahoja ovat esimerkiksi erilaisten sertifikaattien antajat. Tämä on merkityksellistä myös yhteiskuntavastuuta ajatellen, sillä sitä koskevia standardeja, jotka yritysten on mahdollista sertifioida, on jo useita. Tällöin periaatteessa standardiorganisaatio voi joutua vastuuseen siitä, jos yritys, jolle se on myöntänyt sertifikaatin, ei toimi odotetulla tavalla.

Luottamuksensuoja saa oikeussuhteissa sitä merkityksellisemmän aseman, mitä enemmän jollakin taholla on mahdollisuuksia vaikuttaa toisten tahojen oikeudelliseen asemaan. Yritysten yhteiskuntavastuussa luottamuksensuojaperiaatteen toteutumista tulisi siis tämän mukaan arvioida yritysten kohdalla erityisen painavasti, sillä yritystoiminnalla on usein merkittäviä yhteiskunnan eri aloihin ja toimijoihin kohdistuvia vaikutuksia. Luottamuksensuojaa arvioitaessa kussakin yhteiskuntavastuukontekstissa on ratkaisuharkinnassa otettava huomioon siis myös toimintaa koskeva kokonaisjärjestely, jolloin eri tahojen väliset oikeussuhteet tulevat arvioitavaksi yhtenä kokonaisuutena, eikä vain yksittäin.²⁹⁵ Yhteiskuntavastuuta tarkasteltaessa kokonaisjärjestelyyn pohjautuvan harkinnan mukaan luottamuksensuoja tulee arvioitavaksi suhteessa yrityksen kaikkiin eri sidosryhmiin ja niiden odotuksiin yritystä kohtaan. Nämä odotukset voivat olla keskenään hyvinkin ristiriitaisia. Esimerkiksi, kun osakkeenomistajien odotukset voivat perustua voitontuottamistarkoitukseen, voivat kuluttajat odottaa yritykseltä ennen kaikkea vastuullista toimintaa. Näin ollen luottamuksensuojaa arvioitaessa yhteiskuntavastuun oikeudellisessa arvioinnissa tulevat arvioitavaksi myös yrityksen eri intressitahot ja se, miten luottamuksensuojaa tulisi arvioida ottaen huomioon intressitahojen erilaiset odotukset ja motiivit.²⁹⁶

Luottamuksensuojaperiaatteen rikkomisesta aiheutuvia seurauksia yhteiskuntavastuun kohdalla voidaan arvioida esimerkiksi sopimusoikeudellisen sopimusrikkomuksia koskevien säännösten mukaan. Tällöin todelliseksi seuraukseksi voisi muodostua esimerkiksi oikeus purkaa sopimus, etenkin liikesopimusten kohdalla, ja

²⁹⁵ Pöyhönen 2003, s. 169.

²⁹⁶ Pöyhönen 2003, s.173.

vahingonkorvaus. Osakkeenomistajien näkökulmasta yhteiskuntavastuuseen kohdistuvat luottamuksensuojaperiaatteen toteutumiseen liittyvät kysymykset ja niihin liittyvät seuraukset voitaisiin ratkaista edelleen corporate governancen säännösten mukaan.

5.3.3. Avoimuus toimintaperiaatteena

Avoimuusperiaatteen yhdeksi tavoitteeksi voidaan nimetä toiminnan läpinäkyvyyden lisääminen. Mutta, kuten Karhu on huomauttanut, läpinäkyvyys ei lisääny pelkästään informaation määrän lisääntymisenä. Päinvastoin, niin sanotun turhan informaation lisääminen saattaa jopa vaikeuttaa toiminnan todellista arviointia.²⁹⁷ Avoimuusperiaatteen tausta-ajatuksena onkin, että taloudellinen toiminta tulisi järjestää siten, että siihen osallistuvilla tahoilla olisi saatavilla kaikki merkittävä toimintaa koskeva informaatio. Toisin sanoen, saatavissa olevan informaation laatu on keskeisessä roolissa. Myös informaation saatavuudella on merkitystä avoimuusperiaatteen arvioinnissa. Informaation tulisi olla aidosti ja helposti löydettävissä. Kuten luottamuksensuojaperiaatteessa, myös avoimuusperiaatteessa osapuolia velvoittaa tiedonantovelvollisuus, jota on myös säännelty esimerkiksi EU:n tasolla tilinpäätös- ja kirjanpidodirektiivien muodossa.²⁹⁸

Yhteiskuntavastuun kohdalla avoimuusperiaate konkretisoituu myös yritysten velvollisuutena antaa toiminnastaan merkittävimpiä yhteiskuntavastuuta koskevia tietoja siten, että ne ovat myös kaikkien sen sidosryhmien saatavissa. Arvioinnissa tulisi kiinnittää huomiota yrityksen toimintaympäristöön, sillä sen kautta voitaisiin arvioida, millaisia toimintatapoja yrityksen tulisi noudattaa ja, näin ollen selvittää, minkälainen informaatio on yrityksen toiminnan arvioimisen kannalta erityisen merkityksellistä. Toisin sanoen, myös yhteiskuntavastuuta koskevan tiedon laadulla on merkitystä, jotta sitä voitaisiin arvioida mahdollisimman hyvin. Esimerkiksi yrityksen toiminnan yhteiskuntavastuullisuudesta ei kerro vielä mitään se, että yritys tiedottaa toimivansa voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti. Kuten aiemmin on todettu, lainsäädännön noudattaminen yritystoiminnassa on ensimmäinen ehto yritystoiminnan harjoittamiselle. Lisäksi, jos yhteiskuntavastuuta arvioidaan toimintana, joka ylittää lainsäädännön

²⁹⁷ Pöyhönen 2003, s.121.

²⁹⁸ Pöyhönen 2003, s. 120-121.

asettamattavat vaatimukset, ei annetut tiedot lainsäädännön noudattamisesta vielä kerro mitään yrityksen yhteiskuntavastuullisuudesta.

Kuten luottamuksensuojaperiaatteen kohdalla, EU:n yhteiskuntavastuuraportointia koskeva direktiivi tukee osaltaan myös avoimuusperiaatteen toteutumista. Direktiivin voidaan todeta pyrkivän omalta osaltaan varmistamaan, että yritys raportoi nimenomaan muusta kuin taloudellisista tiedoista. Toisaalta, direktiivi ei koske kaikkia yrityksiä, vaan siinä on määritelty kriteerit, jotka täyttävän yrityksen on laadittava kyseiset raportit toiminnastaan.²⁹⁹

Toisaalta, on myös hyvä huomata, että avoimuusperiaatteen toteutuminen yhteiskuntavastuun kohdalla ei tarkoita ainoastaan sellaisten tietojen antamista, jotka todistavat yrityksen toimivan vastuullisesti. Koska avoimuusperiaatteen ideana on kaikki toiminnan arvioimisen kannalta laadullisesti merkittävä tieto, tulisi yritysten näin ollen myös tarjota tietoja toiminnastaan, joka ei täytä yhteiskuntavastuullisuuden kriteerejä. Ainoastaan tällä tavalla olisi mahdollista saada totuudenmukainen kuva yrityksen toiminnasta ja arvioida, toimiiko yritys vastuullisesti.

Avoimuusperiaatteen mukaan yrityksen on siis annettava kaikki laadullisesti merkittävä yhteiskuntavastuuta koskeva tieto ja asetettava se aidosti ja helposti saataville. Periaatteessa avoimuusperiaatteen kohdalla vastuuongelma, eli keille ja mille tahoille ja millaista tietoa, yrityksen on annettava toimintaansa koskien, on melko helppo ratkaista. Avoimuusperiaatteen mukaan yrityksen on asetettava sitä koskeva tieto helposti saataville. Tämä sen vuoksi, että avoimuusperiaatteen toteutumiseksi yrityksen olisi annettava kaikki oleellinen yhteiskuntavastuuta koskeva tieto kaikkien sen intressitahojen saataville. Siksi ei olisi tarkoituksenmukaista antaa yrityksen itsensä ratkaista, millainen tieto kiinnostaa tai on merkittävää jonkin yksittäisen sidosryhmän kannalta, jolloin se myös suuntaisi ja asettaisi saataville kyseisen informaation vain kyseiselle sidosryhmälle. Tällöin vaarana olisi, että osa jollekin toiselle sidosryhmälle merkittävästä yrityksen toimintaa koskevasta informaatiosta jäisi antamatta, jolloin avoimuusperiaate ei toteutuisi täysimääräisesti. Toiseksi, yritys ei voi myöskään täysin tietää sidosryhmiensä preferenssejä ja lisäksi sidosryhmien joukko ja intressit voivat vaihdella. Kolmanneksi,

²⁹⁹ Ks. Lisää direktiivin sisällöstä luku 2.5.3. Yhteiskuntavastuu Euroopan unionissa.

myös yrityksen varsinaisten sidosryhmien ulkopuoliset tahot ja niin sanotut potentiaaliset sidosryhmät voivat olla kiinnostuneita yrityksen toiminnasta saatavasta informaatiosta. Koska yritys ei voi tietää, mitä nämä tahot ovat ja, millaisia odotuksia niillä on yritystä kohtaan, tulisi informaation olla myös niiden saatavilla mahdollisimman kattavana. Näin ollen olisi syytä odottaa, että yritys asettaisi kaiken yhteiskuntavastuuta koskevan informaation saataville siten, että asemasta ja suhteesta yritykseen riippumatta se olisi kaikkien saatavilla.

Kun yhteiskuntavastuuta arvioidaan oikeudellisesti avoimuusperiaatteen kautta, yhdeksi suuremmaksi ongelmaksi nousee tilanne, jossa yritys on jättänyt joitain tärkeitä toimintaansa koskevia tietoja antamatta. Tällöin todennäköisesti kyseessä olisivat juuri sellaista toimintaa koskevat tiedot, jotka eivät täytä yhteiskuntavastuun ja yrityksen omien vastuullisuuslupausten vaatimuksia. Tällaisilla tiedoilla voisi olla merkitystä muiden tahojen yritystä koskevaan päätöksentekoon. Esimerkiksi kuluttajien kulutuspäätöksiin, tai muiden yritysten päätöksiin ryhtyä yhteistyöhön kyseisen yrityksen kanssa. Tietojen antamatta jättäminen voisi tulla arvioitavaksi myös sopimuksen pätemättömyyttä koskevana tekijänä.³⁰⁰

6. Lopuksi

Yhteiskuntavastuu ei ole ole ilmiönä uusi. Se on herättänyt keskustelua jo usean vuosikymmenen ajan. Ainoastaan keskustelujen painopisteet ovat muuttuneet ja samalla yhteiskuntavastuun käsite on laajentunut ja saanut tukea kansainvälisiltä instituutioilta. Edelleen kuitenkin vallitsee epäselvyyttä siitä, mihin yhteiskuntavastuu velvoittaa. Perinteinen kapitalistinen näkemys painottaa yhteiskuntavastuun osakkeenomistajakeskeisyyttä, jolloin yrityksen ainoana vastuuna olisi tuottaa voittoa osakkeenomistajille. Modernin oikeuden ja liiketoiminnan kannattajat eivät kuitenkaan ole hyväksyneet tällaista yhteiskuntavastuun määritelmää. Heidän mukaansa yritykset ovat velvollisia toimimaan vastuullisesti suhteessa yhteiskuntaan ja kaikkiin sen sidosryhmiin.

³⁰⁰ Sopimusneuvotteluissa annetut harhaanjohtavat tiedot tai joidenkin tietojen salaaminen, voi tulla arvioitavaksi OikTL:n mukaisena petollisena viettelynä, joka voi johtaa sopimuksen purkamiseen. Saarnilehto 2009, s. 70.

Yhteiskuntavastuuta koskeva velvoittavuuskysymys on hankala ratkaista ennen kaikkea siksi, että yhteiskuntavastuukeskustelua hallitsee edelleen vahva vapaaehtoisuuden diskurssi. Toisin sanoen, yhteiskuntavastuu nähdään yritysten vapaaehtoisena toimintana, joka ylittää lainsäädännön asettamat reunaehdot. Kansainvälisellä tasolla yhteiskuntavastuuta koskeva sääntely perustuu ohjeistuksiin ja suosituksiin, jotka pääasiassa koskevat yhteiskuntavastuu raportointia ja, jotka tällä hetkellä velvoittavat yrityksiä lähinnä ainoastaan moraalisisella tasolla. Vapaaehtoisuuden hallitsema yhteiskuntavastuuta koskeva keskustelu on johtanut kysymyksiin siitä, mihin yrityksiä voidaan oikeudellisesti velvoittaa.

Oikeudellisessa keskustelussa on esitetty tarve kattavamman oikeudellisesti velvoittavan normiston luomiseksi yhteiskuntavastuuta koskien. Vaikka velvoittavan normiston luomisella pystyttäisiin ratkaisemaan yhteiskuntavastuuta koskeva velvoittavuusongelma, ei sen avulla välttämättä päästäsi niin sanotusti pysyviin lopputuloksiin. Ensinnäkin oikeudellisesti velvoittavan normiston luominen on usein hidasta ja resursseja vievää. Toiseksi, normiston luominen ei välttämättä ratkaisisi sitä perusongelmaa, joka syntyy yhteiskunnan muuttuessa nopeasti. Tällöin lainsäädännöllä ei olisi mahdollista pystyä vastaamaan kaikkiin yhteiskunnan muutoksista seuraaviin uusiin oikeudellisiin ongelmiin. Tämä koskee myös yhteiskuntavastuuta, joka on alana ja käsitteenä hyvin dynaaminen. Tämän vuoksi yhdeksi ratkaisuksi velvoittavuusongelmaan voitaisiin esittää oikeusperiaatteiden merkityksen kasvattamista yhteiskuntavastuuta ratkaisuharkinnassa.

Oikeusperiaatteiden käyttöä nimenomaan yhteiskuntavastuuta koskevassa ratkaisutoiminnassa voidaan perustella muun muassa Tolosen esittämien oikeusperiaatteiden tehtävien mukaan³⁰¹. Ensinnäkin Tolosen mukaan periaatteet ovat standardeja, jotka ohjaavat käyttäytymistä. Yhteiskuntavastuun kohdalla on kyse nimenomaan yritysten toiminnasta ja sen ohjaamisesta tiettyyn haluttuun suuntaan. Tämä toisaalta koskee kaikkea toimintaa, johon pyritään oikeudellisesti puuttumaan. Tolosen esittämä periaatteiden toinen tehtävä sen sijaan on yhteiskuntavastuun tarkastelussa mielenkiintoisempi. Tolosen mukaan periaatteet ovat maksimeja, jotka heijastavat yhteiskuntamoraalista käyttäytymistä. Yhteiskuntavastuun ajatellaan yleisesti olevan

³⁰¹ Tolonen 2000, s. 68-69.

toimintaa, joka ylittää lainsäädännön asettamat rajat ja, joka ennen kaikkea edellyttää yrityksiltä eettistä käyttäytymistä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Tällöin periaatteiden, jotka ilmentävät yhteiskuntamoraalia, avulla voidaan arvioida, onko yritys saavuttanut yhteiskuntavastuuseen liittyvät moraaliset tavoitteet. Viimeiseksi Tolosen mukaan periaatteilla on yhtäältä systematisoiva ja toisaalta tyypittelevä tehtävä. Näin ollen periaatteiden avulla voitaisiin pyrkiä systematisoimaan ja ottamaan haltuun yhteiskuntavastuun kenttää. Lisäksi, kuten Tolonen on todennut, oikeusperiaatteilla on yhteys yhteiskunnan keskeisiin arvoihin, kuten perusoikeuksiin. Tämän vuoksi Tolosen mukaan oikeusperiaatteiden yhtenä tehtävänä voidaan nähdä arvojen ilmentäminen ja sitominen oikeuskäytäntöön. Arvojen ilmeneminen oikeuskäytännössä puolestaan vahvistaa oikeudellisten ratkaisujen justifikaatiota. Tämän vuoksi, oikeusperiaatteilla on myös keskeinen tehtävä yhteiskuntavastuuta koskevien ratkaisujen justifioinnissa. Koska yhteiskuntavastuuseen liittyy keskeisenä osana yhteiskunnassa vallitsevat arvot, jotka konkretisoituvat esimerkiksi perusoikeuksina, voidaan oikeusperiaatteiden avulla vahvistaa kyseisten arvojen toteutumista yritysten toiminnassa.

Edellä esitettyjen seikkojen valossa Juha Karhun esittelemä uusi varallisuus-oikeus ja sen sidospäätökset toimivat yhteiskuntavastuuta koskevan oikeudellisen ratkaisuharkinnan perustana erityisen hyvin. Ensinnäkin, uuden varallisuus-oikeuden tausta-ajatuksena on ollut luoda nykyajan liikejuridiikkaan paremmin sopivaa ratkaisumateriaalia. Toisin sanoen, tavoitteena on ollut vastata paremmin muuttuvassa yhteiskunnassa esiintyviin uusiin ongelmiin. Toiseksi, uuden varallisuus-oikeuden sidospäätökset on rakennettu perusoikeuksien varaan. Perusoikeudet ilmentävät yhteiskunnassa vallitsevia ylimpiä arvoja. Kuten Karhu on todennut, niiden toteutuminen ei ole merkityksellistä ainoastaan vertikaalisissa julkisen ja yksityisen välisissä suhteissa, vaan myös horisontaalisissa, yksityisten välisissä suhteissa. Tämä näkemys on perusteltu, sillä esimerkiksi yritykset saavat yhä enemmän valtaa kansallisina toimijoina, kun esimerkiksi Suomessa valtion harjoittama yksityistämiskehitys on kiihtynyt viime vuosina.

Uuden varallisuus-oikeuden sidospäätökset tarkoitus on vahvista perusoikeuksien toteutumista yksityisten toimijoiden toiminnassa. Päätökset huomioon ottamalla toimintaa suunniteltaessa ja toteuttaessa yritykset voivat ennaltaehkäistä ja minimoida mahdollisia tulevia oikeudellisia riskejä. Lisäksi kiinnittämällä huomiota Uudessa varallisuus-oikeudessa esitettyihin ongelmanratkaisun rakenne-elementteihin, yritykset

pystyvät asemoimaan itsensä paremmin toimintaympäristössään ja huomioimaan toimintaan liittyvät riskit.

Yhteiskuntavastuuraporteilla on merkittävä rooli uuden varallisuus oikeuden sidosperiaatteiden toteutumisen arvioinnissa. Tämän vuoksi esimerkiksi EU:n uusi raportointia koskeva direktiivi on askel oikeaan suuntaan. Kun yrityksillä on velvollisuus laatia raportit, joutuvat ne samalla myös vastuuseen raporttien sisällöstä ja sitä kautta luottamuksensuojaja- ja avoimuusperiaatteen velvoittamiksi. Tämän vuoksi kritiikki EU:n aseettomuudesta yhteiskuntavastuuta koskevan lainsäädännön kehittäjänä ei ehkä ole niin mustavalkoista. Vaikka pelkkä raportointivelvoite ei ehkä yksinään ole riittävä, on se olennainen tekijä, kun yhteiskuntavastuun velvoittavuutta arvioidaan uuden varallisuus oikeuden sidosperiaatteiden mukaan.

Yhteiskuntavastuuta koskevassa oikeudellisessa harkinnassa sidosperiaatteet ja ongelmanratkaisun rakenne-elementit mahdollistavat harkinnan tilanneherkkyyden. Tämä on tärkeää, sillä yhteiskuntavastuu oikeudenalana ei ole mustavalkoinen, ei ole puhtaasti oikeaa ja väärää. Yrityksen toiminta vaikuttaa useisiin yhteiskunnallisiin ryhmiin ja tekijöihin, joiden keskinäiset motiivit ja edut voivat olla ristiriidassa keskenään. Kuten esimerkiksi Kanninen on todennut, kun yritys saatetaan oikeutetusti vastuuseen ympäristövahinkojen aiheuttamisesta, voi lopullinen vahingonkärsijä olla yrityksen puolella sen työntekijät, jotka maksavat vahingonkorvaukset omilla työpaikoillaan. Voidaanko tällöin yksiselitteisesti todeta yhteiskuntavastuun toteutuneen? Valitettavan usein liiketoiminnan tappiot kaatuvat työntekijöiden maksettaviksi. Yritysten voitontuottamistarkoitus menee edelleen usein vastuullisuuden edelle, kun osakkeenomistajien etu on vastakkain muiden sidosryhmien etujen kanssa.

Yhteiskuntavastuuta ei voida myöskään arvioida täydellisesti ottamatta huomioon taloudellisia argumentteja. Yhteiskuntavastuu on osa yritysten liiketoimintaa. Etenkin nykyisen vapaajehtoisuuden vuoksi siihen liittyy vahvasti markkinointielementtejä. Yritysten brändi markkinoilla määrittää myös sen arvoa. Yhteiskuntavastuun voidaan siis osittain nähdä palvelevan voitontuottamistarkoitusta. Ongelma piileekin siinä, että yhteiskuntavastuun vastainen toiminta sisältää ainoastaan markkinariskin. Ja markkinat reagoivat epäjohtonmukaisesti, jolloin yritys saattaa jopa selviytyä voittajana. Samalla voidaan kuitenkin pohtia, onko perusteltua oikeudellisesti velvoittaa yrityksiä

oikeusperiaatteiden avulla johonkin sellaiseen, mistä laki ei säädi? Onko oikein, että yritykset joutuvat ”kärsimään” kansainvälisten ja kansallisten lainsäätäjien tehottomuudesta? Yrityksillä on velvollisuus, mutta myös oikeus harjoittaa toimintaansa lain asettamissa rajoissa, jolloin näin toimivien yritysten toiminta on myös lainmukaista.

Toisaalta, on yhteiskunnan etu, jos yritystoiminta pysyy kannattavana. Tämän vuoksi yhteiskuntavastuun oikeudellisesta velvoittavuudesta ei saisi seurata liian raskaita taloudellisia kustannuksia yritykselle, jotka voisivat pahimmassa tapauksessa vaarantaa sen olemassaolon. Yritysten tulisi kantaa vastuu toimintansa seurauksista, mutta niin sanottuihin ylimääräisiin vastuullisuustoimiin ryhtyminen tulisi olla edelleen vapaaehtoista. Tämä ei kuitenkaan tarkoittaisi sitä, että yritys ei joutuisi vastuuseen antamistaan sitoumuksista. Vapaaehtoisesti annettujen sitoumusten, kuten yhteiskuntavastuureporteissa annetun lupaukset ja ilmaistut tavoitteet, tulisivat oikeudellisen arvioinnin kohteeksi silloin, kun yritys toimisi niiden vastaisesti. Tällöin vastuuttomuuteen ei liittyisi ainoastaan markkinariskiä vaan myös oikeudellinen riski. Tämä voisi vähentää yritysten houkutusta tavoitella voittoja näennäisellä yhteiskuntavastuullisuudella, kun siihen liittyvät rangaistukset eivät jäisi ainoastaan arvaamattomien markkinoiden päätettäviksi. Tämä auttaisi myös asettamaan keskenään kilpailevat yritykset yhdenvertaisempaan asemaan. Aidosti vastuullisesti toimivalla yrityksellä olisi paremmat mahdollisuudet hyötyä vastuullisuudestaan suhteessa kilpailijoihin, jotka eivät voisi enää antaa tyhjiä lupauksia vastuullisesta toiminnasta.

Oikeusperiaatteiden käyttöön yhteiskuntavastuuta koskevassa oikeudellisessa arvioinnissa ja ratkaisuharkinnassa liittyy kuitenkin myös riskejä. Esimerkiksi Aarnio ja Paasto ovat ilmaisseet huolensa siitä, että oikeusperiaatteet antavat liikaa tilaa yksittäisen ratkaisija omalle arvosidonnaiselle harkinnalle. Tämä puolestaan on uhka oikeudenkäytön ennakoitavuuden kannalta. Toisaalta, lainsäädäntöön nojaava ratkaisuharkinta perustuu myös *laintulkintaan*. Tulkintaan puolestaan liittyy aina tulkitsijan omat käsitykset, jolloin lainsoveltamisenkaan ei voida katsoa olevan täysin vapaa soveltajan omista käsityksistä. Muutoinhan esimerkiksi muutoksenhaku tuomion sisältöön olisi turhaa.

Kaiken kaikkiaan uuden varallisuus-oikeuden tarjoamat ongelmanratkaisun työkalut voidaan nähdä yhtenä toimivana ratkaisuna yhteiskuntavastuun oikeudellisessa

arvioinnissa ja velvoittavuusharkinnassa, ottamatta kantaa enemmän siihen, tulisiko yrityksiä edes velvoittaa oikeudellisesti mihinkään. Ne mahdollistavat tilannekohtaisen arvioinnin, joka ottaa huomioon laajemmin yrityksen todelliset toimintamahdollisuudet yhteiskuntavastuuta toteutettaessa. Samalla on kuitenkin myös myönnettävä, että kyseinen tutkimus on vain pintaraapaisu uuteen varallisuusoikeuteen ja sen sovellettavuuteen yhteiskuntavastuun tarkastelussa. Kuten useasti on todettu, yhteiskuntavastuu itsessään käsitteenä on jo niin laaja ja monimerkityksellinen, että sen haltuunotto vaatii laajempaa tutkimusta ja pohdintaa. Myöskin uusi varallisuus oikeus on teoriana ja oikeudenalana, kuten useat tahot³⁰² ovat esittäneet, ei niin yksiselitteinen. Näin ollen tässä tutkimuksessa pysytään teoreettisesti pintatasolla. Tarkoituksena on ollut kokeilla kepillä jäätä, kuinka pitkälle uuden varallisuus oikeuden ongelmanratkaisuvoima kantaa, kun haetaan ratkaisua, miten yritykset saadaan vastuuseen yhteiskuntavastuuttomuudesta. Lopputuloksena voitaisiin todeta, että kyseistä matkaa on turvallista jatkaa.

Kyseinen aihepiiri on erittäin hedelmällinen jatkotutkimuksia ajatellen. Esimerkiksi pelkästään jokaisen yksittäisen tutkimuksessa esitetyn yhteiskuntavastuuta koskevan oikeudellisen ongelman tarkastelusta saisi rakennettua oman tutkimuksensa. Kuten myös jokaisen uuden varallisuus oikeuden sidospäätöksen sisällöstä ja merkityksestä yhteiskuntavastuuta koskevassa oikeudellisessa harkinnassa. Lisäksi eräs mielenkiintoinen kysymys koskee yhteiskuntavastuun rajoja. Yhteiskuntavastuun merkitys korostuu monikansallisten yritysten toiminnassa. Tällöin olisi myös mielenkiintoista selvittää, miten kansainvälistä toimintaa harjoittavan yrityksen yhteiskuntavastuuta tulisi arvioida oikeudellisesti erilaisissa maantieteellisissä ja yhteiskunnallisissa konteksteissa.

³⁰² Esimerkiksi Oker-Blom 2012, s.165-166.